

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Menekşe DOĞAN

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ
RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK DİNAMİKLERİN ROLÜ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Menekşe DOĞAN

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ
RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK DİNAMİKLERİN ROLÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Menekşe DOĞAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (İmza)

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Cumhur KAYGUSUZ (İmza)

Tez Başlığı: Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikasında Jeopolitik Dinamiklerin Rolü

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/02/2023

Mezuniyet Tarihi : 16/03/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikasında Jeopolitik Dinamiklerin Rolü” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Menekşe, DOĞAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

21 / 02 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Menekşe DOĞAN
Öğrenci Numarası	20195238005
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Öztürk
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikasında Jeopolitik Dinamiklerin Rolü
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2009273251
Rapor Tarihi	08.02.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %6 Alıntılar dahil: %19
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 176 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK İmza	

İÇİNDEKİLER

HARİTALAR LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	x
TEŞEKKÜR	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK KAVRAMININ TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Jeopolitik Teorinin Oluşumu, Analiz ve Değerlendirilmesi	3
1.1.1. Jeopolitiğin Unsurları	6
1.1.2. Jeopolitik Teorilere Klasik Bakış	6
1.1.2.1. Kara Hakimiyet Teorisi	8
1.1.2.2. Deniz Hakimiyet Teorisi	10
1.1.2.3. Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi	12
1.1.2.4. Hava Hakimiyet Teorisi	13
1.1.3. Eleştirel Jeopolitik Teoriler	14
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Jeopolitik Söylemleri	16
1.2.1. Tarihin Sonu Tezi (Francis Fukuyama)	17
1.2.2. Medeniyetler Çatışması (Samuel P. Huntington)	19
1.2.3. Büyük Satranç Tahtası (Zbigniew Brzezinski)	20

İKİNCİ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK UYANIŞ

2.1. Tarihin Rus Dış Politikası Üzerinde Bıraktığı İzler.....	23
2.1.1. Coğrafi Koşullar.....	24
2.1.1.1. Karadeniz Bölgesi	27
2.1.1.2. Sibiry Bölgesi	29
2.1.1.3. Orta Asya ve Kafkasya	30
2.1.1.4. Baltık Bölgesi	32
2.1.1.5. Doğu Avrupa	36
2.1.2. Etnik Kimlik ve Din Faktörü.....	39
2.2. Rus Dış Politikasında Jeopolitik Düşüncenin Yeri.....	41
2.2.1. Dış Politikanın Jeopolitik Ekseninde Düşünce Akımları.....	42
2.2.2. Sovyet Sonrası Rus Jeopolitiğinde Yön Arayışları	43
2.2.2.1. Yeni Batıcılık.....	48
2.2.2.2. Yeni Avrasyacılık.....	50
2.3. Rusya Federasyonu'nun İşbirliği ve Güvenlik Çalışmaları	53
2.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu	54
2.3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü	55
2.3.3. Avrasya Ekonomik Topluluğu	57
2.3.4. Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESELDEN KÜRESELE: RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ JEOPOLİTİK KAPSAMI

3.1. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Vladimir Putin Etkisi	61
3.1.1. Dış Politikada 11 Eylül Etkisi	63
3.1.2. Münih Güvenlik Konferansı.....	64

3.1.3. Vladimir Putin Rusya'sında Enerji Politikaları.....	66
3.2. Jeopolitik Uyanış: Renkli Devrimler	72
3.2.1. Gül Devrimi: Gürcistan.....	73
3.2.2. Turuncu Devrim: Ukrayna	78
3.2.2.1. Doğu Ortaklığı Projesi.....	82
3.2.2.2. Avrupa Birliği - Ukrayna Yakınlaşmasında Rusya Gerçeği	83
3.2.2.3. Turuncu Devrim'in Sonu: Ukrayna'da Eksen Değişimi	84
3.2.2.4. Yeni Askeri Doktrin ve Kırım'ın İlhak Edilmesi	87
3.2.3. Lale Devrimi: Kırgızistan.....	91
3.3. Orta Doğu İle İlişkiler (Blijny Vostok)	94
3.3.1. İran	96
3.3.2. Libya.....	99
3.3.3. Suriye	101
3.3.4. İsrail.....	105
3.4. Arktika: Küresel Rekabette Soğuk Zemin	110
3.5. Rus Jeopolitik Algısında Küresel İklim Krizi.....	117
3.6. Rusya'nın Yakın Çevre Politikasından Uluslararası Krize: Rusya – Ukrayna Savaşı	120
3.6.1. Rusya – Ukrayna Savaşı'nda İkinci Perde	122
3.6.2 Savaş'ın Fiziki Temeli: Donbass Bölgesi.....	125
3.6.3. Çıkar Çatışmalarının Arka Perdesi: İnsani Kayıplar	126
3.6.4. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Üçüncü Taraf Yansımaları.....	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA.....	136
ÖZGEÇMİŞ	163

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1 Kara Hakimiyet Teorisi	9
Harita 1.2 Küresel Deniz Ticaretinin Önemli Rotaları	10
Harita 1.3 Kenar Kuşak Teorisi	12
Harita 1.4 Avrasya Balkanları	20
Harita 2.1 Dnyeper Nehri Konumu	26
Harita 2.2 Karadeniz	27
Harita 2.3 Sibiry'a'nın Coğrafi Sınırları	30
Harita 2.4 Orta Asya ve Kafkasya Devletleri Fiziki Haritası	31
Harita 2.5 Baltık Ülkeleri Siyasi Haritası	33
Harita 2.6 Kaliningrad Oblastı Coğrafi Sınırları	35
Harita 2.7 Doğu Avrupa Ülkeleri Siyasi Haritası	37
Harita 2.8 NATO ve Varşova Paktı Üye Devletleri	38
Harita 2.9 Avrasya Kıtası Fiziki Haritası	52
Harita 2.10 Dört Küresel Kuşak	53
Harita 3.1 Enerjinin Fay Hatları	69
Harita 3.2 Orta Asya ve Kafkasya Siyasi Sınırları	92
Harita 3.3 Orta Doğu Ülkeleri Siyasi Sınırları	95
Harita 3.4 İran Ülke Sınırları ve Komşuları	96
Harita 3.5 Libya Siyasi Haritası	100
Harita 3.6 Suriye Sınırları	102
Harita 3.7 İsrail Coğrafi Alanı	106
Harita 3.8 Levant Bölgesi ve Kıyıdaş Devletler	108
Harita 3.9 Doğu Akdeniz Gaz Forumu	110
Harita 3.10 Arktik Bölgesi	111
Harita 3.11 Rusya'nın Arktik Kıyıları	113
Harita 3.12 Küresel Isınmanın Etkileri	119
Harita 3.13 Rus Askeri Gücü Ukrayna'da (24 Şubat-5 Temmuz 2022)	124
Harita 3.14 Donbas Bölgesi	126
Harita 3.15 Ukraynalı Göçmenlerin Dünya Üzerindeki Dağılımı	128

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Halkın Zaferi İsimli Poster (1917)	44
Tablo 3.1 Rusya'nın Gaz İhracatı	71
Tablo 3.2 Ukrayna'nın Etnik Yapısı	79
Tablo 3.3 Halkın Turuncu Devrim'e Olan İnancı 2005-2006	81
Tablo 3.4 Ukrayna'nın Ticaret Dengesi	86
Tablo 3.5 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.....	118
Tablo 3.6 Savaş Sırasında Sınır Geçişleri	129

KISALTMALAR

- AAOK:** Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AGİK:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- AK:** Arktik Konseyi
- AKKA:** Avrupa Konvasiyonel Silahları Kısıtlama Anlaşması
- AvET:** Avrasya Ekonomik Topluluğu
- BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu
- BAE:** Birleşik Arap Emirlikleri
- BiÖ:** Barış İçin Ortaklık
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BMDHS:** Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
- BMGK:** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BMİDÇS:** Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- BRICS:** Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
- CPRF:** Rusya Federasyonu Komünist Partisi
- DOP:** Doğu Ortaklığı Projesi
- DTÖ:** Dünya Ticaret Örgütü
- EBRD:** Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
- ECO:** Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
- ESCAP:** Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
- GKRY:** Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
- GSMH:** Gayrisafi Milli Hasıla
- GSYİH:** Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- GUAM:** Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
- ICAO:** Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
- IFC:** Uluslararası Finans Kurumu

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF: Uluslararası Para Fonu
İKÖ: İslam Konferansı Örgütü
JSC North: Kuzey Filosu Ortak Stratejik Komutanlığı
KOEP: Kapsamlı Ortak Eylem Planı
LDPR: Liberal Demokratik Parti
MEB: Münhasır Ekonomik Bölge
NASA: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RF: Rusya Federasyonu
SIPRI: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü
TACIS: Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNIDO: Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
UNOMIG: United Nations Observer Mission in Georgia
WHO: Dünya Sağlık Örgütü

ÖZET

Devletlerin dış politikalarına yön veren çeşitli dinamikler bulunmakla birlikte, içinde bulunulan tarihi dönem, hayat sahası olarak coğrafya, liderin karakter yapısı, demografik özellikler ve tarihsel bilinç gibi çeşitli değişkenlerle şekillenebilmektedir. Çarlık Rusya’da etkili olan din faktörü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin kendisini oluşturan ideolojisi ve Rusya Federasyonu’nda ise jeopolitik dinamiklerin devletin dış politikasının temelini oluşturduğuna inanmaktayız. Günümüz Rusya’sının dış politikasına yönelttiğimiz jeopolitik bakış açısı yalnızca 1991 sonrasını değil, dağınık halde yaşayan Rus beylikleri dönemine kadar uzanmaktadır. Bu düşüncenin arkasında yatan ana düşünce, Rus dış politikasının birikimlerle ilerleyen bir yapıda olduğunu düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Altın Orda hakimiyeti altında geçen yıllarda topraklarını ve bu topraklar üzerindeki egemenliğini kaybetmiş olmanın yarattığı travma, Çarlık Rusya ve SSCB gibi iki büyük Rus devletinin uğradığı yıkım elbette Rusya Federasyonu’nun politika belleğine kaydedilmiştir. Rus dış politikasında yer alan jeopolitik etkiyi her ne kadar Federasyon ve Vladimir Putin özelinde ele almış olsak da XIX ve XX. yüzyılda etkisini gösteren düşünce akımları da aslında jeopolitik düşüncenin temellenmesinde önemli etkiler meydana getirmiştir. XIX. yüzyılda Zapadnikler ve onların karşısında konumlanan Slavyanofiller, XX. yüzyılda ise Batıcılar ve Avrasyacılar Rus dış politikasında jeopolitik eksen çatışmasının düşünsel yönünü tasvir etmektedir. Rusya Batı kültürüne mi aittir? Doğu kültürünün bir parçası mıdır? Yoksa Rus varlığının özü Avrasya topraklarına mı yayılmıştır?

Günümüz Rusya’sında Vladimir Putin ile birlikte sıklıkla duyduğumuz Avrasyacılık düşüncesi, Rusya’nın jeopolitik çıkar alanını açıklamamızda yardımcı olmaktadır. Dünya üzerinde en büyük yüzölçümüne sahip olan Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Çin, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Kazakistan, Kuzey Kore, Letonya, Moğolistan, Norveç, Ukrayna ve ayrıca Kaliningrad ile sınır komşusu olan Litvanya ve Polonya olmak üzere 14 ülkeyle kara sınırı paylaşmaktadır. Aynı zamanda Ohotsk Denizi ile Japonya, Bering Boğazı ile ABD ve Karadeniz ile Türkiye’yle ortak deniz sınırına sahiptir. Sahip olduğu coğrafi sınırlar, Rusya Federasyonu’nun devlet yapısının hem iç hem de dış politikada kendine özgü şekillenmesinde yardımcı olmaktadır. Dünya üzerinde hakimiyet kurduğu geniş sınırlar ve bunların da ötesinde etki alanları olarak ele aldığımız jeopolitik alanların korunması ve hatta genişletilmesi için askeri harcamalara yatırımlar yapılmaktadır. Coğrafyanın sunmuş olduğu doğal kaynaklar ile enerji sektörüne yatırım yapılırken, buradan elde edilen kazançla birlikte iç

ve dış politikada istikrarın korunması hedeflenmektedir. Jeopolitik değerler içerisinde aldığımız komşular ve enerji sektörü, Rusya'nın küresel siyasetteki yerini belirlemektedir.

Tarihsel ve güncel olaylar ile örneklendirilerek Rus dış politikasına sunduğumuz jeopolitik yaklaşım bizlere, coğrafyanın siyasal süreç üzerindeki etkisini somutlaştırmamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Rus dış politikası, Avrasyacılık.

SUMMARY

THE ROLE OF GEOPOLITIC DYNAMICS IN RUSSIAN FEDERATION POLICY

While there are various dynamics that govern the foreign policies of states, the historical period can be shaped by various variables, such as geography, the leader's character structure, demographic traits, and historical awareness as a field of life. We believe that the religious factor influencing Tsarist Russia, the ideology of the Union of Soviet Socialist Republics that constitutes itself, and the geopolitical dynamics in the Russian Federation constitute the basis of the state's foreign policy. The geopolitical perspective on the foreign policy of modern-day Russia dates not only to the aftermath of 1991, but to the period of dispersed Russian masterminds. The main idea behind this idea stems from the fact that we think Russian foreign policy is in a building that builds upon accumulation. The trauma of losing its territory and sovereignty over these territories during the years of rule of the Golden Horde, the destruction suffered by two major Russian states, such as Tsarist Russia and the USSR, was, of course, enrolled in the policy memory of the Russian Federation. Although we have addressed the geopolitical impact of Russian foreign policy within the Federation and Vladimir Putin specialty, the currents of thought which had an impact in the XIX. and XX. centuries have in fact had significant implications for the establishment of geopolitical thought. In the XIX century, the Zapadniks and the Slavyanophiles who were positioned opposite them, and in the XX century the Westerners and Eurasians depicted the intellectual side of the geopolitical axis conflict in Russian foreign policy. Does Russia belong to Western culture? Is it part of Eastern culture? Or is the essence of Russian existence spread to Eurasian soil?

The Eurasian sentiment, which we often hear with Vladimir Putin in present-day Russia, helps us explain Russia's geopolitical sphere of interest. The Russian Federation, which has the largest surface area in the world, shares land borders with 14 countries: Azerbaijan, Belarus, China, Estonia, Finland, Georgia, Kazakhstan, North Korea, Latvia, Mongolia, Norway, Ukraine, and also Lithuania and Poland, which borders Kaliningrad. At the same time, the Sea of Ohotsk and Japan share a maritime border with the Bering Strait and the United States and the Black Sea with Turkey. Its geographical boundaries help to shape the state structure of the Russian Federation in its own form, both internal and external. There have been investments in military spending to protect and even expand the geopolitical areas, which we treat as major borders on the world and, more than that, as spheres of influence. The natural resources offered by geography are to be invested in the energy sector, with the profit being directed towards

maintaining stability in domestic and foreign policy. The neighbors and the energy sector, which we take in geopolitical values, determine Russia's place in global politics.

Our geopolitical approach to Russian foreign policy, exemplified by historical and current events, will help us to embody the influence of geography on the political process.

Keywords: Geopolitics, Russian foreign policy, Eurasia.

TEŞEKKÜR

Jeopolitik dinamikler çerçevesinde Rus Dış Politikası araştırması yapmış olduğum tez çalışmam çerçevesinde ve yüksek lisans eğitimim süresince bilgi ve deneyimleriyle bana sunduğu katkılarından ötürü sayın danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK'e, süreç içerisinde desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının oluşmasında öncülük eden ana düşünce, devletlerin hayat buldukları coğrafi koşulların yine bu devletlerin dış politikaları üzerindeki etki derecesinin ortaya çıkarılması olmuştur. Bu çerçevede yürütülen araştırmalar ile birlikte jeopolitik teorilerin de yardımıyla dış politika – coğrafya ilişkisi incelenmiştir. Araştırmalarımızı somut zemine inşa etmek amacıyla dinamiklerini incelediğimiz Rusya Federasyonu dış politikasına etki eden jeopolitik dinamikler, tez çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Burada ilk olarak jeopolitik teorilerin disiplin içerisine girişi ve farklı bakış açılarıyla tarifi okuyucuya sunulmuştur. Konu üzerinde ortaya atılan çeşitli görüşler ve önemli eserlerle de katkı sağlanmıştır. Devam eden bölümde ise Rus dış politikasının genel hatlarını çizmek ve jeopolitik dinamiklerin bu dış politika içerisine dahil oluşunu tasvir edebilmek adına tarihsel bulgu ve olaylara yer verilmiştir. Son olarak Rusya Federasyonu’nun dış politikası üzerinde etkili olan jeopolitik dinamikler, Vladimir Putin etkisiyle birlikte ele alınmıştır.

Bu tez çalışmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu dış politikasına yönelttiğimiz jeopolitik bakışa tarihsel zemin ve güncel yorum katmayı hedeflemekteyiz. Ancak belirtmek gerekir ki yapılan araştırmalar coğrafyayı ve etkilerini doğrudan dış politikaya bağlamak amacıyla gerçekleştirilmemiştir. Burada coğrafyanın somut gerçekliği, lider psikolojisi ve devlet ideolojileriyle bir arada sunulmuştur. Böylelikle dış politikanın şekillenmesinde somut ve soyut faktörlerin etkileşimi ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

GİRİŞ

Devletler kökleri, gövdesi ve dallarıyla hayata tutunan bir ağaç gibidir. Kökleriyle bağlandıkları ve yaşam buldukları toprak parçası bizlere geçmiş politikalarını anlamak için bir zemin, güncel politikalarını değerlendirmek için somut gerçeklik ve gelecekte uygulanması tahmin edilen politikalar için öngörü yeteneği sunmaktadır. Rusya Federasyonu dış politikasına değer kazandıran jeopolitik dinamikler de bizlere eylem ve amaç arasındaki bağlantıyı sağlamaya yardımcı olmaktadır. Uluslararası arena olarak ifade edilen ve çeşitli aktör gruplarına hareket alanı sağlayan yapı, günümüzde bir çok disiplinin inceleme alanını oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkiler doğası gereği, konu ve özneleri bakımından oldukça geniş bir araştırma kümesine sahiptir. Aktörleri, aktörlerin davranışlarını, bu davranışlara yön veren içsel ve dışsal faktörlerin varlığı, üzerinde araştırma yapılan ve tartışılan konulardan birkaçını oluşturmaktadır. Bağımlı veya bağımsız değişkenler olarak ele alabileceğimiz bu faktörler, kimi zaman bir araştırmanın temel sorunlarını oluştururken kimi zaman ise belirlenen sorunlara çözüm bulabilmek için ipucu görevi görmektedir.

Bu çalışmada kullanılacak olan “jeopolitik” kavramı da yukarıda belirtilen faktörler arasında yer almaktadır. Jeopolitik kavramı bu çalışma kapsamında hem araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturacak hem de araştırma sonunda ulaşılması öngörülen hedefin ipuçlarına ulaşmamızı sağlayacaktır. Burada belirtmek gerekir ki, jeopolitik üzerine yapılan tanımlamalar ve yorumlardan hareketle, devlet yapısı üzerine ortaya koyduğu görüşler sonucunda realizm ile benzer özellikler gösterdiği bilinmektedir. Jeopolitik ve realizm arasındaki benzerlik ve farklılıkların yanında birbirlerine hangi noktada temas ettikleri üzerinde de durulacaktır.

Devletler doğası gereği bir yaşam döngüsüne sahiptir. Bu döngü, bünyelerinde barındırdıkları liderler, bu liderlerin ideolojileri, ideolojilerin yöneltildiği halk tarafında bulunduğu yankı ve tüm bu verilerin yaşam bulduğu coğrafya üzerinde gerçekleşir. Bir devletin dış politikasına yön veren çeşitli dinamiklerin olduğu bilinmekle birlikte, kimi zaman göz ardı edilen veya yardımcı element olarak kullanılan coğrafi etmenlerin yeri oldukça önemlidir. Öyle ki esasen dış politika oluşum aşamasında ortaya konulan hedefler ülkenin sahip olduğu jeopolitik dinamiklerin el verdiği ölçüde programlanır.

Çeşitli örnekler ve incelemeler sayesinde, sahip olunan coğrafi özelliklerin dış politikaya olan etkisi araştırmacılar tarafından daha net bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Bir anlamda ülkenin coğrafyası, kimlik oluşum süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetler, askeri yatırımlar ve hatta diğer devletlerle olan ilişkilerin şekillendirilmesinde sahip

olduğu yer düşünülürken jeopolitiğin coğrafi bir kavramdan öte olduğunu anlayabiliriz. Farklı coğrafi koşullarda kendilerine yaşam alanı bulan devletler askeri ve ekonomik yatırımlarını da farklı jeopolitik gerçeklere uygun olarak dizayn etmeye özen gösterirler. Esasında canlılarda görülen adaptasyon özelliğinin bir benzerini kullanan devletler, bu sayede bekalarını sürdürmeye çalışırlar.

Günümüzde varlığını sürdüren devletler içerisinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Nijerya, İsrail veya dünyanın herhangi bir yerinden başka bir devletin dış politika projeleri birbirlerinden farklı temeller üzerinde kurulmuştur. Burada elbette ülkenin ideolojik yapısı, demografik özellikleri ve liderin kişisel özellikleri de etkilidir. Ancak çalışmanın dayanak noktasını oluşturan jeopolitik dinamikler, dış politika hedeflerinin belirlenmesinde bize başlangıç aşamasını sağlamaktadır. Bu aşamada sormak istediğimiz soru ise, eğer Rusya Federasyonu ılıman veya sıcak iklimin hakim olduğu bir ada ülkesi olsaydı günümüz politikaları yine aynı seyrinde devam eder miydi?

Araştırma içerisinde jeopolitik faktörlerin dış politikaya olan etkisini Rusya Federasyonu özelinde incelemeye çalışacağız. Sovyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından topraklarının büyük bir kısmını kaybeden Rusya, karasal alanda kapladığı bölge ile günümüzde hala en geniş topraklara sahip olan ülke konumundadır. Devletler gerek emperyal çıkarlar gerekse yaşamsal içgüdüleri sebebiyle sahip olabilecekleri en geniş topraklar üzerinde hüküm sürme arzusu içindedirler. Ulaşılan en geniş sınırların onlara istedikleri güvenli yaşam alanını verebileceğini inanırlar. Öyle ki gerçekler bu inanışla çelişebilmektedir. Çünkü dış tehdit korkusuyla sınırların sürekli genişletilmesi, devamında iç tehditlerin artmasına neden olabilir. En basit ifadeyle, ülkenin merkezi ile çevresi arasında artan mesafe, merkezi otoritenin zayıflamasına ve uç bölgelerdeki denetimin gevşemesine olanak sağlamaktadır.

Rusya Federasyonu günümüzün en büyük karasal ülkesi olmasına rağmen, özellikle yakın çevresinde, nüfuz alanını koruma ve genişletme için politikalar üretmektedir. Dış tehdit algısından kurtulamayan Rusya için bu algının kırılması da mümkün değildir. Ancak coğrafi genişleme ve nüfuz alanı oluşturma politikaları ile ülke içi refah seviyesinin ters orantı durumunda olması bu ülke için bir başka tehdit yaratmaktadır. Buna rağmen Rusya Federasyonu, dört yarım kürede de jeopolitik alan yaratma ve var olan alanlarını koruma amacından vazgeçmemektedir. Çünkü, Moskova hükümeti ülkenin coğrafi koşullarının yarattığı tüm zayıflıkları, güçlü jeopolitik vizyonla aşmaya çalışmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK KAVRAMININ TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Jeopolitik Teorinin Oluşumu, Analiz ve Değerlendirilmesi

Devletlerin önderliğini yaptığı politika süreçleri değerlendirilirken, jeopolitik kavramını sıklıkla duyar ve hatta kullanırız. Bir ülkenin matematiksel konumunu, buradan hareketle iklimsel özelliklerini, sahip olduğu kara, deniz ve hava ulaşım kanallarını, sınır bölgelerini ve doğal kaynaklarını bizlere sunan bir bilim dalı olan coğrafya; devletlerin iç ve dış kamuoyunda hedeflerine ulaşmak ve gerçekleştirmek için ortaya koyduğu stratejiler bütünü de politika olarak ifade edebiliriz. Coğrafya ve politika kelimelerinin birleşmesiyle oluşan jeopolitik, sadece kelimeleri değil aynı zamanda farklı bilimleri de bir araya getirmiştir.

Jeopolitik, dış politik eylemlerin oturtulduğu zemin göz önüne alındığında, coğrafi faktörlerin siyasi politikalar üzerindeki etkisinin incelenmesini konu alan bir bilim alanıdır. Her ne kadar coğrafya ve dış politika ilişkisinin tarihi çok eskilere dayansa da, coğrafi faktörlerin politika üzerindeki etkisinin tartışılmaya başlanması ancak 20. yüzyıl başlarına denk gelmektedir. Dönemin önemli isimlerinden olan İngiliz coğrafyacı, akademisyen ve politikacı olan Halford Mackinder¹, yaptığı çalışmalarla coğrafya ve politika arasındaki nedenselliğe önem atfetmiş ve onun da katkılarıyla jeopolitik bilimi ivme kazanmaya başlamıştır.²

Jeopolitik terimi üzerine çalışma sürdüren kuramcılara göre ülke sınırlarının korunması ve genişletilmesi, kara, deniz ve hava yollarının güvenliğinin sağlanması ve coğrafi olarak yakalanan avantajlı durumun elde tutulması veya dezavantaj yaratan nedenlerin ortadan kaldırılması için girişilen mücadele, devletlerin politikalarına yön verebilmektedir. Burada ise karşımıza siyasi coğrafya kavramı çıkmaktadır. Konu üzerinde görüşlerini ortaya koyan yazarlar arasında jeopolitik ve siyasi coğrafya, kimi yerlerde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak ilgilendikleri alanlar ve kapsamaları açısından bu iki terimin birbirinden farklı olduğu söylenmektedir. Jeopolitik, siyasi coğrafyadan farklı olarak, devletler arası politikalara coğrafi unsurları göz önüne alarak açıklama getirmektedir. Siyasi coğrafya ise araştırmalarını devletler arası politikalara indirgmeden daha geniş perspektiften yürütür. Siyasi coğrafya üzerine

¹ Coğrafya ve dış politika üzerine yaptığı çalışmalar ile jeopolitik düşüncenin gelişmesine sunduğu katkılarla adından söz ettirmeyi başaran İngiliz asıllı Sir Halford J. Mackinder, dünyayı iki kampa bölmüştür. Onun görüşüyle yaşadığımız dünya yükselen değeriyle “Avrasya anakarası” ve diğer kıtaları da içine alan “deniz alanları”. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.britannica.com/topic/social-science>, (erişim tarihi: 25.10.2022).

² Rauf, 2017: 151.

yapılan çalışmaların jeopolitik biliminin başlamasında yapı taşı olduğunu da burada ekleyebiliriz. Jeopolitik düşüncenin önemli isimlerinden olan Friedrich Ratzel ve jeopolitiğin isim babalığını yapan Rudolf Kjellen'in görüşleri, terim üzerinde daha somut başlangıç yapmamıza olanak sağlayacaktır.³

Geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde kendisine dünya üzerinde yaşam alanı bulmuş olan her bir devlet, imparatorluk veya ulus devlet modelinde olması fark etmeksizin, hayat bulduğu coğrafyadan beslenmiş ve bu coğrafyayla bir anlamda bütünleşmiştir. Coğrafi unsurların politikalar üzerindeki etkisinin göz ardı edildiği dönemlerde dahi, devletlerin veya imparatorlukların amacı sınırları genişletmek ve güvenli ulaşım yollarını kontrol etmek olmuştur. Çünkü ancak bu sayede düşmanlarının gücünü kırabilecek ve mutlak güvenliğe ulaşabilecektir.

Bireyin coğrafyayla olan ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Dünya üzerinde kendisine yer bulan ilk insanlar, hayatta kalabilmek için kendilerini çevreleyen doğayı anlama ve onu keşfetme dürtüsüyle hareket etmişlerdir. İlkçağlarda yaşamış olan Eratosthenes'in çalışmaları sayesinde coğrafya biliminin temelleri atılmış olsa bile, coğrafyanın politika üzerindeki etkinliğinin anlaşılması Friedrich Ratzel'in⁴ çalışmalarını beklemek zorunda kalmıştır. Aslında Jean Bodin ve Fransız Mareşal Vauban gibi önemli isimler de devletler ile onların üzerinde kurulduğu coğrafya arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Jean Bodin'e göre coğrafi faktörler, insanların siyasi eğilimlerini, karakter yapılarını ve yaşam tarzlarını şekillendirebilme özelliğine sahiptir. Jeopolitik terimi her ne kadar Ratzel ve Kjellen'in çalışmalarına dayandırılrsa da XVII. yüzyılda yaşamış olan Fransız Mareşal Vauban⁵, yaptığı çalışmalarda Fransa coğrafyası üzerinde durmuş, iç ve dış politikanın şekillendirilmesinde coğrafi unsurların önemine vurgu yapmıştır.⁶

Coğrafyanın birey ve devlet üzerindeki etkileri uzun yıllar boyunca bilim insanları tarafından araştırılmıştır. Konu üzerinde çalışmalar yürütülmüş, makaleler ortaya konulmuş ve hatta birtakım teoriler öne sürülmüştür. Yapılan çalışmalar her ne kadar bir düzen halinde

³ Arıboğan vd., 2017: 321.

⁴ Alman coğrafyacı ve etnograf olarak bilinen Friedrich Ratzel, jeopolitik alanında önemli eserler vermiştir. *Lebensraum* (yaşam alanı) teriminin de mucidi olan Ratzel, insan topluluklarının yaşam şartlarını sağlayabilmek için gerekli olanı bulmak veya üretmek için uygun ortam kavramlaştırmasını bu terim üzerinden yapmıştır. Ancak burada belirtilen "insan topluluğu" veya "birey" figürünün Alman toplumu özelinde kalmasıyla sonucu kavram sorunlu hale gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Friedrich_Ratzel, (erişim tarihi: 24.10.2022).

⁵ Askeri mühendis, mimar ve Fransa Mareşali Sébastien le Prestre de Vauban, Fransa coğrafyasının koşullarını göz önüne alarak yaptığı çalışmalar sonucunda özellikle askeri mimari sanatını kullanarak meydana getirdiği ve işgal edilmesi mümkün olmayan kaleler ile Fransa'yı işgallerden korumayı başarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.linternaute.fr/actualite/biographie/1776662-sebastien-le-prestre-de-vauban-biographie-courte-dates-citations/>, (erişim tarihi: 24.10.2022).

⁶ Öngör, 1963: 304.

ilerleyememiş olsa da, jeopolitik biliminin doğumunda çok önemli katkılar sağlamışlardır. Friedrich Ratzel (1844-1904) ve Rudolf Kjellen (1864-1922), coğrafya ve politika arasındaki ilişkinin incelenmesinde daha sistematik yöntemler kullanmaları sonucu jeopolitik kavramının bir anlamda mucitleri sayılmaktadır.

Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel jeopolitik hakkındaki görüşlerini “*Antropolojik Coğrafya*” adlı eserinde bir araya getirmiştir. Konu hakkındaki görüşlerini aynı zamanda “Organik Devlet Teorisi” ile açıklamak isteyen Ratzel’e göre, devletler de canlılarda görmeye alışık olduğumuz bir tür yaşam döngüsüne sahiptir. Her devlet bu döngü içerisinde doğar, büyür, gelişir ve ölür. Canlı organizmaların hayata tutunmak için yaptıkları davranışların bir benzerini devletlerin sergilemesi de bu durumda olağan karşılanmaktadır. Devletlerin sınırlarını genişletme arzusunu gayet normal karşılayan Ratzel, devleti hayatta tutan, besleyen ve gücünü sağlayan şeyin bağlı olduğu coğrafi alan olduğunu da ifade etmektedir.⁷ Ratzel’in bakış açısıyla devlet, köklerini saldırdığı topraktan ayrı görülemez. Sanki havada asılıymış gibi hayal edilen devlet fikrini ve savunucularını da eleştirmektedir. Rudolf Ratzel’in ifadeleriyle devlet, “toprakta büyüyen bir insan eseridir.”⁸

Friedrich Ratzel’in çalışmalarından etkilenen Rudolf Kjellen, coğrafya ve politikayı birbirine bağlayan bu kavrama, günümüzde de kullandığımız şekliyle “jeopolitik” adını veren kişi olmuştur. Coğrafi dinamiklerin ulusal politikalar üzerindeki rolünü açıklamak için kullandığı jeopolitik sözcüğünü ilk olarak 1899 yılında bir İsveç dergisi olan “*Ymer*” için yazdığı makalede kullanan Rudolf Kjellen, 1905 yılında ise “*Geographische Zeitschrift*” (Coğrafya Dergisi) isimli Alman dergisinde yayımlanan makalesinde de jeopolitik kavramı üzerinde durmuştur.⁹ 1917 yılında Kjellen tarafından okuyucusuna sunulan “*Der Staat Als Lebensform*” (Bir Yaşam Biçimi Olarak Devlet) isimli kitap içerisinde jeopolitik kavramı, devleti coğrafi faktörler ve belirli bir alan içerisinde bilimsel veriler ışığında inceleme olarak ele alınmıştır.¹⁰ Devletlerin sınırlara, başkentlere, iletişim kanallarına, fiziksel bir çevreye sahip olduğunu ve sürekli rekabetin olduğu arena içerisinde sınırlarını genişletme bilinciyle hareket ettiği görüşüne dayanan ve XX. yüzyılın başlarında coğrafyacı ve politikacı düşünürlerin ifadeleriyle hayat bulan jeopolitik kavramı, bilinçli veya bilinçsiz olarak, tarih boyunca devletlerin politika üretim aşamasında girdiler arasında yerini almıştır.

Jeopolitik teorinin oluşum sürecini ele aldığımız bu kısımda, jeopolitik ve realizm arasındaki benzerlikleri fark etmekteyiz. Birbirlerini destekler nitelikte argümanlara sahip olan

⁷ Arı, 2013: 192.

⁸ Stogiannos, 2019: 14.

⁹ Chapman, 2011: 7.

¹⁰ Kjellen, 1917: 46-47.

bu iki teorinin güç unsuruna yaklaşımları, devletin yapısı üzerine oluşturdukları modelleri ve savaşın doğası hakkında olan görüşleriyle birtakım temas noktalarında buluşmaktadırlar. Devleti tek ve temel aktör olarak alan her iki teori için, devletleri bir araya getiren uluslararası arena bünyesinde çatışmayı barındırır. Çatışmanın doğal olarak yaşandığı bu ortamda devletlerin güvenliğe ulaşmak için güçlerini maksimize etmeleri de doğal sürecin bir parçası olarak görülmektedir. Jeopolitik çıkarlarını korumak isteyen bir devletin sınırlarının ötesinde müdahalelerde bulunması veya sınırlarını genişletmek istemesi sonucunda meydana gelen savaşlar, hem araç hem de sonuç olarak ele alınabilir.¹¹

Yukarıda adı geçen düşünürlerin dışında elbette jeopolitik konusunda araştırma yapan başka değerli isimler de karşımıza çıkmaktadır. Jeopolitik biliminin gelişmesinde önemli yapıtaşları kabul edilen bu çalışmaları, kendilerini var eden düşünürleriyle beraber incelemeye çalışacağız. Klasik ve eleştirel görüşlerin hakim olduğu jeopolitik teorileri, yine bu başlıklar altında araştıracağız.

1.1.1. Jeopolitiğin Unsurları

Jeopolitik teorileri meydana getiren unsurları iki ana başlık altında sıralamamız mümkündür. Nicel ve nitel unsurları da bir arada barındıran bu başlıklar “Değişmeyen Unsurlar” ve “Değişen Unsurlar” olarak sınıflandırılmaktadır. Değişmeyen unsurlar daha çok bölgenin coğrafi veya fiziki şartları tarafından oluşturulmuşken, değişen unsur olarak ele aldığımız terimler ise daha çok beşeri unsur olarak tanımladığımız değerlerdir. İncelediğimiz bu iki başlığı şu şekilde açabiliriz;¹²

- Değişmeyen Unsurlar: Ülkenin matematiksel konumu ve coğrafi özellikleri değişmeyen unsur kategorisi altında incelenmektedir. Bu kısımda ülkenin ada, kara veya kıta ülkesi olup olmadığı ele alınır.
- Değişen Unsurlar: Nüfus, ekonomi, siyaset, rejim, askeri kuvvetler ve zaman kavramları da değişen unsur statüsü içerisinde yer almaktadır.

1.1.2. Jeopolitik Teorilere Klasik Bakış

Ülkelerin sahip olduğu coğrafi zenginlikler, egemen devlete uluslararası alanda avantaj sağlayabileceği gibi, zayıf idari yapıya sahip ve rakiplerine göre daha güçsüz olan devletler için açık bir tehdit unsuru da olabilmektedir. XV. yüzyılda Avrupalı devletlerin öncülüğünde

¹¹ Arı, 2013: 184.

¹² Köroğlu, 2004: 29.

başlayan coğrafi keşifler¹³, güçlü ve güçsüz devlet arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzden yüzyıllar önce başlayan Asya ve Afrika üzerindeki sömürge yarışı, henüz adı konulmamış olsa da, Avrupalı devletler arasındaki jeopolitik mücadeleye hizmet etmekteydi.¹⁴

Avrupalı devletler arasında meydana gelen savaş ve siyasi gerilimler üzerinden varsayımlar sunan jeopolitik teoriler bu yönüyle, Batılı devletlerin siyasi sorunlarını açıklamak için kullanılan bir terim olarak algılanmıştır. Bu durumun bir diğer nedeni ise jeopolitik çıkar mücadelesini başlatan ve hatta yönlendirenlerin büyük Batılı güçler olmasıdır. Kjellen gibi jeopolitik üzerine çalışmalar yürüten kişiler ise bu kavrama günümüzdeki anlamını kazandırmışlardır. Jeopolitik sadece Batılı devletlerin politikalarını değil, fiziki unsurlara sahip her devletin siyasi politikalarını açıklamak için kullanılmaktadır. Ratzel'in fikirlerinden hareketle, devletler de tıpkı canlı organizmalar gibidir. Her canlının birbirine benzemediği gibi her devletin de birbirine benzemesi beklenemez. Çeşitli coğrafi koşullar, devletlere farklı yaşam standartları sağlar. Ancak devletlerin ortak amaçları da canlılarda olduğu gibi yaşamdır. Devletin bağlı bulunduğu kara, deniz ve hava parçaları ise yaşamlarını devam ettirebilmelerinin anahtarıdır.¹⁵

Klasik jeopolitik, devleti merkeze alarak, uluslararası rekabet düzeyinde devletin fiziki parçalarının nasıl kullanılacağı konusunda devlet yöneticilerine bilgi aktarımı sağlamayı hedefler. Klasik jeopolitik teoriler coğrafyayı indirgemeci bir yapıyla ele alır ve bu sayede varsayımlarını somut veriler üzerinden açıkladığını ifade eder. Gözle görülür bir özden yola çıkan bu teoriler de tıpkı realizmde olduğu gibi, uluslararası alanda meydana gelen rekabet ve mücadeleye olağan gözüyle bakarken, savaşları da doğal neden ve sonuçlar olarak ele almaktadır. Jeopolitikçiler için mekan bir özü yansıtır ve değişmesi söz konusu değildir. Değişimi mümkün görülmeyen bu gerçeklik aynı zamanda devlet siyasetini de yansıtmaktadır. Bir bütünün değişmeyen parçasına bağlı olduğu düşünülen politik gerçeklerin de değişmesi beklenmemektedir. Eğer bir devletin yaşam döngüsünü belirleyen etkenler söz konusuysa, coğrafya göz ardı edilemeyecek kadar somuttur.¹⁶

¹³ Coğrafi keşifler XV ve XVI. yüzyıllar arasında dünyanın eski ve henüz Batılı devletlerce bilinmeyen uygarlıklarının ortaya çıkarıldığı bir çağı anlatmak için kullanılmaktadır. Vasco Da Gama ve Magellan, coğrafi keşifler denildiğinde ilk akla gelen isimler arasında yer almaktadır. Ayrıca bkz.; <https://unacademy.com/content/ssc/study-material/world-history/geographical-discoveries/#:~:text=Geographical%20discoveries%20are%20the%20process,old%20and%20pre%2Ddating%20objects>, (erişim tarihi: 15.09.2022).

¹⁴ Özdal ve Karaca, 2015: 147.

¹⁵ Balcı, 2016: 109.

¹⁶ Yeşiltaş, 2018: 354.

Klasik jeopolitik teoriler genel olarak üç ekol çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar;¹⁷

- İngiliz Jeopolitik Ekolü
- Amerikan Jeopolitik Ekolü
- Alman Jeopolitik Ekolü

1.1.2.1. Kara Hakimiyet Teorisi

Coğrafyanın bir disiplin olarak Birleşik Krallık toprakları üzerinde değerlendirilmeye başlanmasında büyük katkıları olan Halford John Mackinder, yine coğrafya ve politikanın ilişkisini açıklamak için ortaya koyduğu çalışmalarıyla adından söz ettirmeyi başarmıştır. *The Geographical Pivot of History* ismini verdiği makalesinde “Heartland” veya “Dünyanın Kalbi” olarak isimlendirdiği çalışmasıyla jeopolitik bilimine yeni bir yol sunmuştur.¹⁸

Mackinder’in çalışmalarıyla hayat bulan Kara Hakimiyet Teorisi, dönemin şartlarına uygun olarak dizayn edilmiş ve bu haliyle günümüz politikalarına açıklamak için yeterliliğe sahip değildir. Devletleri mücadelenin içinde tutan üretim kaynaklarının toprakğa bağlı konumda olması, hidrokarbon gibi deniz kaynaklarının varlığının bilinmemesi durumunda yapılan bu çalışmaya göre Mackinder, kara gücünün üstünlüğü üzerinde durmuştur.¹⁹

Mackinder’in jeopolitik vizyonu açısından oldukça önemli görülen Kalpgah; Batı Sibirya, Türkistan, Volga Havzası, Baltık Denizi, Tuna Nehri, Ermenistan, İran ve Tibet’i içine alan bölgenin adıdır. Asya ve Afrika kıtalarının da eklenmesiyle birlikte Dünya Adası fikri karşımıza çıkmaktadır. Avrupa, Asya ve Afrika’yı içine alan bu devasa kıta, sahip olduğu coğrafi koşullar ve Doğu Avrupa’nın Kalpgah’a olan yakınlığının da etkisiyle fethedilmesi mümkün olmayan ender bir bölgedir. Mackinder’e göre Kalpgah’a egemen olmak isteyen gücün ilk önce Doğu Avrupa’ya egemen olması gerekir. Eğer bir gün bu başarılırsa Kalpgah’a hakim olan güç Dünya Adası’nı yönetme hakkını kazanacak ve dolayısıyla bütün dünya üzerinde egemenlik kurabilecektir.²⁰

Avrasya bölgesini içine alan Kalpgah ve Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarını tek bir ada olarak ele alan Dünya Adası fikrini sunan Mackinder, dünyanın geriye kalan bölgelerindeki ülkeleri ise Dünya Adası’nı çevreleyen uydular olarak tanımlamıştır.²¹ Kalpgah’ı çevreleyen

¹⁷ Taban, 2013: 22.

¹⁸ Özey, 2017: 96.

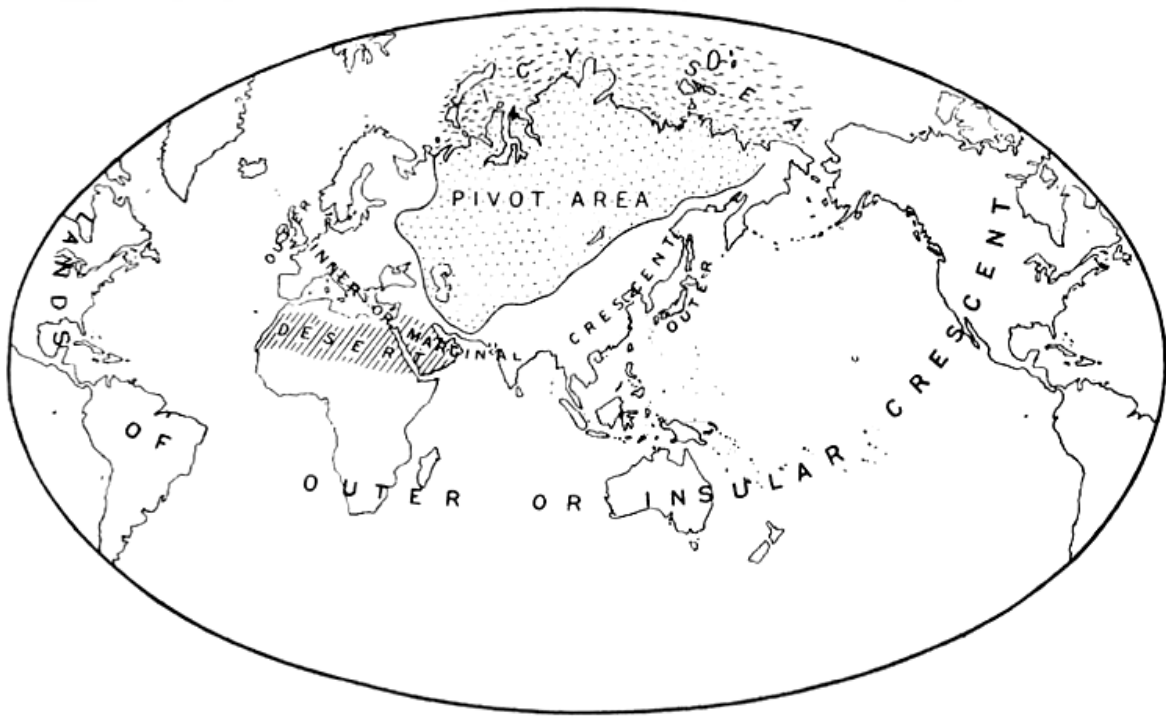
¹⁹ Ural, 2009: 134.

²⁰ Taban, 2013: 23.

²¹ Mackinder, 1942: 48.

bölgeleri İç Hilal ve Dış Hilal olarak ayıran bu teoriye göre, Balkanlar’dan Çin’e kadar olan kısım İç Hilal, ve Dünya Adası’nın uyduları olarak da karşımıza çıkan Amerika, Afrika, Japonya ve Avustralya ise Dış Hilal’i temsil etmektedir.²²

Halford Mackinder, çalışmaları sayesinde her ne kadar İngiliz jeopolitik ekolünün önde gelen isimlerinden olsa da, jeopolitik üzerine öne sürdüğü teoriler İngiltere’de büyük yankılar uyandırmaya yetmemiştir. Gerçek anlamda bu teoriden etkilenen isim ise Alman jeopolitiği üzerine çalışmalar yapmış olan Karl Ernst Haushofer’dir²³. Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi’nden hareketle “Lebensraum” (Hayat Alanı) kavramını kullanmaya başlamıştır. Jeopolitik ve siyaset arasında doğrudan bir ilişki olduğu gerçeğiyle hareket eden Haushofer, jeopolitiği gerçek anlamıyla kavramış bir milletin, sahip olduğu hayat alanını korumak ve genişletmek için mücadele edeceğine inanmaktadır.²⁴

Harita 1.1 Kara Hakimiyet Teorisi

Kaynak: Mackinder, 1904: 435.

²² Menzilioğlu, 2018: 7.

²³ Haushofer, Alman ordusunda görev yapmış bir subay olmakla birlikte, siyasi coğrafya alanında çalışmaları bulunan ve jeopolitiğin önemli savunucuları arasında yer alan önemli isimlerdendir. 1924 yılında Japonya’da yer aldığı görev sırasında kaleme aldığı *Geopolitik des Pazifischen Ozeans* (Pasifik Okyanusu Jeopolitiği) en önemli eserleri arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.britannica.com/biography/Karl-Ernst-Haushofer>, (erişim tarihi: 18.07.2022).

²⁴ Artar ve Baysoy, 2020: 10.

Kaynak:

<http://ebookassets.penguinrandomhouse.com/ebookassets/features/seapower/Sea Power map 02 final.jpg>,

(erişim tarihi: 10.03.2022).

Bütün kökleriyle kara parçasına bağlı olan bir ülkenin tam anlamıyla güvende olduğu fikri Alfred Mahan'ın teorisine göre gerçeği yansıtmamaktadır. Dünyaya hakim olabilmenin anahtarı denizlerde saklıdır. Deniz gücünü elinde bulundurmanın önemini İngiltere örneği üzerinden açıklamayı tercih etmiştir. Bir devletin uluslararası alanda gücünü kanıtlayabilmesi ve rakipleri üzerinde etki oluşturabilmesi için büyük denizlerle birlikte ticaret ve ulaşımın sağlandığı kanallar üzerinde egemenlik kurabilmesi şarttır.²⁸ Çünkü dünya üzerinde deniz ve okyanusların kapladıkları alanların toplam alana oranı 2/3 olarak hesaplanmaktadır.²⁹ Bu hesaplama göre bütün kıyaları sularla çevrili bir kıta içerisinde bulunan bir ülke üzerindeki hakimiyetin, eğer deniz gücü unsurlarından yoksun bırakılırsa, dünyaya hükmedebilmesi olanaklar içinde yer almamaktadır.

Burada ayrıca belirtmekte fayda vardır ki denize kıyısı olan her devletin dünya hakim olma yarışına girebilmesi gerçeklikten uzaktır. Devletlerin sahip olduğu deniz gücünün karakterini belirleyen birtakım unsurlar bulunmakta ve her bir parametre deniz gücüyle karşılıklı olarak kendisini şekillendirmektedir. Bu unsurlar Mahan tarafından altı başlık altında ele alınmıştır,³⁰

- Coğrafi konum,
- Fiziksel yapı,
- Bölgesel genişlik,
- Nüfus/Demografik Özellikler,
- Ulusal karakter,
- Hükümetin yapısı olarak sınıflandırılabilir.

Realizm ile jeopolitik teoriler arasındaki benzerlikleri Mahan'ın teorisinde de görebiliriz. Savaşların doğal olduğu fikrini savunan düşünür, coğrafi özelliklerin getirdiği avantajlar sayesinde önemli ticaret yollarına ve stratejik bölgelere saldırabilme imkanının yanında, olası düşmanları ortadan kaldırma gücünün de fiziki koşullar tarafından sağlanabileceğini savunmaktadır. Deniz gücünün devletlere sunulan coğrafi bir armağan olmasının ötesinde bu gücü kullanabilecek bir hükümet karakterine sahip olmak gerekir. Düşüncesini bir örnekle pekiştiren Mahan, XVIII. ve XIX. yüzyıllar arasında Fransa

²⁸ Duman, 2019: 7.

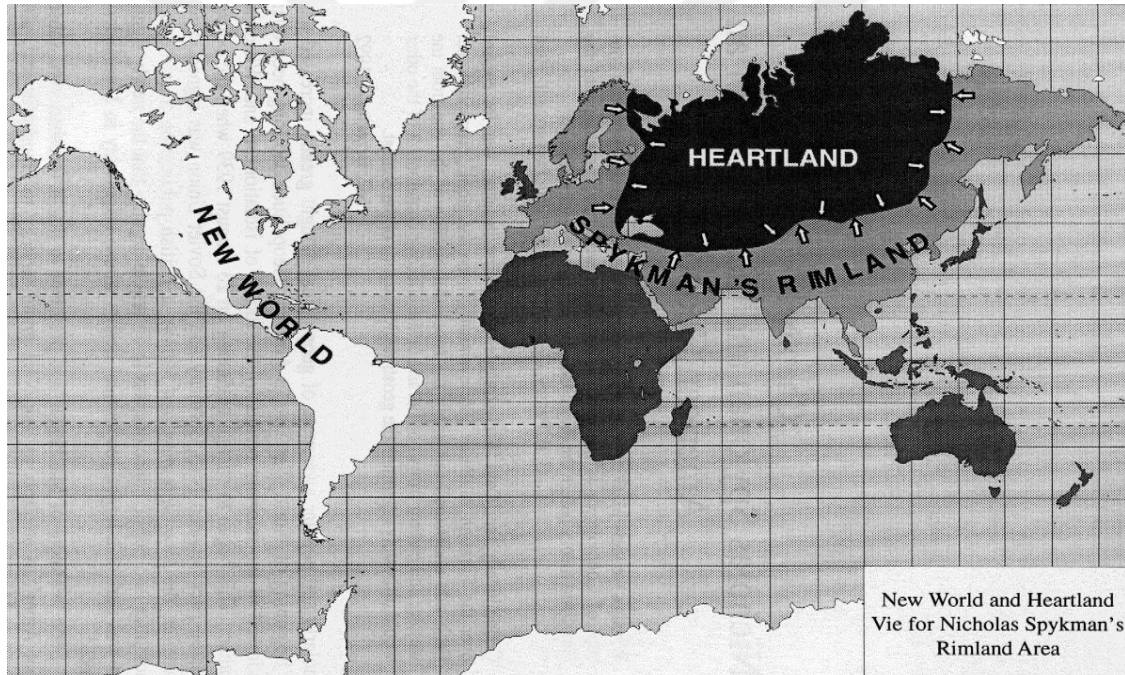
²⁹ Sekin, 1996: 248.

³⁰ Mahan, 1965: 29-58.

hükümetinin Britanya'yla girdiği mücadelede sadece kara gücü unsurlarının kendisini koruyabileceğine inanmasının, Fransa'yı yıkıma uğrattığını anlatmıştır.³¹

1.1.2.3. Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi

Mackinder'in Heartland kavramında üzerinde durduğu ve dünyaya hükmedebilmenin tek yolu olarak gördüğü Avrasya modeline alternatif görüş getiren Nicholas J. Spykman³², "Rimland" teorisini geliştirmiştir. Teknolojinin gelişimi sayesinde Avrasya'nın stratejik olarak en önemli bölge olarak kalması mümkün değildir. Önemli olan ve stratejik değeri artan asıl bölge Avrasya'yı bir kuşak gibi çevreleyen yerlerdir. Güç dengesi kavramı üzerinde de duran Spykman'a göre, Avrupa'nın dünya üzerindeki üstünlüğünü bitiren şey yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasıdır. Güç dengesinin koruyucusu olarak gördüğü ABD'nin ise bu vizyonundan vazgeçmeyerek Asya ve Avrupa kıtalarındaki mevcut durumun sürdürülmesi için mücadelede olması gerektiğini vurgulamaktadır.³³

Harita 1.3 Kenar Kuşak Teorisi

Kaynak:

https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/bd88yq/illustration_of_a_geostrategic_idea_nicholas_john/,
(24.01.2021).

³¹ Berk ve Arslan, 2009: 22.

³² Coğrafi faktörlerin dış politikaya olan etkisine vurgu yapan ve çalışmalarına bu yönde hareket kazandıran bir diğer isim de Nicholas J. Spykman'dır. Öyle ki, Barış Coğrafyası (The Geography of the Peace) ismini verdiği kitabında, devletlerin dünya üzerinde bulundukları coğrafi konumun yine bu devletlerin karşılaştıkları güvenlik problemlerini tanımlamakta temel belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Spykman, 1944: 22.

³³ Arı, 2013: 190-191.

Hem Spykman hem de Mackinder'in çalışmalarının çıkış noktası Avrasya'dır. Her ikisi içinde dünyaya hükmedebilmenin yolu bir şekilde Avrasya bölgesinden geçmektedir. Jeopolitik bilimine önemli katkılar sunmuş bu iki bilim insanı da Avrasya'yı üç ana bölgeye ayırmaktadırlar. Bunlardan birincisi Heartland bir diğer adıyla Kalpgah'tır. İki ayrım da aynı ifadeyle bahsedilmiştir. İkinci ve üçüncü bölgeler Mackinder'in çalışmasında "iç hilal" ve "dış hilal" olarak adlandırılmış; aynı bölgeler Spykman'ın öncülük ettiği çalışmalarda "rimland" ve "kıyı denizler" olarak ifade edilmiştir.³⁴

Mackinder'in "Doğu Avrupa'yı ele geçiren Kalpgah'a hakim olur, Kalpgah'a hakim olan Dünya Adası'na hakim olur, Dünya Adası'na hakim olan ise Dünya'ya hükmeder." Sözünün yanlış olduğunu belirten Spykman, kendi teorisiyle uyumlu alternatif bir görüş geliştirmiştir. Spykman kendisini şu sözlerle ifade eder; "*Rimland'i (Kenar Kuşak) kontrol eden Avrasya'yı kontrol eder; ve kim Avrasya'yı kontrol ederse Dünya'nın kaderini o kontrol eder.*"³⁵

1.1.2.4. Hava Hakimiyet Teorisi

Uluslararası arenanın dinamik ve hızlı değişen yapıya sahip olması, yeni fikirlerin ortaya çıkışına zemin hazırlarken aynı zamanda bu süreci hızlandıran imkanları bünyesinde barındırmaktadır. Önceki bölümlerde incelemeye çalıştığımız hakimiyet teorileri, gerek teknolojik gelişmeler gerekse uluslararası sistem içerisinde yaşanan savaşlar sonucunda bir revizyona tabi tutularak karşılıklı alternatif görüşler çıkarılmıştır. Devletler ya da en temel düzeyde insanlar karaya mı hakim olmalı yoksa denize mi? Aslına bakılırsa teknolojik gelişmelerin etkisiyle insanın kara üzerinde hakimiyet kurma çabası yerini denizlere, uzak ufuklara bırakmıştır. Teknolojinin sürekli gelişim içerisinde olması ve denizler üzerinde istenilen hedefe ulaşılmış olması ise yeni bir sahayı insanlara açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalyan General Giulio Douhet'in yayımladığı "Hava Hakimiyeti" çalışması, bu alanda atılan ilk adımdır. Savaşın süresini uzatan ve şartları zorlaştıran geleneksel savaş taktiklerini kullanmak yerine, hava gücü unsurlarını kullanmanın stratejik açıdan üstünlük sağlayacağını düşünmüştür. Bu alanda önemli çalışmalar sunan bir diğer isim de Alexander P. De Seversky'dir³⁶. İkinci Dünya Savaşı sonrası kaleme aldığı "Hava

³⁴ Meinig, 1956: 556.

³⁵ Spykman, 1944: 43.

³⁶ Seversky, Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başında Rus İmparatorluk Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuş ve Rus İmparatorluğu'nun en çok madalya sahibi savaş pilotu olma ünvanının sahibi olmayı başarmıştır. Bolşevik Devrimi'nin sonuçlanmasının ardından ülkeden kaçan Seversky, ABD'de deniz ateşisi olarak görev almıştır. İkinci Dünya Savaşı başladığında hava gücünün etkin savunucu olarak kendisini göstermiş, 1970 yılında havacılık onur listesine adı yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Libbey, J. K. (2013). Alexander P. De Seversky and the Quest for Air Power. Potamac Books, Dulles.

Gücü Aracılığıyla Zafer” ve “Hava Gücü: Hayatta Kalmanın Anahtarı” isimli yazılarında deniz gücü unsurlarının artık yeterli olmadığını, hayatta kalabilmek için kara ve deniz unsurlarının hava gücüyle takviye edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁷ ABD, SSCB ve İngiltere’nin hava hakimiyeti konusunda en şanslı devletler olduğu görüşünü savunmaktaydı. Onun çalışmalarının etkisi ABD’li hava kuvvetleri arasında yoğun bir şekilde hissedilirken, ABD’li subaylar da bu çalışmalara katkı sağlamışlardır. Teknolojideki değişimlerin etkisiyle uzay çalışmalarının başladığı dönemlerde hava hakimiyet teorileri varlığını sürdürmeye devam etmiştir.³⁸

İnsanoğlunun bilinmeyene olan merakı ve ilgisi tarih boyunca tükenmek bilmeden devam etmiştir. Kimilerine göre teknolojinin gelişimi merak duygusunu tetiklemiş, kimilerine göre ise merak duygusu teknolojik gelişmenin önünü açmıştır. Hava hakimiyeti teorilerinin konuşulduğu dönemde insanlar gökyüzüne bakmaya başlamış, sonrasında gökyüzünün ardına ilgi duymaya başlamışlardır. Artık jeopolitik görüşlerin ufku uzaya kadar uzanmıştı. NASA (Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) tarafından “*Uzayı kontrol altına alan dünyaya hakim olur.*” ifadelerinin kullanılması yeni hedefi açıkça göstermiştir.³⁹

1.1.3. Eleştirel Jeopolitik Teoriler

1923 yılında Karl Grünberg tarafından “Toplumsal Araştırma Enstitüsü” kurulmuştur. 1930 yılında Enstitü’nün müdürü olan Max Horkheimer ile özdeşleşen “Frankfurt Okulu”, Eleştirel Teori kapsamında yapılacak olan çalışmalara öncülük etmiştir. Kant, Hegel, Marx, Freud ve Weber gibi önemli düşünürlerden etkilenen teorisyenlerin görüşlerinin çerçevesi bu sayede oluşmaya başlamıştır.⁴⁰

Eleştirel teorilerde karşımıza en çok çıkan kavram “özgürlük”tür. Bu yönüyle ana akım teorilerden kolayca ayrılmaktadır. Horkheimer’in görüşlerinden hareketle bir teorinin amacı, insanı kölelik bağlarından kurtarmak, özgür kılmak ve insanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir dünya yaratmaktır. Öyleyse eleştirel teorilerin bir anlamda devrimci niteliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Horkheimer, eleştirel teoriyi üç kriterle denetlemektedir. Bir teori ancak açıklayıcı, pratik ve normatif olma koşullarının tümünü barındırıyorsa eleştirel nitelik kazanabilir. Eleştirel düşüncede olanı olduğu haliyle kabul etme durumu mümkün değildir.

³⁷ Dal, 2020: 69.

³⁸ Sarıkaya, 2014: 11.

³⁹ Sökmen, 2016: 82.

⁴⁰ Yalvaç, 2018: 224.

İnsan özgürlüğünü kısıtlayan her şey temelinden incelenerek mantıklı bir açıklamayla ortaya konulmalı ve bu düzenin değiştirilmesi için harekete geçilmelidir.⁴¹

Eleştirel teoriler, belirli bir alandan ziyade, özgürlüğü kısıtlayan her alanda çalışmalar sunmaya gayret etmişlerdir. Jeopolitik de bu alanlardan yalnızca bir tanesidir. Soğuk Savaş döneminin sisteme kazandırdığı yenilikler, coğrafya ve siyaset arasında kurulan jeopolitik ilişkisinin de sorgulanmasına neden olmuştur. 1980’lerde artan eleştirel jeopolitik düşünce, genel olarak klasik düşüncenin varsayımlarının Soğuk Savaş’la beraber değiştiği ve yeni jeopolitik haritaların meydana geldiği fikriyle doğmuştur. Klasik jeopolitik düşüncenin ilk dönemlerinde ulus devlet yapısı üzerinden hareketle teoriler geliştirilmişti. Ancak Soğuk Savaş ve sonrası dönemde konuşulmaya başlanan “küreselleşme” fikri, mevcut jeopolitik düşüncenin revize edilmesi gerekliliğini meydana getirmiştir.⁴²

Eleştirel jeopolitik yazarları Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi post-yapısalcı düşünürlerden etkilenmişlerdir. Bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi inceleyen eleştirel jeopolitikçiler için de burada ayrılmaz bir birliktelik söz konusudur. Coğrafi verilerin siyasal eylemlerine dönüştürülmesi sonucunda objeklikten uzak olacağını ve politik olanla bağıni koparamayacağı ifade edilmektedir. Jeopolitik, en temel anlamıyla güç ve iktidarı tanımlamaktadır. Diğer güç ilişkilerinde de görüldüğü üzere, baskın olan jeopolitik söylem, diğer söylem oluşumlarının önüne geçmekte ve hatta engelleyebilmektedir.⁴³ Baskın olan Batılı toplumların “Üçüncü Dünya”⁴⁴ olarak adlandırdıkları bölgelerde “demokratikleştirme” adına yaptıkları girişimler, jeopolitik söylemin gücünü kanıtlamaktadır.

Küreselleşme düşüncesinin yaygınlaşmasıyla beraber, eleştirel jeopolitik kavramı, odağını yeni alanlara yöneltmeye başlamıştır. Simon Dalby ve Gearóid Ó Tuathail gibi eleştirel jeopolitiğin önemli isimleri tarafından hazırlanan “*Rethinking Geopolitics*” isimli eserde klasik ve eleştirel jeopolitik teori arasındaki ayrımları kapsamlı bir tablo halinde sunulmaktadır. Öncesinde belirlenmiş olan jeopolitik düşmanlar artık daha soyut hale gelmiştir. Devletler ve hükümetlerin yerini siber ağ ve organizmalar alırken, yerel veya uluslararası kelimelerinin

⁴¹[https://plato.stanford.edu/entries/critical-](https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202012)

[theory/?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202012](https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202012)

(erişim tarihi:

25.01.2021).

⁴² Atay, 2016: 150.

⁴³ Ar, 2020: 284.

⁴⁴ Kavram ilk olarak Soğuk Savaş yıllarında Batı ve Doğu olarak iki parçaya bölünmüş olan dünya içerisinde herhangi bir blok üyesi olmayan devletleri tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak günümüzde de varlığını sürdüren bu kavram, ilk anlamını kaybetmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Afrika, Asya, Latin Amerika ve Avustralya (Okyanusya) üzerinde yer alan devletler bu kavramlaştırma içerisinde yer almaktadır.https://www.nationsonline.org/oneworld/third_world.htm#:~:text=The%20term%20Third%20World%20was,America%2C%20and%20Australia%2FOceania.; Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/third-world>, (erişim tarihi: 08.09.2022).

yerine, “küresel” ölçekli kavramlar kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Kimliklerin mekanlarla özdeşleştirilmesi, devletlerin sahip olduğu geçilmez sınırlar, klasik jeopolitik yazarlarının kendi düşüncelerini nesnel fikirler olarak yansıtmaları gibi konular, eleştirel jeopolitik yazarları tarafından reddedilmektedir.⁴⁶

Klasik jeopolitik yazarları tarafından kullanılan ötekileştirici ifadeler, eleştirel akım yazarları tarafından değiştirilmesi gereken konular arasına alınmıştır. Biz-onlar, doğu-batı, kalpgah-kenar kuşak veya kuzey-güney gibi dışlayıcı kavramlar aşılmalı, güvenlik sorunları ulusal düzey yerine küresel seviyeden incelenmelidir.⁴⁷

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Jeopolitik Söylemleri

Soğuk Savaş sona erdiğinde dünya için yeni bir dönem başlamıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bilgiye erişim kolaylaşmış ve dünya eskiye göre daha açık ve saydam hale gelmiştir. Medyanın daha aktif ve bağımsız rol üstlenmesiyle beraber insani değerler konusu gündemde daha çok yer kaplamaya başlamıştır.⁴⁸

Uluslararası sistemin yeni yapısı hakkında ise farklı görüşler kendisini göstermeye başlamıştır. Soğuk Savaş’ın kutup liderlerinden olan SSCB’nin yıkılmasıyla beraber dünya düzeninin yeni şekli üzerine tartışmalar başlamıştır. İki farklı görüşün hakim olduğu tartışmalardan birincisine göre ABD, sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasitesi sayesinde tek kutuplu düzenin başındaki güç olacaktır. İkinci grup düşünürleri ise blokların dağılmasıyla birlikte artık çok kutuplu düzenin hakim olacağı bir dönemin başladığını savunmaktaydı. ABD’li yazarlar tarafından da desteklenen birinci görüş belirli bir süre haklılığını korusa da bu durum çok uzun sürmemiştir. Özellikle Sovyet ardılı coğrafyada meydana gelen bölgesel çatışmalar, Amerikan hegemonyasının sorgulanmasına neden olmuştur.⁴⁹

Dönemin önemli isimleri de yeni dünya düzeni hakkında fikirlerini kendi yazdıkları eserler altında toplamışlardır. Bölüm içerisinde de üzerinde duracağımız eserleri üç başlık altında incelemeye çalışacağız. Bu eserler;

- Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezi
- Samuel P. Huntington’nın “Medeniyetler Çatışması”
- Zbigniew Brzezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası”dır.

⁴⁵ Dalby ve Tuathail, 2002: 28.

⁴⁶ Taban, 2013: 28.

⁴⁷ Jane, 2020: 159-160.

⁴⁸ Erbaş, 2012: 36.

⁴⁹ Efegil ve Musaoğlu, 2009: 11.

1.2.1. Tarihin Sonu Tezi (Francis Fukuyama)

Fukuyama “Tarihin Sonu” kavramı adını verdiği görüşlerini 1989 tarihinde *The National Interest*’de yayımlanan makalesinde öne sürmüştür. Fukuyama’nın seçtiği bu kavramı ilk kullanan isim XVIII. yüzyıl filozoflarından olan Friedrich Hegel’dir. Devletin ortaya çıkışı ve ne olduğuna dair sorulara cevap arayan Hegel, felsefi tarih okumasından faydalanmaktadır. Devlet, Hegel’in ideasında özgürleşmenin son durağını temsil etmektedir. Prusya devletini bu tanımlamaya uygun bulan düşünür, tarihin sonununda Prusya ile geldiğini ifade etmektedir.⁵⁰ Hegel için “gelecek zaman” tamamen varsayımlarımızdan ibarettir. Henüz gerçekleşmemiş olan hakkında yorum yapmak, fikir üretmek tamamen kehanetten ibarettir ve filozofların görevi de kahinlik yapmak değildir. Collingwood tarafından bu görüşlere destek verilmiş ve kapsamlı olarak açıklanmıştır. Gelecek zaman tıpkı kapalı bir kitap gibidir. Gerçekleşmemiş olandan bilgi üretmeye çalışmak anlamsızdır. Tarihin sonu günümüzü yani şimdiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Gelecek sadece umutlarımız ve korkularımızdan beslenen bir hayaldir.

Fukuyama’nın etkilendiği bir diğer isim, belki de en önemlisi, Rus göçmen Aleksandre Kojeve’dir. Hegel’in öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olan Kojeve, tarihsel süreçleri doğru anlayabilmek için bilinç ve düşünsel yöntemlerin kullanılması gerekliliğini savunmaktadır. Hegel’in felsefi tarih anlayışı kendisine Kojeve’nin görüşlerinde böylelikle yerini almıştır. Fransız ve Amerikan devrimlerinin etkisiyle birlikte 1806 yılında insanlığın ideolojik evrim süreci tamamlanmış ve “Tarihin Sonu” gelmiştir.⁵¹ Kojeve ayrıca tarihin sonunun geldiği fikrini insanlığın en temel arzusu olarak gördüğü “tanınma” isteğiyle bağdaştırmaktadır. Kabileler, imparatorluklar veya ulus devletlerin içlerinde bulundukları en kanlı savaşların temelinde dahi bu aktörlerin kendilerini tanıtmaya arzusu olduğunu düşünmektedir. Karşılıklı tanınma yoluyla insanlığın içinde bulunduğu kanlı mücadele ortamının artık sona geldiği fikirleriyle birlikte Liberalizm düşüncesine de atıf yapılmaktadır.⁵²

Hegel ve Kojeve’nin önemle üzerinde durduğu “Tarihin Sonu” kavramı, Fukuyama’nın 1989 tarihinde kaleme aldığı ünlü tezinin de başlığı olmuştur. Eser içerisinde sıklıkla Kojeve’nin düşüncelerine başvurulmuş, savaşlar da yine burada “karşılıklı kabul görme” arzusuna bağlanmıştır. Fukuyama, Kojeveci düşünceden aldığı bilgiler ve öğretileri liberal demokratik devlet düşüncesiyle pekiştirmiş ve kendi ifadelerinin bir parçası haline getirmiştir.⁵³ Hegel ve onun düşüncelerini takip eden Kojeve’ye göre tarihin sonu 1806 yılını işaret etmekteyken, Fukuyama için tarihin sonu ve insanlığın ideolojik evrimindeki zirve, liberal

⁵⁰ Kabadayı, 2007: 106-107.

⁵¹ Fukuyama, 1989: 8.

⁵² Fukuyama, 1992: 288.

⁵³ Sarı, 2010: 67.

demokrasiye ulaşılan noktadadır. Monarşi veya faşist ideolojiyle yönetilen devletler kendi içsel çekişmelerini yaratan ve hatta sonlarını getiren mantık dışı özelliklere sahipti. Ancak liberal düzenin olduğu toplumlarda içsel ayrışmaları meydana getirebilecek dinamiklere yer verilmemektedir.⁵⁴

Herhangi bir unsurun kendini gösterebilmesi ve hakim konuma gelebilmesi için uygun şartların oluşması, kendisinin üzerinde olan ya da denge konumunda olduğu rakiplerinin önüne gerekir. Liberalizmin yükselişe geçmesi de bu şekilde gerçekleşmiştir. 1970 ve 1980’lerde Amerikan ideolojileri ve hegemonyası sorgulanmaktaydı.⁵⁵ Ancak Sovyetler’in yaşadığı yıkımla birlikte hem liberal düşünce ivme kazanmış hem de Amerika için hegemonyasını meşrulaştırabileceği bir ortam oluşmuştur. Komünist ideolojinin temsilcisi olan Sovyetler Birliği’nin son lideri Gorbaçhev, ülkesini ayakta tutabilmek için komünizmi terk etmiştir. Glastnost ve Perestroyka isimleriyle bilinen politikaları⁵⁶, bütünüyle liberal düşüncenin hakim olduğu ekonomik uygulamaları içermektedir. Fukuyama için bu tam anlamıyla bir zaferdir. Liberal demokrasinin hakim olduğu politikalar ve bu politikaları uygulayan devletler galibiyete ulaşmışlardır. Artık tarihin sonunu ilan etmenin önünde engel kalmamıştır. İnsanlık ulaşabileceği en yüksek sistem seviyesine ulaşmıştır.⁵⁷

Fukuyama burada savaşların biteceği vurgusuna yer vermemiştir. Tarihin sonu fikrinden kastettiği sadece liberal demokrasinin zaferidir. Yine de eleştirilerin odağında olmaktan kurtulamamıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber liberal ideolojilerin zaferi ilan edilse de, realist düşünürlerin görüşü, güvenlik konularının eski yöntemlerce ele alınmaya devam edileceği yönündedir. Küresel çapta işbirliği vurgusunun yapıldığı, barış ortamı içerisinde iyimser politikaların gündeme getirildiği bu dönem geçicidir. Liberal düşünceye ev sahipliği yapan Amerika’ya 11 Eylül 2001 tarihinde düzenlenen saldırılar, realist yazarların haklılığını kanıtlamıştır.⁵⁸

⁵⁴ Bravo, 2005: 38.

⁵⁵ Yanık, 2015: 42.

⁵⁶ Yeniden yapılanma (Perestroyka) ve Açıklık (Glastnost), Gorbaçhev tarafından SSCB’yi ayakta tutabilmek adına formüle edilmiş politikalar. Ancak oluşturulan bu politikalar istenilen başarıya ulaşamamış, halk içerisinde sosyalist değerlerin ve ideolojinin sorgulanmasına yol açmış, ayrılıkçı hareketlerin artmasına neden olmuştur. Kısacası devleti ayakta tutmak için oluşturulan politikalar, devleti çöküşe götüren dinamiklerin arasında yerini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, B. (2018). Türk Dış Politikası 1980-2001 (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Bulgular). İletişim Yayınları, İstanbul.

⁵⁷ Çiğdem, 2016: 24.

⁵⁸ Baylis, 2008: 71.

1.2.2. Medeniyetler Çatışması (Samuel P. Huntington)

25 Aralık 1991 tarihi yalnızca Avrasya'yı değil, aynı zamanda dünyayı yeni ve belirsiz bir dönemin içerisine sürüklemiştir.⁵⁹ Soğuk Savaş artık kesin olarak sonlanmış, Amerikan hegemonyası meşruiyetini sağlamlaştırmış ve liberal söylemler etkisini arttırmıştır. Ancak üzerinde durulan en önemli konu yeni dünya düzeninin alacağı şekil olmuştur. Fukuyama'nın tezini en basit anlamıyla Amerika kazandıysa liberal demokrasi kazanmıştır şeklinde sadeleştirebiliriz. Düşünürü göre tarihin sonu liberal demokrasinin zaferiyle gelmiştir. Ancak genel kanı bu düşünceyle paralellik göstermemektedir. Dönemin şartlarına daha farklı bir bakış açısı getiren Samuel P. Huntington'ın kaleme aldığı tez, Fukuyama'nın görüşlerine bir eleştiri olarak sunulmuştur.⁶⁰ “Medeniyetler Çatışması” adını verdiği çalışması 1993 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanmıştır.

Cümlelerine dünya düzeninin yeni bir aşamaya geldiği sözleriyle başlayan Huntington, çatışmalara sebep olan kaynakların da yeni bir aşamaya ulaştığını ileri sürmektedir. Ona göre artık çatışmaları temel düzlemde şekillendiren ideolojik ve ekonomik unsurlar, eski düzende kalmıştır. Devletlerin hala en güçlü aktör konumunda olduğunu ifadelerine eklerken, küresel politikalara yön verecek olan baskın dinamiğin medeniyetler arasındaki çatışmalar olacağını belirtmiştir. Huntington'a göre dünya üzerindeki mevcut medeniyetler birbirlerinden kültürel fay hatları (cultural fault lines) olarak isimlendirdiği sınırlarla ayrılmaktadır. Medeniyetleri birbirinden ayıran bu hatlar, gelecekte yaşanması muhtemel olan savaşların da çatışma hattı olacaktır. Arnold Toynbee “*A Study of History*” isimli kitabında toplam 21 büyük medeniyet olduğundan ve sadece altı medeniyetin günümüz dünyasında hayatta kalmayı başarabildiğinden bahsetmiştir. Huntington ise mevcut medeniyetlerin sayısının yedi ya da sekiz olabileceğini aktarmaktadır. Çağdaş medeniyetleri; Batı, Japon, Konfüçyüs, İslam, Hint, Latin Amerika, Slav-Ortodoks ve muhtemel olasılıkla Afrika medeniyetleri şeklinde sınıflandırmıştır. Bahsedilen medeniyetler arasındaki farklara da dikkat çeken Huntington, bu farklılıkların gerçek ve oldukça temel olduğunu anlatır. Her bir medeniyet, tarihi, dili, kültürü, gelenekleri ve en önemlisi dini özellikleri sebebiyle bir diğer medeniyetten ayrılmaktadır.⁶¹

Huntington'ın medeniyetleri birbirinden ayırmak için kullandığı özellikler, ötekileştirmeye neden olduğu düşüncesiyle eleştirilmiştir. Ötekileştirilen her bir kavram ya da unsur, içerisine şiddet tohumlarının ekilmesine neden olmaktadır. İfadelerinde Batı medeniyeti

⁵⁹ Çapa, 2019: 6.

⁶⁰ Noğay, 2019: 1.

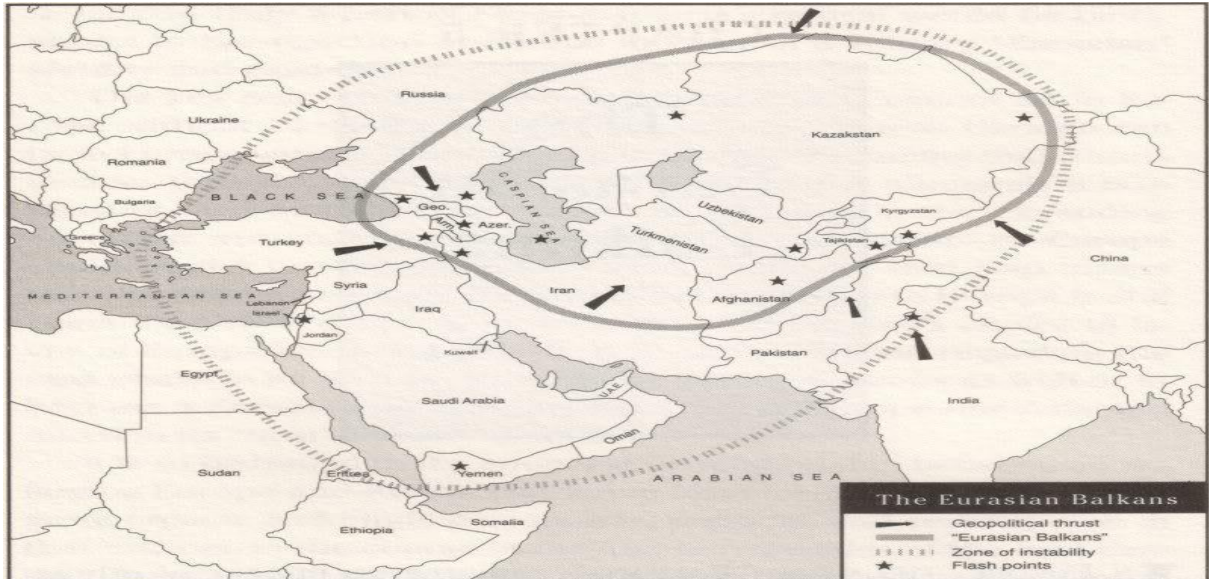
⁶¹ Huntington, 1993: 22-25.

ve İslam medeniyeti arasında yaşanacak olası bir çatışmaya vurgu yapması, “İslami terör” kavramını beslediği gerekçesiyle sorgulanmaktadır⁶²

1.2.3. Büyük Satranç Tahtası (Zbigniew Brzezinski)

“Büyük Satranç Tahtası” ifadeleriyle modellenen ve küresel üstünlük mücadelesinin zirvesini temsil eden bölge Avrasya’dır. Brzezinski’ye göre küresel üstünlük mücadelesinde zafere ulaşmanın yolu, Avrasya’yı stratejik parçalara ayırmaktan ya da deniz, kara veya hava gibi unsurlar arasında önem sıralaması yapmaktan geçmemektedir. Küresel üstünlük yarışında öne geçmenin yolu tüm Avrasya üzerinde hakimiyet kurmaktan geçer. Küresel ölçekli oyunların stratejilerine ev sahipliği yapan Avrasya, dünyanın en önemli oyun sahası olarak ifade edilmektedir. Amerika, bölge üzerinde konuşlandığı fiziki güçler sayesinde küresel egemenliğe sahip olmuştur. Ancak yine bölgenin kendi dinamik yapısı içerisinde çıkabilecek rakipler, Amerika’nın sahip olduğu bu üstünlüğü ele geçirebilir. Amerika’nın uygulaması gereken politikalara da bu kitap içerisinde yer verilmiştir. Eski imparatorluk düzeninden kalma uygulamaları anımsatan yöntemleri ise;⁶³

- Gizli anlaşmaların önüne geçmek,
- Kendisine bağlı olan devletlerin mevcut durumunu devam ettirmek,
- İtaatkar kılınan tebaaları korumak ve barbar toplulukların bir araya gelmesini önlemek.

Harita 1.4 Avrasya Balkanları

⁶² Edward W. Said’in 2007’de kaleme aldığı “*Cehaletin Çatışması*”nda bu konu üzerinde durulmuş ve İslam’a yönelik bir saldırı olarak ele alınmıştır.

⁶³ Brzezinski, 2018: 62-63.

Kaynak: <https://orientalreview.org/2014/06/22/the-reverse-brzezinski-the-ultimate-eurasian-dilemma-i/> (erişim tarihi: 02.02.2021).

Brzezinski, Avrasya hakimiyetini, dünya egemenliğine açılan bir kapı olarak görmektedir. Bölgede yaşanan istikrarsızlığı kontrol altına almayı başaran egemen güç, dünya düzeninin de kontrolünü sağlayabilecektir. Avrupa’da Balkanlar algısına değinen Brzezinski, “Balkanlar” ifadesinin etnik çatışmalar ve bölgesel güç rekabetlerini çağrıştırdığından bahseder. Buradan hareketle Avrasya’nın da kendi ait “Balkanlar”ı olduğunu kullandığı haritayla anlatmaktadır.⁶⁴

Bölgeyi dünya açısından önemli kılan en önemli etkenlerden biri enerji faktörüdür. Enerjiye artan bağımlılık ve taleple birlikte güvenlik ve enerji konuları birlikte ele alınmaya başlanmıştır.⁶⁵ Sovyetler’in dağılmasıyla birlikte bölgede oluşan güç boşluğunu ABD kontrol altında tutmaya çalışmış, özellikle enerjinin kontrolü konusunda gücünü hissettirmiştir.⁶⁶ Bölgenin kontrolünü ABD’ye yükleyen Brzezinski’nin “*Büyük Satranç Tahtası*” ve Sovyet ardılı coğrafyayı Rusya’nın arka bahçesi olarak tanımlayan Aleksandr Dugin’in “*Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*” isimli kitabında da Avrasya’nın sahip olduğu enerji kaynaklarının küresel değeri üzerinde durulmaktadır.⁶⁷

Bölgenin hakim gücünün Rusya olduğu ve olması gerektiği görüşlerine karşı Brzezinski’nin elinde güçlü kozlar bulunmaktadır. Satranç tahtasına benzetilen bu coğrafya üzerinde yaşanan rekabet sırasında ABD elinde bulundurduğu taşları doğru stratejilerle oyuna sokmuş, buna karşılık Sovyetler geliştirdiği stratejiler için gerekli hamleleri yapamamıştır. ABD’nin sahip olduğu emsalsiz ekonomi, gelişmiş teknoloji ve yürüttüğü kamu diplomasisi çalışmalarının etkisiyle kültürel gücünü küresele taşıması, Brzezinski’nin tek kutuplu dünya düzenini meşrulaştırmak için kullandığı güçlü kozlardır.⁶⁸

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından ulusal veya ulusa bağlı düşünce yapıları da yıkılmaya başlamıştır. “Küreselleşme” artık kavramdan öte, bir hedef olarak ele alınıyordu. Hatta nihai sonucun kendisiydi. Öyleyse dünya üzerinde küresel hegemonyaya sahip ilk, tek ve muhtemelen son gücün ABD olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İletişim teknolojisinin gelişimi sayesinde artık bilgi belirli kişi ve kurumların ötesinde, her bir bireyin kolaylıkla ulaşabileceği, ulusal sınırları aşmış ve paylaşılabılır hale gelmiştir. Böylece hem

⁶⁴ Brzezinski, 2018: 175.

⁶⁵ Kocaman, 2018: 154.

⁶⁶ Kasım, 2009: 2.

⁶⁷ Efegil ve Özsağ, 2013: 45.

⁶⁸ Kantarcı, 2012: 63.

ABD'nin hegemonyası daha kısıtlı bir süreye bağlı kalmış, hem de yeni bir hegemon gücün oluşması imkansız hale gelmiştir.⁶⁹

⁶⁹ Brzezinski, 2018: 285.

İKİNCİ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA JEOPOLİTİK UYANIŞ: TARİHİ, COĞRAFİ VE KÜLTÜREL ÖĞRETİ

2.1. Tarihin Rus Dış Politikası Üzerinde Bıraktığı İzler

Tarihsel süreç içerisinde devletlerin dış politikaları belirli zeminler üzerinde inşa edilir ve yaşam döngüsü içerisinde kazanılan deneyim ve edinilen birikimlerle devlet politikaları meydana gelir. Hayat bulduğu coğrafya, tarihsel birikimler ve dünyanın geri kalanıyla sağladıkları etkileşim göz önüne aldığımızda, Rusya Federasyonu'nun günümüz politikalarını daha kolay anlamlandırabiliriz.

Rusya'nın devlet olma sürecini ele aldığımız zaman karşımıza çıkan çeşitli düşünsel hareketler ve liderlerin yeri oldukça büyüktür. Güncel durumun yorumlanması ve geleceğin şekillendirilmesi açısından değerleri sorgulanamaz. Ancak Rus toprakları üzerinde bir devlet bilincinin oluşması ve düzenli birlikler halinde hareket edilmesi üzerinde 1240-1480 yılları arasında Altın Orda hakimiyetinin yaşandığı dönem etkili olmuştur. Öyleki bu 240 senelik Altın Orda himayesinin başladığı dönem içerisinde Rusya, siyasi çatışmaların hüküm sürdüğü bir yerdirdi.⁷⁰

Coğrafi açıdan Rusya'nın hayat sahası, verimsiz topraklar ve buzullarla çevrili bir alana sıkışmıştır. Rusların yayılmacı siyasetinde bu dinamikler belirleyici ve yön gösterici unsurlardır. Altın Orda'nın zayıflamaya başlamasıyla birlikte ilk hedefleri bu devletin hakimiyet kurduğu topraklara hükmetmek olmuştur. Devlet yıkıldığında ortaya dört yeni hanlık (Kazan, Astrahan, Sibir ve Kırım'da kurulan Kırım Tatarları) çıkmış ve yeni hanlıkların aralarında başlayan çatışmalar, Moskova'nın yayılmacı siyasetini kolaylaştırmıştır.⁷¹

Rus dış politikasının jeopolitik vizyonuna yön veren ve ulusal kimliğini oluşturan unsurları üç başlık altında sınıflandırabiliriz;

- Ortodoksluk
- Slavlık
- Altın Orda egemenliği altında geçen dönem

Bu bölüm içerisinde ele alacağımız konular Rusya'nın kurulduğu ve çekirdeği kabul edilen coğrafyanın sağladığı koşulların devlet politikası üzerindeki etkisi, din faktörünün şekillendirdiği kimlik ve etnik yapı ve jeopolitik düşüncenin benimsenmesi olacaktır.

⁷⁰ Akmaç, 2014: 30.

⁷¹ Mackinder, 1912: 96.

2.1.1. Coğrafi Koşullar

Dış politikanın oluşum sürecinin başlangıcı olarak ele aldığımız coğrafi faktörleri, düşüncelerimizi somutlaştırabilmek adına, Kenneth N. Waltz⁷² tarafından kaleme alınmış şu ifadelerle açıklayabiliriz;

*“Musluktan akan su, kimyasal olarak bir kaptaki su ile aynıdır. Ancak su kaba konulduğunda farklı şekillerde kullanılabilir. Örneğin ısıtıldığında buhara dönüşür ve motora güç sağlaması için kullanılabilir.”*⁷³

Bir ülkenin kökleriyle bağlı olduğu coğrafyayı, devletin kaderini belirleyen ilk değişken olarak ele alabiliriz. Devlet politikalarına yön veren diğer tüm elementlerin (din, dil, ırk, liderler, komşular, demografik yapı vb.) coğrafi koşulların etkisiyle şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Rusya özelinde konuyu ele aldığımızda, geçmişten günümüze kadar uzanan süreç içerisinde, Rus devletlerinin politikaları coğrafya temelli sorunlara dayanmaktadır. Altın Orda devleti tarafından işgal edilmeleri ve Çarlık Rusya döneminde batı merkezli saldırılarla mücadeleler, Sovyetler Birliği’nin devleti bir arada tutmak için ve Rusya Federasyonu’nun Yakın Çevre olarak sınırlarını belirlediği bölgeler üzerinde uygulamaya koyduğu politikalara anlam kazandıran tarihi ve coğrafi öğretilerdir.

XVII. yüzyılda Polonyalılar, XVII. yüzyılda İsveçliler, XIX. yüzyılda Fransızlar ve XX. yüzyılda Almanlar, Rusya’nın egemenliğine karşı ortaya çıkan güçlü tehditler olarak bilinmektedir.⁷⁴ Avrupa merkezli gerçekleşen saldırılar ve Asya’nın geniş bozkırları (Rus dilinde sınırsız anlamına gelen “*beskrainiye*” ile ifade edilmektedir) devletin stratejik planlarına jeopolitik yön verme ihtiyacını da meydana getirmektedir. Merkezin bu güvensiz sınırlardan uzak tutulma çabası sonucu Rusya XV. yüzyıldan itibaren genişlemeci politikalara ağırlık vermiştir.⁷⁵

Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği ve günümüzün Rusya Federasyonu’nun merkezi veya çekirdeği olarak gösterilen bölge Doğu Avrupa sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bölge büyük akarsu havzalarıyla örülü, toprakları verimsiz ve dış tehditlere karşı savunmasız bir ovoidir. Bu

⁷² Kenneth Waltz, Amerikalı siyasetçi ve düşünürdür. “Yapısal gerçekçilik” olarak da bilinen “Neorealizm” teorisinin kurucusu olarak da bilinmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer alan “Great Debates” yani “Büyük Tartışmalar”dan Neo-Neo tartışmasına da öncülük etmesiyle bilinmektedir. Waltz ve fikirleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.nytimes.com/2013/05/19/us/kenneth-n-waltz-who-helped-shape-international-relations-as-a-discipline-dies-at-88.html>, (erişim tarihi: 30.11.2022).

⁷³ Waltz, 2001: 80.

⁷⁴ Coğrafyanın bu denli saldırılara açık halde olması ise doğrudan Rus liderlerin politik algılarına yön vermektedir. Tümdengelim yöntemiyle baktığımız zaman, burada coğrafi koşulların bireyler üzerinde bıraktığı izleri de görebilmekteyiz. Coğrafya, üzerinde hayat bulan devletlerde ve o devletler içerisinde yaşamlarını sürdüren bireylerde kalıcı etkiler yaratabilmekte, öyle ki bu etkiler DNA kodları gibi gelecek nesillere de aktarılabilir.

⁷⁵ Trenin, 2001: 41-42.

haliyle uzun yıllar boyunca, göçebe toplumlar için bir yurt olmaktan uzak kalmıştır. Nehirler sayesinde bölgeye düzenlenebilecek saldırılar oldukça büyük bir tehdit yaratırken, teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu dışsal tehdit tersine çevrilerek, nehirler içten dışa doğru savunma yapmaya olanıklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bölgede egemenlik kuran Rus devletleri de teknolojiyen bu yönde verim sağlamayı başarmışlardır. Nehir ağlarının savunma amacıyla özkullanılmaya başlanmasıyla beraber, Moskava'nın akarsuların kavşak noktasında yer alması bir mantığa kavuşmuştur.⁷⁶

VIII. yüzyılda Karpatlar ve Galiçya bölgesinden göç eden ve Rusların ataları kabul edilen Doğu Slavları'nın, Dinyeper nehri havzasına yerleşmeye başladıkları bilinmektedir.⁷⁷ Dinyeper'in kollarını takip ederek sonrasında kuzeye doğru ilerleyecek olan bu kavimler, toplu olarak değil daha çok dağınık halde hareket ediyorlardı. Dış tehditlere fazlasıyla açık ve savunmasız olan bir bölgede zaten sürekli mücadele etmek gerekiyordu. Bunun üzerine parçalanmış ve birbirinden bağımsız halde varlıklarını sürdürmeye çalışmaları da şartları daha zor hale getirmekteydi. Dağınık halde yaşayan Slav kavimlerini bir araya toplamak için yapılan dini reform hareketlerine ilerleyen kısımlarda değinmeye çalışacağız.

Coğrafi koşulların politika ile olan bağlantısına bilimsel bakış açısı sunmayı amaçlayan jeopolitik kavramı, araştırmanın bu bölümünde kilit noktayı oluşturmaktadır. Ülkelerin üzerine kurulduğu coğrafi gerçekler kapsamında jeopolitik faktörler, bir devlete avantajlar yaratabilmekte ve aynı zamanda dezavantajlı duruma sürükleyebilmektedir. Ülkenin coğrafi konumu, ulaşım yollarıyla (deniz, kara ve hava) olan bağlantısı, enerji kaynaklarına olan yakınlığı, komşuları ve hatta iklim özellikleri devletlerin politikalarına temelden yön verebilmektedir. Öyle ki bir ülke içerisinde mevcut refah düzeyine de dolaylı yoldan dahi olsa etki etmektedir. Savunma sanayisine yapılan harcamalar, eğitim için ayrılan ödenekler ve ticaret anlaşmaları coğrafi koşulların etkisiyle şekillenen faktörler arasından yalnızca birkaç tanesini oluşturmaktadır.

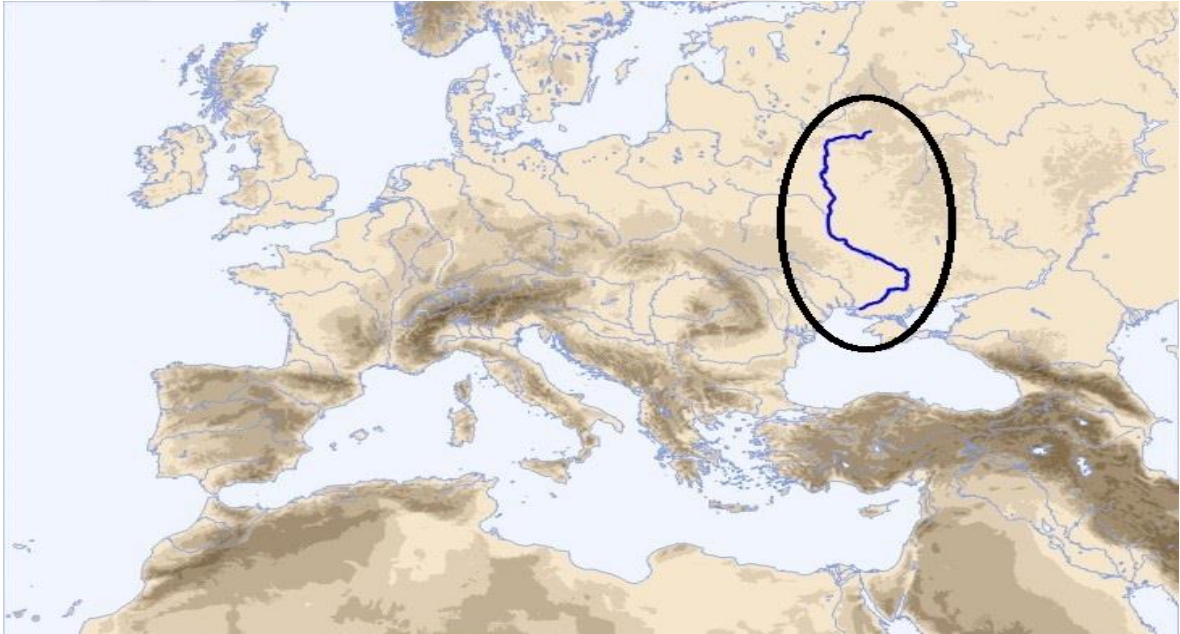
Siyasi karar alıcılar yönüyle konuya yaklaştığımızda, coğrafyanın insan doğası üzerinde bıraktığı izlerden hareketle, politika yapım aşamalarında jeopolitiğin izlerini görmememiz mümkündür. Jeopolitik gerçeklerin çok daha sert ve zorlu (komşularla ilişkiler, iklim şartları ve savaş coğrafyalarına yakınlık) yaşandığı ülkelerin yöneticisi konumunda yer alan kişilerin kararları da aynı doğrultuda sert, kararlı ve kapsayıcı olabilmektedir. Çünkü insan ve devlet, doğası gereği, hayatta kalma güdüsüyle hareket etmektedir. Bu doğrultuda ulaştığımız sonuç,

⁷⁶ Soltan, 2001: 66.

⁷⁷ Kazanski, "Archaeology of the Slavic Migrations", https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02902087/file/Kazanski_Archaeology-Slavic%20Migrations_2020.pdf, (erişim tarihi: 28.11.2022).

zorlu şartlar altında mücadele veren her canlı da görmeye alışık olduğumuz kimi zaman agresif olmakla birlikte mücadelecî tavırlar, jeopolitiğin zorlu bir süreç olduğu devletler ve onların yöneticileri için de doğal davranışlar arasındadır.

Coğrafya eksenli oluşturulan politikalar, devletleri doğal ortaklar ve doğal düşmanlar olarak ayırabilmektedir. Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz, Sibiry, Baltıklar ve Uzak Asya ile jeopolitik bağ kuran Rusya için de düşman ve dost ayrımı bu coğrafyalar ekseninde şekillenmektedir. Örneğin Güney Kore ve Rusya, Japonya tehdidi ve olası Çin baskısı nedeniyle doğal müttefik sayılmaktadır.⁷⁸ Ancak ülkenin fiziki konumu sabit olsa dahi, değişen çıkarlar doğrultusunda, farklı politikaların hayata geçirilmesi de söz konusudur. Böylelikle her ne kadar doğal müttefiklik durumu söz konusu olsa da statükonun korunması hususunda garanti verilememektedir. Bu noktada takip edeceğimiz yol, sabit bir zemin üzerinde hareketli ve değişken politikalara anlam kazandırmak olacaktır.

Harita 2.1 Dnyeper Nehri Konumu

Harita 2.1 üzerinde işaretli alan içerisinde yer alan Dnyeper Nehri havzası, Doğu Slavları tarafından yurt seçilmiş ve böylece günümüz Rus devletinin jeopolitik alan mücadelesi burada başlamıştır.

Kaynak: <https://www.euratlas.net/geography/europe/rivers/dnieper.html>, (erişim tarihi: 13.02.2021).

Vernadsky'nin tanımı itibarıyla Rusya, hem coğrafi hem de politik olarak Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü gibi uzanmaktadır. Kendi başına dünya üzerindeki toplam alanın 6/1'ine hükmeden bu devlet, sahip olduğu sınırlara 20. yüzyılın başlarında ulaşmıştır.

⁷⁸ Singleton, 1997: 116.

Rusya'nın jeopolitik hakimiyet sahası olarak gösterilen ve Avrasya adıyla ifade edilen bölge Doğu Avrupa ve Kuzey Asya'ya kadar uzanan geniş sınırlarıyla dikkat çekmektedir.⁷⁹

Bir bütün itibarıyla konuya yaklaştığımızda Rus dış politikası askeri zorunluluklar ve ekonomik gereklilikler ışığında analiz edilebilmekle beraber bu dinamiklerin de coğrafyayla olan bağlantısı göz ardı edilemez. Günümüz dış politikalarında gördüğümüz tavır jeopolitik ile doğrudan ilişkilidir ve bu tavır bir miras gibi nesilden nesile aktarılmaktadır. Dnyeper Nehri havzasını kendilerine yurt seçen Doğu Slavları ile birlikte başlayan ve Rusya Federasyonu'na miras bırakılan jeopolitik hakimiyet alanına yakından bakarak, devlet politikasında karar alma süreçlerini daha iyi analiz edebileceğiz. Kavimlerin yurt arayışı ile başlayan ve günümüze uzanan bu sürecin Rusya devleti üzerinde bıraktığı artı ve eksi yönleri bölgesel indirgemeler ile araştırmamızı sürdüreceğiz.

2.1.1.1. Karadeniz Bölgesi

Harita 2.2 Karadeniz

Kaynak: <https://www.sipri.org/news/2019/sipri-informs-black-sea-security>, (erişim tarihi: 18.11.21).

“Kara Hâkimiyet Teorisi”, “Kenar Kuşak Teorisi” ve “Deniz Hâkimiyet Teorisi”nin merkezinde yer alan ve stratejik önemine vurgu yapılan Karadeniz, yarı kapalı bir deniz olmakla birlikte, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının varlığıyla uluslararası sulara açılmaktadır. XV.

⁷⁹ Vernadsky, 1936: 7.

yüzyılda Kırım'ın Osmanlı himayesine girmesiyle birlikte güç mücadelelerine sahne olmuş ve olmaya devam etmektedir.⁸⁰

Karadeniz bir köprü gibi bölge ülkelerinin dış dünyayla olan bağıını da temsil etmektedir. Enerji koridorunun geçişinde yer alması, bünyesinde barındırdığı öz enerji kaynakları ve deniz ticareti açısından bölge ülkelerinin uluslararası denizlere açılan kapısı olmasıyla kendine has değerini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bölgeyi bu denli önemli kılan ana sebeplerin başında Rusya'nın XXI. yüzyılda bölgeselden küresele yönelen politikalarının geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁸¹

Rusya'nın Karadeniz'e olan ilgisi elbette yeni edinilmiş bir politik unsur değildir. Çarlık rejiminin önde gelen isimlerinden olan Çar Petro'nun hedefi dünyaya hükmedebilmektir. Bölgenin coğrafi dinamikleri ise Petro'nun hedefine engel olmaktaydı. Çar, dünyaya hakim olabilmek için önce denizlerde hüküm sürmek gerektiği bilincine ulaşmıştı. Rotasını kuzeye çevirdiğinde buzdan örtüyle kaplı olan Sibiry, güneye çevirdiğinde ise Osmanlı'nın egemenliği altında bulunan Karadeniz karşısına çıkıyordu. Seçimini Karadeniz'den yana kullanan Petro bu hamlesiyle “sıcak denizlere inme politikası”na hayat vermiştir.⁸²

Sıcak denizlere inmek ve dolayısıyla Karadeniz üzerinde egemenlik sahası oluşturmak I. Petro'yu ve onun devletini dünyanın hakimi yapma imkanını sunacaktır. Belirlediği bu yolda Çar'ın ilk hedefi Azak ve Kırım'ı ele geçirmek olmuştur. 1687 yılında Kırım üzerine başlatılan hareket Kırım'ın savunması, Rus askerlerinin açlık ve susuzluk ile mücadele etmesi ve en önemlisi lojistik sorunlar nedeniyle Çar'ın ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1695 yılında ise daha modern hale getirilen ordu ve orduya destek sağlayan Kazaklar ile birlikte Rus askeri birlikleri Azak Kalesi'nin önlerine kadar gelmeyi başarmıştır. 96 gün süren kuşatma, Osmanlı ordusunun karşı saldırıları sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸³

Boğazlar ve Karadeniz'in hukuki statüsü üzerine yürütülen politika savaşları çeşitli dönemlerde kendisini hissettirmiştir. Gerek kıyıdaş devletler gerekse bölge dışı aktörler, küresel hedeflerine ulaşabilmek için Karadeniz'e özel ilgi göstermişlerdir. Özellikle savaş dönemlerinde sıklıkla bu bölge üzerinde stratejik hamleler planlanmıştır. Karadeniz konusunda günümüzde de geçerliliğini koruyan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, yine böyle bir dönemde imzalanmıştı. 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya,

⁸⁰ Yarı kapalı bir deniz olma özelliği taşıyan Karadeniz, boğazlar aracılığıyla uluslararası denizlere ulaşmada bölge devletlerine imkanlar sunabilmektedir. Bünyesinde barındırdığı doğal kaynaklar ile jeopolitik değerini arttıran Karadeniz, bölgesel çatışmaların odak noktası olarak kendisini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.sipri.org/news/2019/sipri-informs-black-sea-security>, (erişim tarihi: 18.11.21).

⁸¹ Al ve Özdil, 2017: 153-154.

⁸² Keleş, 2009: 90.

⁸³ İnalçık, 2017: 204-205.

Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya; 2 Mayıs 1938 tarihinde de İtalya Sözleşme'ye taraf olmuştur.⁸⁴

Antlaşma'nın hükmüne göre, kıyıdaş olmayan devletlerin barış zamanında Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerine sınırlandırma getirilmiştir. Öyleki Sovyetler Birliği sahip olduğu kıyı şeridi uzunluğuyla, Karadeniz'in büyük bir kısmını Sovyet egemenliğine almıştır. 1991'e gelindiğinde, Sovyetler'in yıkılması, bölgesel dinamikleri kökten değiştirmiştir. Birlik'in dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan devletler hem Karadeniz üzerinde kıyı egemenliğine kavuşmuş hem de politikalarının yönünü Batı'ya çevirmeye başlamışlardır.⁸⁵ Rusya Federasyonu'nun geçiş dönemi olarak ifade edebileceğimiz bu dönem içerisinde yakın çevrede artan Batı yanlısı hareketler ve NATO ve AB'nin genişleme politikalarına karşı Rusya'nın yürüttüğü mücadeleye ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

2.1.1.2. Sibirya Bölgesi

Rus dış politikasının temellerine baktığımızda günümüz politikalarına da etki eden önemli isimler karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın İlk çarı ve dönemi boyunca uygulamaya koyduğu politikalar, yaşanan katliamlar ile "Grozny" adını alan IV. Ivan da kalıcı izler bırakmayı başaran isimler arasındadır.⁸⁶ Tahta geçtiği sırada henüz 16 yaşında olan Ivan, çarlık tacını istemiş ve Rus tarihinde çar ünvanını alan ilk Moskova knezi olmayı başarmıştır. IV. Ivan tacını aldığı anda önceliği Kazan ve sonrasında ise Astrahan'ın fethine vermiştir. Hükümlerinin birincisi senesi dolduğunda Kazan üzerine sefer düzenlemiş ancak zafer kazanamadan geri dönmüştür. 1550 yılında ikinci bir saldırı planlamış fakat sonuç değişmemiştir. Ancak amacından vazgeçmemiş ve yaklaşık iki yıl boyunca stratejik planlar yaparak ve bölgeleri kullanarak 1552'de fethi tamamlamayı başarmıştır.⁸⁷

Kazan üzerinde hakimiyet kurmayı başaran Rus Çarlığı için yeni hedef Astarhan Hanlığı olmuştur. 1556 yılında tamamlanan sefer hazırlıklarıyla Astarhan işgali tamamlanmıştır. Asırlar boyunca Türk nehri olan İdil, Kazan ve Astarhan'ın Rus hakimiyetine girmesiyle beraber, Rus nehri haline gelmiş ve adı Volga olarak değiştirilmiştir. Bölge ticaretinde artık Rusya tekeli etkisini arttırmayı başarmıştır. IV. Ivan'ın oldukça önem verdiği bu iki hanlık Rusya'ya Sibirya hakimiyetinin de kapılarını açmıştır.⁸⁸ Moskava ve Sibir Hanlığı artık komşu haline gelmişti. Bu durum Rusya için büyük bir avantaj olarak görülüyordu. Her ne kadar Sibirya'nın Rus

⁸⁴ Tosun, 1994: 104.

⁸⁵ Ayhan, 2016: 2.

⁸⁶ Kurat, 2014: 166.

⁸⁷ Taşkesenligil, 2017: 145-149.

⁸⁸ Sever, 2020: 62.

hakimiyeti altına girmesi Ivan Grozny döneminde başlasa da tamamen egemenlik altına alınması 1593-1604 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.⁸⁹

Harita 2.3 Sibirya'nın Coğrafi Sınırları

kaynak: <https://www.britannica.com/place/Siberia>, (erişim tarihi: 27.12.21).

17. yüzyılın başında fethi tamamlanan Sibirya, hem Çarlık Rusya hem de Sovyetler Birliği için uzunca bir süre uzak diyardaki sömürge olarak kalmıştır. Zaman içerisinde değişen liderlerle birlikte bu bölgenin kaynak zenginlikleri, merkezin kalkınması için kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın son döneminde bölge üzerindeki ilk önemli yatırım olan Trans-Sibirya demiryolunun inşasına başlanmış ve 1904 senesinde tamamlanan haliyle 6.000 mil uzunluğundaki hat, Moskova-Vladivostok kentleri arasında işlemeye başlamıştır. 1956'da Pekin ve Moskova'yı birbirine bağlayacak şekilde genişletilen bu hat, güzergahında bulunan kentlerin de gelişmeleri açısından oldukça değerlidir.⁹⁰

2.1.1.3. Orta Asya ve Kafkasya

Orta Asya ve Kafkasya'nın sahip olduğu enerji rezervleri bir anlamda mıknatıs görevi görerek küresel güçleri adeta kendine çekmektedir. Bölge üzerinde üstünlük yarışına giren devletler, ekonomik güçlenmenin yanında, dış politikada elini güçlü tutma amacıyla hareket etmektedirler. Rusya'nın izlediği politikalar bölge üzerindeki dengeler açısından olduğu kadar,

⁸⁹ Sever, 2020: 151.

⁹⁰ Büyükkakıncı, 2015: 478-479.

küresel çapta da büyük etkilere neden olmaktadır. Ancak ABD ve Çin gibi küresel aktörlerin bölgeye olan ilgisi Rusya'nın bölge siyasetini sekteye uğratmaktadır.

Harita 2.4 Orta Asya ve Kafkasya Devletleri Fiziki Haritası

kaynak: <https://columbialinguistics.wordpress.com/2009/09/27/102-rusiko-amirejibi-the-mountain-of-tongues/map-central-asia-and-caucasus/>, (erişim tarihi: 18.11.2021).

Rusya'nın Orta Asya hakimiyeti yaklaşık iki asır boyunca devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hem bölge devletleri bağımsızlıklarını kazanmış hem de bölge dışı aktörlerin buradaki devletlerle olan ilişkisinde Rusya bir anlamda devre dışı kalmıştır. SSCB sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya devletleri, Rusya Federasyonu'nun bölge politikaları kapsamında bu devletin etkisiyle hareket edebilmektedirler.⁹¹

İpek yolu güzergahının merkezinde bulunmasından dolayı ticaret açısından büyük devletlerin dikkatini çeken Orta Asya, günümüzde de doğu ve batı arasında iletişim, ulaşım ve ticaret ağları yönünden köprü görevi görmesiyle önemini korumaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beş bağımsız ülke kendi egemenliklerini ilan etmiş; bölgede oluşan güç boşluğu, dış aktörlerin ilgisini buraya çekmiştir. İki kutu plu düzenin sona ermesiyle Kafkasya ve Orta Asya'da etkinliği azalan Rusya küresel gücünü tekrar kazanabilmek için eski Sovyet coğrafyasına yönelmiştir. Eski gücüne kavuşabilmek için yakın çevre olarak nitelendirdiği

⁹¹ Elma, 2009: 130.

coğrafya üzerinde hakimiyetini tekrar kazanmalı ve dış güçlerin bölgeyle olan temasını en aza indirmelidir.⁹²

Rusya'nın bölgedeki gücünün zayıflaması diğer aktörler için bir fırsat yaratmıştır. Bölge yalnızca askeri açıdan değil aynı zamanda enerji kaynaklarının kullanımı açısından da güç boşluğu içerisine girmiştir. Sovyet kontrolünde tek bir elden düzenlenen enerji ağı artık yeni bölge devletlerinin himayesine girmiştir. Orta Asya ve Kafkaslar üzerinde yeniden bir Rus hakimiyetinin yaşanmasından endişe eden NATO, enerji güvenliğinin sağlanması konusunda bölgesel güçlerle ortak çıkar noktalarını kullanmaya başlamıştır. Bu sayede Rusya'nın enerji politikalarıyla batılı devletler üzerinde kurduğu baskı azaltılabilecektir.⁹³

Soğuk Savaş sonrasında siyasi istikrarsızlık ve zengin enerji kaynaklarıyla ön plana çıkan Kafkasya her ne kadar bölge dışı aktörleri kendisine çekse de Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet coğrafyasından vazgeçmeye niyeti yoktur. Dağılma sonrasında Kuzey ve Güney olarak ayrıma gidilmiştir. Rus topraklarında kalan bölge Kuzey ve Güney ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermanistan devletlerinin bulunduğu alanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ruslar tarafından *Zakafkasya* olarak ifade edilen Güney toprakları, Türkiye, İran ve Rusya'nın bölgesel güç olarak kabul edildiği Transkafkasya adıyla da bilinmektedir.⁹⁴ Bu ayrışma Soğuk Savaş'ın sonucu değildir. SSCB döneminde bu bölgede yaşayan halklar etnik ve dini olarak birbirlerine yabancılaştırılmıştır. Sovyet egemenliğinde siyasi desteklerle sağlamlaştırılan bu ayrışma, günümüzde de bölge üzerinde halen devam eden sorunlara temel oluşturmaktadır.⁹⁵

2.1.1.4. Baltık Bölgesi

Rus dış politikasının jeopolitik çerçevesi, tarihsel izler ve kültürel bağlar ile ilmek ilmek işlenmiştir. En küçük Rus kavimlerinden Çarlık Rusya'ya, SSCB'ye ve son olarak Rusya Federasyonu'na kadar dahil edebileceğimiz süreç içerisinde kazanılan ya da elde edilen her bir toprak parçası bir ilmeği oluşturmaktadır. Dış politikanın motifini oluşturan buradaki her bir ilmek, birbirine bağlıdır. Tek bir kopukluk dahi düzenin bozulmasına ve hatta yıkılmasına neden olabilecek etkiye sahiptir. 1991'de gerçekleşen dağılma sonrasında, Rusya'nın Sovyet ardılı coğrafyaya olan ilgisi ve bağlılığını bu neden doğrultusunda açıklığa kavuşturabilir, saldırganlığının altında yatan korkuya bir anlam yükleyebiliriz.

SSCB'nin varisi olarak kendisini gösteren Rusya Federasyonu, Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa ve Baltık kıyılarında önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Sovyetler'in

⁹² Aydın, 2015: 2-5.

⁹³ Özkan, 2010: 118.

⁹⁴ Kasım, 2009: 4.

⁹⁵ Öztürk, 2013: 207.

dağılmasıyla birlikte 15 devlet bağımsızlığını ilan etmiştir.⁹⁶ Sistem içerisinde kendisine yer bulmak isteyen bu devletler için NATO ve AB gibi örgütler ön planda kendisini göstermiştir. Rusya'nın kontrol altına alınması planları doğrultusunda bir nimet olarak ortaya çıkan bu yeni bağımsız devletler, Rusya açısından bir tehdit mekanizması olarak değerlendirilmiştir.

Harita 2.5 Baltık Ülkeleri Siyasi Haritası

Kaynak: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/03/17/nordik-baltik-boelgesinin-guevenligi/index.html>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

1991 yılında bağımsızlığa kavuşan Baltık devletlerinin Rus himayesine girmesi 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. I. Petro'nun hedefleri arasında yer aldığı bilinen bu bölge, 18. yüzyılın başında bölgesel güçleri karşı karşıya getiren bir savaş alanına dönüşmüş, ve sonunda Rus İmparatorluğu'nun batı sınırı olarak belirlenmiştir. Rusya burada iki farklı politik tavır sergilemiştir. Litvanya ve Estonya üzerinde daha ılımlıyken, Polonya ve Letonya üzerinde baskıcı ve zorlayıcı olmuştur. 1720'lerde İsveç'in bölgeden tamamen çekilmesinin ardından Letonya ve Polonya üzerinde Rus baskısı kendisini daha fazla göstermeye başlamıştır.⁹⁷

II. Dünya Savaşı'na kadar bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdüren Baltık ülkeleri, 23 Ağustos 1939 tarihli Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı (Ribbentrop-Molotov

⁹⁶ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden devletler: Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Estonya, Litvanya, Letonya, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/event/the-collapse-of-the-Soviet-Union>, (erişim tarihi: 08.05.2022).

⁹⁷ Plakans, 2011: 125-126.

Paktı)⁹⁸ ile Almanya ve SSCB arasında paylaşılmıştır. Esasında burada adı geçen antlaşma içerisinde tarafların birbirlerine saldırmayacağı, üçüncü bir devlet ile başlayan savaş durumunda tarafların diğer devlete yardım etmeyeceği, taraflardan birine yönelik oluşturulan bir topluluğa katılım gösterilmeyeceği ve ortak çıkarların söz konusu olduğu durumlarda birlikte hareket edileceği hususlarında uzlaşıya varılmıştır. Ancak Pakt içerisine eklenen gizli bir protokol ile Finlandiya, Estonya ve Letonya'nın Sovyet nüfuz alanı olduğu ve Litvanya'nın ise Almanya'ya bırakıldığı belirtilmiştir.⁹⁹

1939 tarihli Pakt ve ek protokol sonucunda SSCB, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal etmiş ve resmen Baltıklar üzerine yerleşmiştir. 1940 yazına kadar bağımsızlıklarına koruyan bu devletler tarafı olmadıkları bir antlaşma sonucunda işgal edilmişlerdir. Joseph Stalin'in amacı Avrupa ile SSCB arasında bir tampon bölge yaratmaktır. Jeopolitik konumu itibarıyla Stalin'i hedefine ulaştıran bu bölge adeta bir bariyer gibi Avrupa ve Rusya arasında uzanmaktadır. Sovyetler Birliği yıllarını silahlı saldırılar, kültürel baskılar ve sürgünler ile geçiren bu devletler için 1991 yılında kazanılan bağımsızlık bir anlamda yeniden doğuş olarak nitelendirilebilir. En az Gürcistan ve Ukrayna kadar bu devletler de Rusya baskısını fazlasıyla hissetmektedir.¹⁰⁰

Sovyet ardılı coğrafya üzerinde egemen devlet yapıları olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan aktörler için Rusya'nın varlığı bağımsızlıklarının önünde bir engel olarak durmaktadır. Bu doğrultuda Baltıklar üzerinde Sovyetsizleştirme, tarihi vatan kültürünün korunması ve Avrupa'ya dönüş politikalarına hayat verildiği görülmektedir.¹⁰¹ 50 yılı aşan Sovyet egemenliğinin yıkılmasıyla bağımsız devletler içerisinde yerini alan Estonya, Litvanya ve Letonya Rus askeri varlığının tedirginliği ve Sovyetler döneminden miras kalan mali sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ancak Ukrayna örneğinin aksine bu devletler 2004 yılında NATO ve AB üyeliğine alınmıştır.¹⁰²

Baltık devletleri aldıkları kararlar doğrultusunda diğer Sovyet devletlerinden ayrılmaktadır. Örneğin bu devletler Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmayı reddetmişlerdir. Bu durum Rusya'nın açıkça Baltıklar üzerinde azalan etkisinin göstergesi olarak ele alınabilir. Avrupa'yla daha yakın ilişkiler geliştirmeye önem veren Baltık devletlerinin tam anlamıyla Rusya'dan kopması ise enerji faktörünün ortaya çıkmasıyla pek

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi ve antlaşma metni için bkz. <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1939pact.asp>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

⁹⁹ Armaoğlu, 2018: 230.

¹⁰⁰ Bilinsky, 1999: 9.

¹⁰¹ Smith, 1998: 99.

¹⁰² Auers, 2015: 1-2.

mümkün görünmemektedir. Sovyet sonrası dönemde bağımsız devletler içerisinde ortaya çıkan mali sorunlar Baltıklar üzerinde de kendisini göstermiş ve sonucunda Rusya'nın sahip olduğu enerji sektörü ve bu bağlamda güçlü ekonomisi ikili ilişkilerde baskın güç olmasında katkı sağlamaktadır.¹⁰³

Harita 2.6 Kaliningrad Oblastı Coğrafi Sınırları

Kaynak: <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/kaliningrad-maps.htm>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

2008 Gürcistan, 2014 Kırım ve 2022 yılında Ukrayna'nın Donbass bölgesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda eski Sovyet coğrafyası üzerinde hissedilen Rusya endişesi artmıştır. Baltıklar üzerinde tarihi ve kültürel bağlarının yanı sıra fiziki olarak da varlık gösteren Rusya Federasyonu'nu, bölge devletlerinin tehdit algısının tetiklenmesine sebep olmaktadır. Ancak Gürcistan ve Ukrayna örneklerinin aksine Estonya, Letonya ve Litvanya'nın halihazırda NATO üyesi olmaları ikili ilişkileri daha farklı bir boyuta taşımaktadır. Öyle ki bu devletlere yapılan bir saldırı NATO'ya yapılmış sayılabileceği için, bir dünya savaşının tetiklemesi olası senaryolar arasındadır.¹⁰⁴ Bu devletler içerisinde bulunan Rus azınlıkların sayısı da hesaba katıldığında, Rusya'ya karşı NATO askeri gücünün tamamıyla ülke içerisine yerleştirilmesi, siyasi karar alıcılar tarafından da tercih edilmesi mümkün olmayan seçenekler arasında yer almaktadır. Rusya bölge üzerinde enerji kozunu ve azınlıklar faktörünün aktif olarak

¹⁰³ Matthews, 2020: 22-23.

¹⁰⁴ Burada bahsi geçen ifadeyle Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5.maddesine atıfta bulunulmuştur. Antlaşma metnine göre; taraflardan herhangi birine yapılan saldırı diğer üyeleri yapılmış sayılacak ve BM Yasası 51. madde dahilinde hareket edilecektir. Antlaşma metni ve ayrıntılı bilgi için bkz.; https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (erişim tarihi: 10.07.2022).

kullanırken aynı zamanda Kaliningrad'a sahip olmasıyla fiziki olarak bölge üzerinden Avrupa'ya gözdağı verebilmektedir.

Baltık Denizi kıyısında yer alan, Polonya ve Litvanya ile komşu olan Kaliningrad, ana karasından uzakta olan bir Rus toprağıdır. Konumu itibariyle Rusya'nın Baltık Denizi'ne açılan kapısı olmakla birlikte, Avrupa'nın ortasında Rusya'ya askeri bir üs yaratma imkanı da sunmaktadır. İnsan kaçakçılığı, uyuşturucu ve silah ticareti gibi güvenlik sorunlarıyla gündeme gelen ve Avrupa'yı tehdit eden bu bölge, yalnızca sert güç unsurlarının değil aynı zamanda yumuşak güvenlik sorunlarının da açığa çıktığı bir koridor olmaktadır. Bu koridor vasıtasıyla Avrupa devletlerini baskı altına almaya çalışan Rusya, sıcak savaşa girmeden bölge üzerindeki baskını hissettirebilmektedir.¹⁰⁵

2.1.1.5. Doğu Avrupa

Araştırmamızın özünde yer alan jeopolitik kavramı, devletlerin kaderini belirleyen en temel unsurdur. Bir devlet, kurulduğu coğrafya ile kimlik kazanır ve bu coğrafya yaşam çizgisini belirler. Küresel kriz dönemlerinde, savaşlarda ve uluslararası göç hareketlerinde ülkenin konumu diğer tüm dinamiklerin önüne geçebilmektedir. Burada etkili olan jeopolitik faktör ülkenin komşularıdır. Özellikle savaş durumu ve sonrasında meydana gelen göç hareketliliğinde insanların refaha ulaşmak için kullanabileceği bir köprü vazifesi gören geçiş ülkesi olma veya çatışan devletler arasında tampon bölge olarak yer alma durumlarında bu devletler egemenliklerinin tehlikeye düşmesi ile yüzleşebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa ve Sovyetler Birliği arasında kalan Doğu Avrupa ülkeleri¹⁰⁶, konu itibariyle verilebilecek en iyi örnekler arasındadır.

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerinde hakimiyet kurması İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. 1943-1944 yıllarında Ukrayna'nın doğusuna yönelik başlatılan kış harekatı, 1944 Sovyet askeri birliklerinin Polonya'ya girmesi ve 2 Mayıs tarihinde Berlin garnizanunun teslim olmasıyla Doğu Avrupa'da Sovyet üstünlüğü hakim olmaya başlamıştır. Son stratejik hareket olan Prag taarruzunun da başarıya ulaşmasının ardından 24 Haziran 1945 tarihinde Moskova'da zafer yürüşü gerçekleştirilmiş, Büyük Britanya, ABD ve SSCB'nin yer

¹⁰⁵ <https://www.cnnturk.com/dunya/baltik-ve-kuzey-avrupa-rusya-yuzunden-diken-ustunde?page=5>, (erişim tarihi: 11.05.2022).

¹⁰⁶ Bosna-Hersek, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Arnavutluk, Macaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan-Karadağ

aldığı Postdam Konferansı sonrası SSCB, Doğu Avrupa’da kazandığı üstünlüğü kabul ettirmiştir.¹⁰⁷

Harita 2.7 Doğu Avrupa Ülkeleri Siyasi Haritası

Kaynak: Ostrowska, B. D. (2015). “25 Years After Communism: Four Models of Media and Politics in Central and Eastern Europe”. B, Ostrowska and M, Glowacki (Ed.). Democracy and Media in Central and Eastern Europe 25 Years On. Peter Lang, USA, 11-44.

Hakimiyet alanını Avrupa toprakları üzerine taşıyan Sovyetler, jeopolitik etki alanını genişletmiş ve Batı merkezli saldırılara karşı devletin güvenlik şeridini uzatmıştır. Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılan Almanya’nın doğu bölgesi (Almanya Demokratik Cumhuriyeti), Polonya, Macaristan, Romanya, Yugoslavya¹⁰⁸, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Arnavutluk Sovyet idaresine bırakılmıştır. Bu devletler aynı zamanda Varşova Paktı’nın içerisinde yer alan üyelerdir.

¹⁰⁷ Dugin, 2015: 60-61.

¹⁰⁸ Doğu Avrupa ülkeleri arasında yer alan Yugoslavya’nın 1945 sonrası izlediği dış politika diğer yedi devletten ayrılmaktadır. Sovyetler bu devletler üzerinde tam egemenlik kurmak isterken Yugoslavya’da lider Tito’nun direnişiyle karşılaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda Yugoslavya’nın Sovyet desteğine ihtiyaç duymadan Almanlara karşı verdiği mücadele, bu devleti diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ayırmış ve Sovyet hükümeti karşısında farklı bir konuma getirmiştir. 28 Haziran 1948’de Cominform’dan çıkarılan Yugoslavya, Varşova Paktı içerisinde de yer almamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, 2018: 343.

Harita 5.8 NATO ve Varşova Paktı Üye Devletleri¹⁰⁹

Kaynak: <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact>, (erişim tarihi: 11.05.2022).

Varşova Paktı¹¹⁰, Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile temelleri atılan ve üyeleri arasında askeri ve siyasi yardımlaşmayı öngören bir örgüttür. 14 Mayıs 1955 tarihinde “Barış içinde bir arada yaşama” inancıyla Stalin sonrası Sovyet liderliğinde bulunun Kruşçev döneminde hayata geçirilmiş olan Pakt, Sovyet liderinin silahsızlanma ve Batı Blok ülkeleriyle yakınlaşma girişimlerine tezat oluşturmuştur. Varşova Paktı’nın kurulmasının ardından Finlandiya ve Romanya’dan Sovyet askerlerinin Kruşçev tarafından çekilmesi ise örgütün kuruluşunda kapsamlı bir görüşme ve hazırlık planının olmayışını ortaya koymaktadır.¹¹¹

1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından Doğu Avrupa ülkelerinde komünist hükümetler birer birer düşmeye başlamıştır. Çekoslovak Devlet Başkanı Vaclav Havel tarafından 1 Temmuz 1991 günü Varşova Paktı’nın sona erdiği ilan edilmiş ve bu süreci SSCB’nin dağılması takip etmiştir.¹¹²

Devleti güvenli sınırlara ulaştırmak için egemenlik altına alınan Orta Asya, Kafkasya, Baltıklar ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından Rusya Federasyonu’na Sovyet mirası, borçları ve tarihi birikimlerine ek olarak güvenlik tehdidi de miras olarak eklenmiştir. Varşova Paktı kurucu üyelerinden olan Doğu Avrupa devletleri,

¹⁰⁹ Harita üzerinde yeşil renk ile gösterilen alanlar NATO’nun üyelerini gösterirken, turuncu bölgeler ise Varşova Paktı üyelerini göstermektedir.

¹¹⁰ Soğuk Savaş döneminde NATO ile birlikte ideolojik üstünlük ve silahlanma yarışına giren Varşova Paktı 1 Temmuz 1991’de dağılmıştır.

¹¹¹ Crump, 2015: 17-18.

¹¹² https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_138294.htm, (erişim tarihi: 12.05.2022).

bağımsızlıklarını ilan ettikten kısa bir süre sonra¹¹³ NATO çatısı altına yerleşmeye başlamışlardır. Rusya'nın Yakın Çevre olarak belirlediği ve jeopolitik değer yüklediği eski Sovyet coğrafyası üzerinde 1991 sonrası yaşanan tüm gelişmeler devletin askeri dinamizminin canlı tutulmasına ve agresif politikalara yönelmesine sebep olmaktadır. Vladimir Putin tarafından sıklıkla belirtilen 1997 öncesi NATO sınırlarına dönülmesi konusu da buradan hareketle her daim güncelliğini korumaktadır. Doğu Avrupa'nın oldukça hızlı bir şekilde kaybedilmesi Putin'i elinde kalan son parçalara sıkı sıkıya bağlanmaya itmektedir. Ukrayna'da meydana gelen tüm gelişmeleri bu perspektiften değerlendirmeye aldığımızda Rusya'nın jeopolitik kaygılarına anlam yükleyebilmekteyiz.

2.1.2. Etnik Kimlik ve Din Faktörü

Slav halkı konusunda ulaşılan ilk bilgilere, VI. yüzyılda kaleme alınmış olan Bizans kaynaklarında rastlanmakta ve burada barbar ve putperest olduklarına dair tasvirler bulunmaktadır. Putperest olarak tanımlanan Ruslar, 980 yılında Kynez Vladimir'in dini reformuyla farklı bir karaktere bürünmüştür. Reformun asıl amacı din olgusunun benimsenmesi değil, dağınık halde yaşayan kavimleri bir araya getirmektir.¹¹⁴

X. yüzyılda gerçekleştirilen bu dini reform sadece kendi dönemini değil, günümüz Rus dış politikasını da şekillendirmektedir. Araştırmanın ana konusunu oluşturan coğrafya – dış politika denklemini Rusya Federasyonu özelinde ele aldığımızda karşımıza din faktörü de çıkmaktadır. Tarih boyunca yaşanan mücadelelerde devletlerin ana argümanlarından birini oluşturan din, sınır ötesi sorunlara müdahale edebilme yetkisini sağlayabilmektedir.

1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethetmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.¹¹⁵ İstanbul Patrikliği'ne bağlı bir metropolit olan ve Bizans tarafından gönderilen Rum metropolitlerin yönettiği Rus Ortodoks Kilisesi için 1453 tarihi bir dönüm noktası olarak gösterilebilir. Doğu Roma'nın yıkılması ve kilisenin dağılması, Rusya için yeni ideolojilerin ve hedeflerin oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle “Üçüncü Roma” olma ve Kilise'nin tüm yetkilerini devralma, Rus Ortodoks Kilisesi'nin yükümlülüğü olarak görülmüştür. Jeopolitiğe olan yansıması ise burada karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü Roma, bir anlamda dünya üzerinde bulunan tüm ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmek anlamına da gelmektedir.¹¹⁶

¹¹³ NATO'nun genişlemesi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, (erişim tarihi: 12.05.2022).

¹¹⁴ Şahin, 2016: 27.

¹¹⁵ Özdal ve Karaca, 2015: 146.

¹¹⁶ Yapıcı, 2016: 176.

Rus Ortodoks Kilisesi'ne yüklenen yeni karakterle birlikte karşımıza “kanonik toprak” terimi çıkmaktadır. Kimi zaman vadedilmiş kimi zaman ise kaybedilmiş toprakları tanımlamak için kullanılan terim, coğrafya ve dış politika ilişkisine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bu düşünceye göre bir toprağa sahip olan yalnızca devletler değil, aynı zamanda dini düşüncelerdir. Belirli bir dinin hüküm sürdüğü toprakların başka bir dini otorite tarafından ele geçirilmesi, uzun yıllar boyunca savaşların başlıca nedenleri arasında olmuştur.¹¹⁷

Ruslar tarihin farklı dönemlerinde yaşadıkları istilalar, dini tercihler ve coğrafi kriterlerle Batılı güçlerden ayrılmaktadır. Bunlara ek olarak Slav ırkına mensup olmaları da devlet politikasının karakterine yön verebilmektedir. Slavcı teorisyenler, Rusya ve Batı arasındaki ayrımı din üzerinden ele almaktadırlar. Bu düşünceye göre Batı merkezli kiliseler daha başından rasyonalist karaktere bürünmüşken, Ortodoks kilisesi ortaklık ve toplum odaklı idealist bir kilisedir.¹¹⁸ Ortodoks inancın Ruslar tarafından benimsenmesinin bir diğer etkeni de bu inanca ait olan dilin Slav diline olan yakınlığıdır. Katolik inancın kullandığı dil ise latinceydi ve bu haliyle Slav kökenli halk arasında yayılması mümkün görünmemekteydi. Rus Ortodoks Kilisesi, adeta bir köprü göreviyle devlet tarafından belirlenen inancı halk tabakasına ulaştırmaktaydı. Ancak Slav kiliselerinin bu görevi farklı kültürlerle olan iletişimde kullanılamıyordu.¹¹⁹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçte Kilise devleti bir arada tutan bir yapı olarak durmaktaydı. Dağılma sonrasında da bu durum devam ettirilmek istenmiş, ancak yeni bağımsızlık kazanmış devletler Kilise'nin bu gücünü bir tehdit olarak görmüş ve Rusya nihai amacına ulaşamamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin tek kutuplu düzenine çok kutupluluk yaklaşımıyla verilen cevap Ortodoks Kilisesi tarafından da desteklenmiştir. Vladimir Putin'in söylemlerinde kullandığı din ve iman vurgusu ve önemli Avrasyacılar Aleksandr Dugin'in “Üçüncü Roma” söylemlerine atıfta bulunması din ve devlet işlerinin ne denli yakın olduğunu göstermektedir. Ek olarak 2001 yılında Metropolit Kiril II'nin yaptığı konuşmanın, otoriteler tarafından tıpkı bir devlet adamı edası taşıdığı şeklinde betimlenmiştir. Kilise'nin dış politika üzerindeki etkisini açıkça görebileceğimiz bu ifadeler Alimukhamedov tarafından üç madde halinde sıralanmıştır. Bunlar;¹²⁰

- Sovyet döneminde yurduşında kaybedilen kilisenin mallarını tekrar himaye altına almak,

¹¹⁷ Taştan, 2012: 3.

¹¹⁸ Canikoğlu, 2020: 1141.

¹¹⁹ Amir, 2019: 182.

¹²⁰ Amir, 2019: 186.

- Yakın veya uzak fark etmeksizin vatandaşların ve inananların güvenliğini sağlamak ve haklarını korumak,
- Çok kutuplu sistemin devamlılığını sağlamak.

2.2. Rus Dış Politikasında Jeopolitik Düşüncenin Yeri

Rus devletlerinin yaşam alanı olan coğrafyanın özelliklerinden bahsederken dış tehditlere karşı açık ve savunmasız olduğunu aktarmaya çalıştık. Ticaret yollarının güzergahında yer alması, geniş akarsu havzalarıyla çevrili olması ve doğal surlardan yoksun olması bölgeyi sürekli olarak tehdit altında bırakıyordu. Rus dış politikasının en belirgin özelliklerinden biri Batılı güçlerden farklı karakteridir. Bunun sebebi ise tarihçiler tarafından 250 yıl süren Altın Orda hakimiyetine bağlanmaktadır. Bu süre zarfında Rusların dış dünyayla bağlantıları kesilmiş ve kendine has devlet yapısının temelleri oluşmaya başlamıştı.

Sürekli olarak dış tehditlere maruz kalmak, değiştirilmesi mümkün olmayan coğrafi koşulların sağladığı dezavantajlar ve sonucunda yaşanan istilalar Rus güvenlik düşüncesinin kökten değişmesine neden olmuştur. Dış politika ve güvenlik stratejilerine jeopolitik vizyon eklenmiş, yaşam alanı olarak belirlenen topraklar doğal sınırlarına ulaştırılırken tehdit algısını tetikleyen unsurlar bertaraf edilmiştir.¹²¹

Rus jeopolitik düşüncesinde cevabı aranan ilk soru “biz kimiz” olurken, uzun süren istila dönemleri kendi kimliklerini sorgulamalarına ve aitlik duygusunun merkezini araştırmalarına neden olmuştur. Kendilerine özgü devlet olma aşamalarıyla ne doğu ne de batı medeniyetlerine benzemeyen bu topluluğu tanımlayan en iyi ifade neydi? Dünya üzerinde kapladığı coğrafi alan ve bu alanın ötesinde ulaştığı uzak coğrafyalar dikkate alındığında, ayrıştırıcı kimlik yapılarından ziyade, öyle bir kimlik belirlenmeliydi ki tüm farklı yönleriyle büyük bir ulus yapısı oluşturulabilsin. Ruslar için arayışın merkezi coğrafyanın kalbinden çıkmıştır: Doğuyu ve batıyı kendi bünyesinde barındıran, ideolojilerden uzak ve dışlayıcı unsurları bünyesinde barındırmayan Avrasyalı kimliği.

Rus kimliğine, dış politikasına ve jeopolitik dinamiklerine şeklini veren unsurlar arasında Avrasya’nın merkezinde yaşamalarının etkisi oldukça büyüktür. Avrupa ve Asya kıtaları arasında köprü gibi uzanan bir bölgede bulunmalarına rağmen her iki bölge tarafından ötekileştirilen ulus olmaktan kurtulamamışlardır. Avrupalı ulusların Doğu, Asyalıların ise Batı medeniyeti olarak ötekileştirdiği bu toplum ise kendisine ne Batı ne de Doğu sınıflarında yer aramıştır. Bu ötekileştirme sayesinde kendi özgün medeniyetine kavuşan Rusya için ulusun birleştirici kimliği Avrasyalı olmuştur. Rusya bulunduğu konum itibarıyla hem Asya hem de

¹²¹ Canikoğlu, 2020: 1137.

Avrupa'ya bakan bir kartalı andırmakta ve bu durum Bizans'ın yıkılmasıyla kendi sembolleri haline getirdikleri çift başlı kartal ile tasvir edilmiştir.¹²²

2.2.1. Dış Politikanın Jeopolitik Ekseninde Düşünce Akımları

Rus dış politikası her ne kadar Avrasya ile özdeşleştirilmiş olsa da tarihin belirli dönemlerinde farklı düşünce kalıpları tarafından kontrol edilmeye çalışılmış ve çeşitli eksenlere doğru çekilmek istenmiştir. Petro döneminde ilerlemenin ve medeniyet seviyesine ulaşmanın anahtarı Batı kültüründe görülmüş ve İmparatorun Avrupa seyahatleri sonucu gerçekleştirdiği reformlar “Atlantikçiler” olarak da ifade edilen grup tarafından desteklenmiştir. En küçük toplumlarda bile gördüğümüz kutuplaşmanın Rusya gibi büyük bir devlet içerisinde görülmemesi mümkün değildi ve Atlantikçi düşüncenin karşısında “Slavofil” düşünce yerini almıştı. Bu düşünce kalıbına göre Batı ve Rusya eşit güçlerdir. Ancak Batı medeniyetinin sağladığı özgürlük gerçek değildir ve Rus milli ruhuna ters düşmektedir.¹²³

Rusya hakimiyetinde yaşayan tüm uluslara Ruslaştırma politikası uygulayan, Rus olmayan Slav halkların dil ve kültürlerini bırakmaları için baskı uygulayan politikalarla kendisini gösteren Slavofiller, zaman içerisinde farklılıkları kabul etmeyen ve hatta yok etmeyi amaçlayan bir düşüncenin adını almıştır. Petro döneminde temelleri atılan Batıcı¹²⁴ düşüncenin etkilerini çeşitli dönemlerde görmüştük. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu'nun kurtuluş yolunda kullandığı ilk reçete de Batıcılık olmuştur. Ancak Petro'nun uygulamaya aldığı Batıcılık fikrinin aksine kendisini siyasal politikalarda gösteren bu düşünce ile birlikte Batı ve onun değerleri “düşman veya öteki” olarak değil “ortaklık” ekseninde ele alınmaya başlamıştı. Ancak beklenen desteğin kendilerine verilmemesi Atlantikçilerin yalnızca 1991-1993 tarihleri arasında kalmasına neden olmuştur.¹²⁵

Hem Atlantikçiler hem Slavofiller Rusya'nın milli karakterini farklı yönlerde aramaya çalışmışlar ve bir anlamda ötekileştirici özellikleriyle kendilerini tanımlamaya çalışmışlardır. Her iki düşüncede de oldukları şey aslında olmadıklarının altında yatmaktaydı. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan “Avrasyacılar” ise ötekileştirmenin karşısında yer almış, Slavofiller ve Atlantikçilerin kullandığı ırkçı söylemleri reddetmişlerdir. Avrasyacılar Rusya'nın milli bilincinin geliştirilmesinde iki zıt kutup arasında yer alan bir orta yolu temsil etmektedir. Avrasyacılık düşüncesinde önemli olan din, dil, etnik yapı veya kültürel değerler değil,

¹²² Cafersoy, 2002: 56.

¹²³ Klavuz, 2017: 206.

¹²⁴ Burada bahsedilen Batıcılık daha yüzeysel olmakla birlikte, düşünce kalıplarının ötesinde şekil olarak batılı yaşam tarzının benimsenmesi olarak ele alınmaktadır. Mimarinin ve kıyafetlerin batıda bulunan örneklerine benzetilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

¹²⁵ Caşın, 2016: 211-212.

mekansal gerçekliklerdir. Buradan hareketle jeopolitiğin birleştirici unsurunu ön plana çıkarmayı planlayan bu düşünce Avrasya'yı etnik alanlara bölmek yerine bir bütün olarak ele almaktadır.

Slavofil düşüncenin bünyesinde barındırdığı ayrılıkçı özellikleri sebebiyle Rusya gibi geniş topraklara ve çeşitli etnik gruplara sahip bir ülke içerisinde yeterli desteği alamamıştır. Atlantikçiler ve Avrasyacılar ise sahip oldukları ideolojilerin halk ve hükümet tarafından daha geçerli görülmesiyle etkisini daha uzun yıllar koruyabilmiştir.¹²⁶

2.2.2. Sovyet Sonrası Rus Jeopolitiğinde Yön Arayışları

Rusya Federasyonu'nun jeopolitik hedefleri ve çıkarları her ne kadar günümüze entegre edilmiş olsa da, Sovyetler Birliği'nden kalma politika miraslarının izleri oldukça derindir. Dağılma sonrası dönemin yön arayışlarına ve jeopolitiğe olan yansımaya geçmeden önce SSCB dönemine de kısaca değinmek istiyoruz.

Birinci Dünya Savaşı'na Çarlık rejimiyle giren Rusya, savaş sona erdiğinde dünyanın ilk sosyalist ülkesi olarak kendisini göstermişti. 1905 yılında başlayan ilk ihtilal imparatorluk karşıtı politik akımların yayılmasına neden olmuştur. Bu süreç 12 yıl boyunca kendini geliştirmiş ve 1917'de meyvesini toplamıştır.¹²⁷ Halkın en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamıyor olması isyan seslerini yükseltmişti. Çarlık içerisinde yaşanan bu karmaşa Graf Aleksandr Mihayloviç tarafından Çar Nikolay'a bir mektup ile açıklanmış, hükümet politikalarının halkı isyana yönelttiği konusunda uyarı verilmiştir. Mektupta açık bir şekilde devrim endişesinden bahsedilmiş ancak devrim kanadı bile bu ihtimale uzak gelecek gözüyle bakmaktaydı.¹²⁸

1917'de yaşanan gelişmelerle birlikte olası ihtimal gözüyle bakılmayan devrim, kendi dinamikleriyle hayat bulmayı başarmıştır. Lenin'in yıkıcı olmaktan ziyade yapıcı olan devrimci zekası da dahil edildiğinde yeni dönem kendisini göstermekteydi. Ancak Çarlık rejiminin devrilmesinde bütünüyle Lenin faktörünün etkisi olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Dünya Savaşı'nda SSCB'nin aldığı kayıplar, açlık ve hükümet kanadına olan güvensizlik halkın Temmuz ayında tekrar başkaldırmasıyla sonuçlanmış ve rejimin çöküşünü kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir anlamda halk bilerek ya da bilmeden Lenin için uygun şartları yaratmıştır.¹²⁹

¹²⁶ İşyar, 2018: 90.

¹²⁷ Ekici, 2017: 265.

¹²⁸ https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/russian_revolution_turkish (erişim tarihi: 18.03.2021).

¹²⁹ Carr, 1985: 25.

Tablo 2.1 Halkın Zaferi İsimli Poster (1917)

130

Kaynak: https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/russian_revolution_turkish (erişim tarihi: 03.01.2022).

1613 yılında tarih sahnesine çıkan Çarlık Rusya¹³¹, 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile beraber sahneden çekilmiş, yeni ve daha önce tecrübe edilmemiş bir tarihsel sürecin içerisine girmiştir.¹³² İç politikada yaşanan bu ani ideolojik kırılma Rusya'nın dış politikasını da temelinden sarsmıştır. Bolşevik hükümetinin ilk icraatı Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılmak olmuş, sonrasında ise Batılı güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren devletlere destek vermeye başlamışlardır.¹³³ Yeni hayata geçirilen bu ideolojik devlet yapısı içinde fikir ayrılıklarının çıkması da uzun sürmemiştir. Lenin'in ardından hükümet ve parti liderliğine geçen Stalin ile Troçki arasında politikada izlenmesi gereken yol ve yöntemler konusunda

¹³⁰ 1917 yılına ait olan bu posterde halkın zaferi tasvir edilmekte ve Çar Nikolay tacını halka sunmaktadır. Ayrıca bkz. https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/russian_revolution_turkish (erişim tarihi: 03.01.2022).

¹³¹ Baharççek ve Ağır, 2014: 5.

¹³² Tecer, 2014: 104.

¹³³ Kılınç, 2016: 68.

uzlaşa sağlanamamıştır.¹³⁴ “Tek Ülkede Sosyalizm” tezini savunan Stalin ve karşısına “Dünya Devrimi”/ “Sürekli Devrim” fikriyle gelen Troçki, ülkenin kaderini belirleyecek olan bir yol ayrımında karşı karşıya gelmişlerdir.¹³⁵

Sürekli devrim fikri mevcut durum göz önüne alındığında uygulaması zor olan ve muhtemel senaryolarda başarısızlıkla sonuçlanabilecek bir düşünceydi. Stalin tarafından benimsenen Tek Ülkede Sosyalizm ise hem ideolojiye aykırı bir durumu içermiyordu hem de başarı yüzdesi daha yüksek olarak görünüyordu. Devrim fikri böylece Sovyetler Birliği içerisinde kalmıştı. Yeni kurulan bu devletin ilk amacı hayatta kalmak olduğu için yabancı güçlere karşı tehdit oluşturmaktan öte onlara birtakım tavizler verme ve ilişkileri iyi seviyede tutma öncelikli konular arasına alınmıştır. SSCB’nin kuruluş aşamasında yabancı devletlere karşı gösterdiği bu yaklaşım hem Gorbaçov döneminde hem de Rusya Federasyonu’nun ilk dönemlerinde uyguladığı politikalarla benzerlik göstermektedir.

Sovyetler Birliği’nin ilk ve son dönemlerinde uyguladığı ve Rusya Federasyonu’nun ilk yıllarında uygulamaya koyduğu dış politikalarda gördüğümüz benzerlikleri değişmeyen gerçeklerle açıklamak mümkündür. Devletlerin politikaları genellikle sahip oldukları ulusal güç ile doğru orantılıdır. Morgenthau tarafından nicel ve nitel olarak ele alınan bu unsur, bir devletin dış ilişkilerinde alacağı rolü doğrudan etkilemektedir. Sovyetler Birliği 20 milyon km²’nin üzerinde kara sınırına sahip olmasıyla kağıt üzerinde güçlü konumda görünüyordu. Ancak ekonomik ve askeri olarak rakiplerinin gerisinde kalması belirli konularda tavizler vermesine de neden olmaktaydı.

Morgenthau’ya göre bir devlet geniş coğrafi sınırlara, zengin doğal kaynaklara, askeri ve ekonomik güce sahip olsa bile gücü belirleyen asıl unsur hükümetin niteliği olacaktır. Ülkenin sahip olduğu tüm kaynakları dış politikada kendisini avantajlı konuma getirecek şekilde düzenlemek, kaynaklar arasındaki dengeyi sağlamak ve dış politika süreçlerinde halkın desteğini kazanmak nitelikli hükümet özellikleri olarak belirlenmiştir.¹³⁶ Ancak elde var olan kaynaklar gücün niteliğini belirlemek için yeterli değildir. Kaynakların doğru ve etkin kullanımının yanında karşı tarafın kaynaklara olan bağımlılığı da burada önemli olmaktadır.¹³⁷

Sovyetler Birliği elinde bulundurduğu beşeri ve fiziki avantajlarıyla, dünya politikasına kendisini tanıttığı ilk günden son güne kadar güçlü bir devlet potansiyelinde olmuştur. Teknolojik, askeri ve ekonomik açıdan zayıf konumda olması, potansiyel gücünü İkinci Dünya Savaşı’na kadar gösterememesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, SSCB ve onun

¹³⁴ Bekcan, 2019: 373.

¹³⁵ Faulkner, 2017: 244.

¹³⁶ Arı, 2017: 153.

¹³⁷ Özdemir, 2008: 116.

ideolojisi için gerekli ortamı hazırlamıştır. Savaş sonucunda Avrupa ve Asya toprakları üzerinde Sovyet gücüne karşı durabilecek bir güç kalmamıştır. Eline geçen bu fırsatı iyi değerlendirmek isteyen Sovyet hükümeti Avrupa, Orta Doğu ve Asya üzerinde etkisini arttırabilmek ve ideolojisini yaymak için harekete geçmiştir.¹³⁸ Rusya'nın bölge politikalarına bir sonraki bölümde değinileceği için bu kısımda üzerinde durulmayacaktır.

Soğuk Savaş dönemi dünya için yeni bir düzeni beraberinde getirmiştir. Ancak SSCB bu düzenin tek egemeni değildi. Karşısında ekonomik, askeri ve teknolojik açıdan daha gelişmiş olan bir Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bulunuyordu. Bu dönemde Sovyetler, nüfuz alanını genişletmek için saldırgan politikalar izlerken, ABD ise savunmacı bir rol üstlenmiştir.¹³⁹ İki süper güç arasında başlayan rekabet zamanla alanını genişletmeye ve şiddetini arttırmaya devam etmiştir. Ta ki literatüre Küba Krizi olarak geçen nükleer krizin yaşanmasıyla birlikte ilişkilerde gözle görülür bir yumuşama başlamıştır. Rakiplerin bölgesel güvenliklerini korumak için ellerinde bulundurdıkları nükleer silahlar, artık tehdidin bir parçası haline gelmişti. Karşılıklı olarak yapılabilecek tek bir yanlış hamle nükleer felaketi beraberinde getirmeye hazırdı. Rasyonel bir düşünceyle hareket etmeye karar veren SSCB ve ABD, krizin öğretici yönüyle önemli bir ders almıştır.¹⁴⁰

Brejnev dönemiyle birlikte Batıyla yakınlaşma öncelikli hale getirilmiş, ticari ilişkilerin geliştirilmesinin sonucunda SSCB'de kısmi olarak refah artışı görülmüştür. Brejnev döneminin bu politikaları halk tarafında olumlu etkiler bırakmıştır. Sovyetler'in dağılmasının faturası her ne kadar Gorbaçov'a kesilmiş olsa da, Brejnev döneminde alınan Afganistan'a müdahale kararı yıkımın başlangıcı olarak görülmektedir.¹⁴¹ 1970'lere kadar geçen dönemde Batı tarafından kapalı kutu olarak görülen bu devletin gücünün bir anlamda politik karar verme sürecine etki eden unsurların tespit edilememesine bağlandığı söylenebilir. SSCB'de karar alma sürecine etki eden unsurların neler olduğu ve ne ölçüde etkili olduğu Batı tarafında merak uyandıran bir konu olmuştur. Çünkü bu unsurların tespit edilmesiyle Sovyet hükümetinin alacağı kararlar önceden bilinebilecekti.¹⁴² 1970 sonrasında Sovyetler siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olayların yaşanmasıyla birlikte çağın teknolojisine yetişebilmek için gerekli enerjiyi yansıtamamıştır. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte, Sovyetler Birliği'ni ayakta tutan, çeşitli etnik gruplar ve dini inançların bir arada yaşamasına olanak sağlayan sosyalist ideoloji zayıflamaya başlamıştır.¹⁴³

¹³⁸ Armaoğlu, 2018: 319-322.

¹³⁹ Özdal, 2016: 199.

¹⁴⁰ Öcal, 2017: 171.

¹⁴¹ Özsoy, 2006: 169.

¹⁴² Tellal, 2007 :357.

¹⁴³ Bulut, 2014: 8.

Görüldüğü üzere Sovyetler Birliği bir gecede yıkılmamıştır. Gorbaçov hükümetinin Glastnost ve Perestroyka olarak anılan politikalarıyla SSCB'nin dışı kapalı toplum yapısı değiştirilmiş, ekonomik durum kurtarılmaya çalışılmıştır. “Yeni Düşünce” anlayışının hakim olduğu bu dönem içerisinde Doğu Avrupa üzerinde kurulan Sovyet baskısı esnetilmiştir. Burada bulunan devletler kendi rejimlerini seçebilmeli ve siyasi seçimlerine dışarıdan müdahale edilmemelidir. Liberal fikirlerin hakim olduğu bu düşüncenin özünü “Ortak İnsani Değer” ve “Küresel Karşılıklı Bağımlılık” oluşturmaktadır.¹⁴⁴

“Ortak İnsani Değer” ile sadece yakın çevre ülkeleri değil aynı zamanda Batı ülkeleri de işbirliği içerisinde ele alınmaktaydı. Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemlerinde dahi Batı karşıtı söylemlerinden vazgeçmeyen Sovyetler için Gorbaçov'un bu politikaları bir devrim veya kırılma anı olarak ifade edilebilir.¹⁴⁵ 1989 yılına gelindiğinde Afganistan'da konuşlandırılan Rus askerleri Gorbaçov tarafından geri çekilmiş ve 1990 yılında Avrupa'da bulunan konvansiyonel silahların kaldırılmasını öngören AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması) imzalanmıştır.¹⁴⁶ Uygulamaya konulan bu politikalar devleti ayakta tutmaya yetmemiştir. 1991'de Gorbaçov tarafından ilan edilen çöküş yeni bir Rusya için yeni bir dönemin kapısını açmıştır.

Rusya'nın jeopolitik öngörüler vasıtasıyla dış politika süreçlerine adım atmaya başladığı süreç Boris Yeltsin'in başkanlık dönemine denk gelmektedir. Sovyet ideolojisinin yerini alması planlanan jeopolitik değerler, dönemin şartlarının da etkisiyle şekillenmeye başlamıştır. Ancak SSCB'nin uğradığı yıkımın ardından ayakta kalma mücadelesi veren bir devletin ilk dönemlerinde saldırgan bir tavır sergilemesi veya sistem içerisindeki büyük oyunculara baş kaldırılabilesinin olası senaryolar içerisinde olmadığı bilinmesi gereken bir gerçektir. Rusya Federasyonu'nun günümüz politikaları ile ilk dönem politikaları arasındaki farkı ortaya koyan da zaman içerisinde Rusya'nın potansiyel gücüne kavuşmasıdır.

Rusya'nın Yeltsin dönemi politikalarında göze çarpan konu liberal düşüncenin etkisidir. Batı ile ilişkileri yakın tutma eğiliminin ülkeyi potansiyel gücüne kavuşturacağına olan inanç sonucu, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya üzerinde artan Batı dinamizmine ses çıkarılmaması da liberal politikaların etkisi altında gerçekleşmiştir. Öyle ki NATO'nun genişlemesinin Rus jeopolitik bölgelerinde hızla ilerlemesi, Rusya'yı realizme ve dolayısıyla

¹⁴⁴ Yapıcı, 2010: 276.

¹⁴⁵ Derman, 2016: 83.

¹⁴⁶ <http://politikaakademisi.org/2012/08/25/1990-ve-2000li-yillarda-rus-dis-politikasinda-temel-egilimler/>, (erişim tarihi: 27.03.2021).

jeopolitik politikalara yaklaştırmıştır. Ülke içerisinde yaşayan liberaller dahi Rusya'nın jeopolitik gerçeklerine bağlanmasını destekler nitelikte hareket etmeye başlamıştır.¹⁴⁷

Jeopolitik düşüncenin Rusya Federasyonu'yla birlikte kendisine yaşam alanı bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çarlık döneminde din faktörü ve SSCB'de ideolojik yapı ön plana alınmış, jeopolitik gerçekler göz ardı edilmişti. Ayrıca din ve ideoloji temelli kalıpların ayrılıkçı yapıyı tetiklediği geçen süre zarfında açıkça ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni düzende Rusya Federasyonu'nun izlediği yol jeopolitik gerçekler ile aydınlatılmaya başlanacaktır.¹⁴⁸

Zhirinovski'ye göre Rus jeopolitiğini belirleyen üç temel yön vardır. Bunlar;¹⁴⁹

- Geleneksel askeri ve politik kapsam
- Ekonomik güvenlik veya kendine yetebilirlik
- Gerçek veya potansiyel, medeniyetler arası sarsıntıları önlemeye yardımcı olacak, tarihi ve kültürel görüş

Rusya Federasyonu'nun 1991'den günümüze kadar olan politikalarında etkisini gösteren düşünceler, zaman içerisinde değişime uğrayan Batıcılık ve Avrasyacılık fikirlerinin çağdaş yapılarıdır. Günümüzde "neo" (yeni) sıfatıyla karşılaştığımız bu düşünce yapıları ve etkili oldukları zaman dilimlerini ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

2.2.2.1. Yeni Batıcılık

Sovyet sonrası Rus dış politikasında izlenilen yollar geçiş döneminin eserlerini yansıtmaktadır. Boris Yeltsin ve dışişleri bakanı Andrei Kozyrev'in¹⁵⁰ ön planda olduğu geçiş döneminde amaç Batılı güçlerle rekabet değil, işbirliği ve entegrasyon olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Rusya Federasyonu sistem içerisindeki varlığını korumak ve gücünü arttırmak amacıyla reçeteler oluşturmuyordu. Ancak cevaplamaları gereken ilk soru ulusal güç ve kimliklerinin nereye ait olduğuydu. Yeni Batıcılar'ın hakim olduğu ilk dönem politikalarına baktığımızda gücün ve güvenliğin kaynağı Batı kimliğinde gizliydi.¹⁵¹

Rusya Federasyonu'nun ilk dönem politikalarının şekillenmesinde başbakan Yegor Gaydar ve dışişleri bakanı Andrei Kozyrev'in rolü büyüktür. Başbakan tarafından hayata geçirilen şok terapi uygulaması, serbest ticarete geçilmesi, özelleştirmelerin yolunun açılması ve sıkı para politikalarının uygulanmasıyla birlikte kapitalist ekonominin kurumsallaştırılması

¹⁴⁷ Barkanov,2015: 221.

¹⁴⁸ Öztürk, 2013: 205.

¹⁴⁹ Diec, 2019: 143.

¹⁵⁰ 1991-1996 yıllarında Boris Yeltsin başkanlığındaki Rusya Federasyonu'nun ilk Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır.

¹⁵¹ Sönmez, 2010: 75.

amacını taşımaktaydı.¹⁵² Kozyrev'in liderliğini yaptığı Atlantikçiler için Batı bir ortak olarak görülürken, ikili ilişkilerdeki yakınlaşma entegrasyon seviyesinde ele alınmaktaydı. Sovyetler Birliği dağıldığına göre karşılıklı ilişkileri eski düzenin kurallarına göre oluşturmak realiteye uygun değildi. Sosyalist ideolojinin misyonerliğini bıraktıklarına vurgu yapan Kozyrev bu durumu pragmatikliğe yönelik olarak açıklamış ve Sovyet ideolojisinin yerini jeopolitiğin aldığını ifade etmiştir.¹⁵³

Dış politikada Batılı devletler ile ortaklık statüsünde ilişkilerini sürdürmeyi amaçlayan Rusya, iç politikada yapılması planlanan reform çalışmaları için de Batı desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtmekteydi.¹⁵⁴ Pragmatizm vurgusu yapan Kozyrev için atılan bu adımlar devletin bekası için zorunludur ve herhangi bir sakıncası yoktur. Yeni düzen içerisinde sıfırdan dış politika konsepti geliştiren Batıcı ekibe göre Rusya büyük güç olma hırısından ve Asya – Avrupa arasında köprü görevi görme misyonundan vazgeçmelidir.

Batı ile işbirliği ve ortaklık çalışmaları yalnızca siyasal ve ekonomik düzenin yapılandırılması için değil, aynı zamanda güvenliğin sağlanması için de geçerli hale getirilmiştir. Yakın çevrede yaşanan sorunların güvenliğe zarar verdiği düşüncesiyle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) kapsamına Avrasya'nın da dahil edilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.¹⁵⁵ Ancak Sovyet ardılı coğrafya üzerinde artan NATO etkisine karşı aynı ılımlı tavır gösterilmemiştir. Batıcıların lideri olarak görülen Kozyrev dahi konu üzerindeki hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Rusya bu dönemde uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için Batı'yı bir ortak olarak görmekteydi. Buna karşılık Batı için Rusya kendisine eşdeğer bir konumda değildi. Kozyrev'in dış politika söylemlerinde değişimlerin meydana gelmesine neden olan bu algıyla birlikte hükümet içerisindeki Batı yanlısı düşünceler de etkisini kaybetmeye başlamıştır.¹⁵⁶

1995'da dışişleri bakanlığı görevine getirilen Primakov¹⁵⁷ ile birlikte, Rusya'da realist ve pragmatist bir dış politika dönemine kesin geçiş yapılmıştır. Dış politikadaki bu dönüşümü açıklamak için gerekli olan kavram "Güvenlik"tir. Çünkü tehdit altında hisseden devlet ihtiyacı olan önlemleri almalıdır.¹⁵⁸ Ulusal çıkar vurgusunun yüksek sesle dile getirildiği bu dönem

¹⁵² Yapıcı, 2018: 9.

¹⁵³ Cafersoy, 2002: 72-76.

¹⁵⁴ Turgutoğlu, 2006: 17.

¹⁵⁵ Ünal, 2011: 48.

¹⁵⁶ Turgutoğlu, 2006: 22.

¹⁵⁷ Primakov, Rusya'nın realizme dönüşünde görev olan önemli isimler arasında yer almaktadır. 1991 yılında Gorbaçov'un özel danışmanı olarak görev almış, 1995 yılında devraldığı Dışişleri Bakanı görevi sonrasında 1998-1999 tarihleri arasında ise Başbakanlık göreviyle Rusya Federasyonu'na hizmet etmeye devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.eurasiareview.com/05112019-russias-return-to-the-world-stage-the-primakov-doctrine-analysis/>, (erişim tarihi: 26.01.2022).

¹⁵⁸ Karabulut ve Değer, 2015: 76.

içerisinde, çok kutupluluk söylemlerine de önemle yer verilmiştir. Atlantikçi düşüncenin reddiyle birlikte, Batı ile ikili ilişkiler artık ABD üzerinden değil Avrupa üzerinden yürütülecektir. Yakın çevre ise dış politikanın hayati konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır.¹⁵⁹

Ekonomide istenilen Batı desteğinin alınamaması, NATO'nun genişlemesi ve iç politikada Yeltsin ve hükümetinin politikalarına karşı artan tepkiler sonucunda Rusya, Atlantikçi politikalardan uzaklaşmaya başlamıştır. Sovyet ardılı coğrafya üzerinde ağırlığını koymaya hazır olan Rusya yeni dış politika vizyonu ile Batı karşısındaki yerini almıştır. NATO'nun Bosna müdahalesini soykırım olarak nitelendirmekten çekinmeyen Yeltsin için Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin varisi olarak tekrar eski gücüne kavuşacaktır. SSCB döneminin politikalarına geri dönüş, teslimiyetçi Batıcı yaklaşımı terk edilmiş ve yakın çevresinde üstünlük sağlamak için politikalar geliştirilmeye başlanmıştır.¹⁶⁰

2.2.2.2. Yeni Avrasyacılık

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde kendisini gösteren ve Yeltsin hükümeti ile yeni bir döneme başlayan Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında politikalara yön veren Yeni Batıcılık düşüncesi istenilen geri dönüşlerin alınamamasından dolayı terk edilmiştir. Batıcı düşüncenin kesin bir şekilde terk edildiği, 1993 yılında Federasyon'un ilk askeri doktrini ve dış politika konseptini açıklamasıyla, net bir şekilde görülmektedir.¹⁶¹

Rus dış politikasında önemli bir yönelim olan "Yakın Çevre" (Blizhneye Zarubyezhe), 1993 doktrinleriyle birlikte gerçek değerine kavuşmuştur. Federasyon tarafından ilan edilen "Yakın Çevre", sınırları eski Sovyet bölgelerini kapsayan ve jeopolitik unsurlarla kamuoyuna ilan edilmiş bir coğrafyayı içermektedir. Sınır çizgileri açıkça belirtilen bölge içerisinde artan ve artması mümkün olan yabancı etkisine olan rahatsızlık belirtilmiş ve Rusya'nın çıkarlarını tehlikeye sokabilecek adımlarda Rusya'nın aktif bir şekilde karşılık vereceği ifade edilmiştir. Anlaşılacağı üzere SSCB'nin dağılması veya dünya düzeninin değişmesi Rusya'nın bölgesel politikalarında eski bağlarının kopmasına ya da politikalarında radikal değişimlerin olmasına neden olmamıştır.¹⁶²

¹⁵⁹ Hamzaoglu, 2020: 289.

¹⁶⁰ Kemaloğlu, 2016: 7-8.

¹⁶¹ 1993 yılında yürürlüğe giren ve "Yakın Çevre Doktrini" olarak bilinen Rus askeri doktrini (aynı zamanda Kozyrev Doktrini adıyla da anılmaktadır), dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev'in imzasını taşımaktadır. Yakın Çevre Doktrini ile birlikte başlayan yeni süreç içerisinde Rusya dış politika odağını Batı ekseninden alarak Avrasya merkezli politikalara yönelmiştir.

¹⁶² Kaya, 2008: 190.

1993 yılı Rusya Federasyonu için tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Batıcı düşünce terk edilmiş, yerini Yeni Avrasyacılık düşüncesi almıştır. Vladimir Zhirinovsky'nin Liberal Demokratik Partisi (LDPR) ve Gennady Ziuganov'un Rusya Federasyonu Komünist Partisi (CPRF) tarafından da benimsenen Yeni Avrasyacılık hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.¹⁶³

Avrasyacılık düşüncesinin bu güncel versiyonu da tıpkı Klasik düşüncede olduğu gibi kültürel ve coğrafi ortaklıkların birleştirici gücüne vurgu yapmaktadır. Jeopolitik dinamiklerin ele alındığı bu düşüncede Avrasyalı olmak bir üst kimlik olarak kabul edilmektedir. Ancak belirtmek gerekirse bu üst kimlik algısı diğer kimlikleri yok saymamaktadır. Rus milliyetçiliğinden farklı olarak Avrasyacılık düşüncesinde, alt kimliklerin de varlığını kabul edilmektedir. Alt kimliklerin sahip olduğu gelenek ve kültürlerle önem veren bu düşünceye göre, küreselleşme adı altında yürütülen çalışmalar bu değerleri yok saymaktadır.¹⁶⁴ 1992 yılında Atlantikçilerin karşısına eski komünistler, yeni milliyetçiler ve merkezi güçlerin bir arada olduğu bir akım olarak çıkan Yeni Avrasyacı düşüncede de ılımlı ve birleştirici gücü görmekteyiz.¹⁶⁵

Yeni Avrasyacılar coğrafya ve kültür unsurlarını kullanmış, Rus dış politikasına jeopolitik ve jeostratejik vizyon katma çabası içine girmişlerdir. Bütünleştirici bir unsur olarak jeopolitiğe çok daha fazla önem veren Yeni Avrasyacılara göre Rusya ne Doğu ne de Batıya aittir. Rusya Avrasya'dır. Akımın önde gelen isimlerinden olan Aleksandr Dugin'in düşüncesinde Rusya eski dönemlerinde olduğu gibi ABD'nin karşısına geçmeli ve güçlü bir imparatorluk olarak dünya politikasındaki yerini almalıdır. ABD'nin Atlantikçi jeopolitiğine güçlü bir cevap verebilmenin yolu da Avrasya'dan geçmektedir.¹⁶⁶ Ruslar için Heartland veya Kalpgah olarak adlandırılan jeopolitik sınırların, Doğu Slav kültüründen miras kaldığını söylemek mümkün değildir. Ancak Rusların kendilerini bu coğrafya üzerinde var ettiği ve yaşam alanı olarak benimsediği bilinen bir gerçektir.¹⁶⁷

¹⁶³ Laruelle, 2008: 5.

¹⁶⁴ Bassin, 2011: 123.

¹⁶⁵ İşyar, 2018: 100.

¹⁶⁶ Yılmaz, 2015: 114.

¹⁶⁷ Dugin, 2015: 23-25.

Harita 2.9 Avrasya Kıtası Fiziki Haritası

Kaynak: <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~231678~5508993>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

Rusya'nın imparatorluk ideası yalnızca bölgesel çıkarlarını korumak için değil aynı zamanda ABD'nin küreselleşme kavramını kullanarak dünyanın geri kalanına kendi kültürünü empoze etmeye çalışmasına bir tepki olarak hayat bulmuştur. Klasik Avrasyacılık düşüncesinde herhangi bir kültürün diğerlerinden üstün görülmesine veya zorla kabul ettirilmesine karşı çıkılmaktaydı. Yeni Avrasyacılık çerçevesinde de bu inanca bağlı kalınmış, ABD'nin tek kutuplu sistemi sürdürme çabasına karşı çıkılmak istenmiştir. Amerikan hegemonyasını kırmak için çok kutuplu sistem vurgusu, Avrasyacı düşünürler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Dugin, tek kutuplu sisteme alternatif olarak dört küresel bölge/kuşak fikrini öne sürmüştür. Atlantik Bölgesi, Avrupa-Afrika Bölgesi, Avrasya Bölgesi ve Pasifik-Uzak Doğu bölgesi olarak parçalara ayırdığı çok kutuplu sistem sayesinde, küresel ölçekli eşitlik ve düzenin sağlanabileceğini düşünmektedir.¹⁶⁸

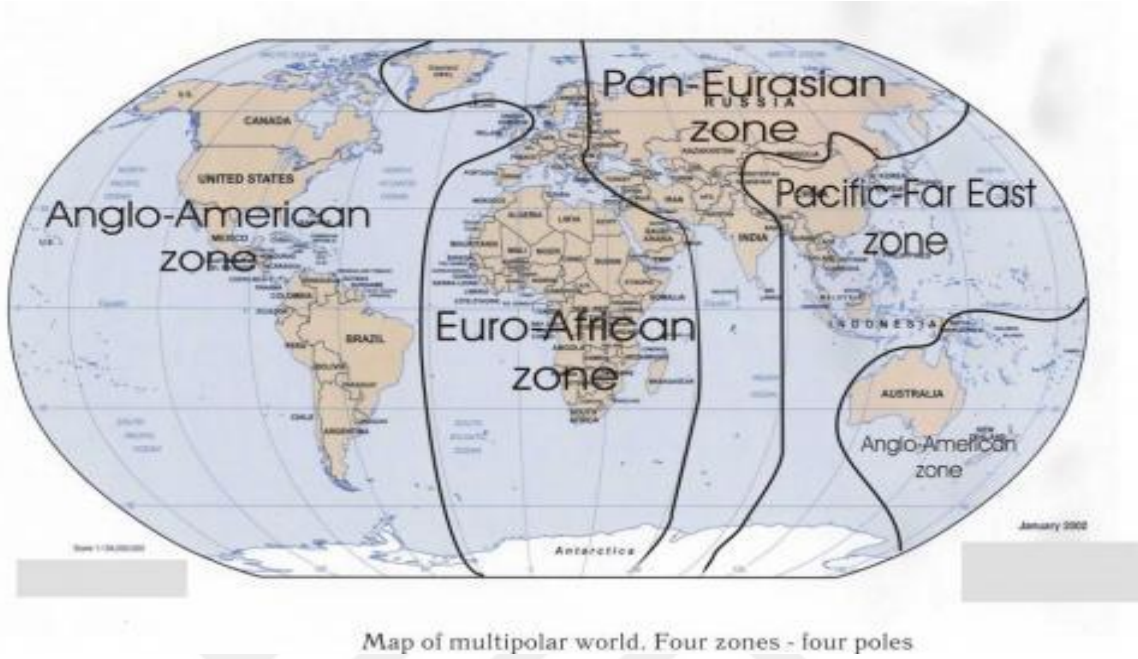
Yeni Avrasyacılık fikrinin önde gelen düşünürlerinden Dugin özetlemesiyle Avrasyacılık;¹⁶⁹

- Tek kutuplu yapı ve küreselleşme fikirlerine alternatif bir yol,
- Rusya ve Asya'nın entegrasyonu,

¹⁶⁸ Yedidağ, 2019: 40.

¹⁶⁹ Tecer, 2014: 108.

- Sovyet coğrafyasının yeniden bir arada tutulması,
- Rus siyasal elitinin dünya görüşünün yansımasıdır.

Harita 2.10 Dört Küresel Kuşak

Kaynak: <http://www.4pt.su/pt-br/content/eurasianismo-como-para-real-multipolaridade-0> (erişim tarihi: 03.04.2021).

Dugin'e göre Rusya'nın üç bölgeyle kuracağı temaslar, imparatorluğun sınırlarını belirleyecektir. Bu makro bölgeleri şu şekilde açabiliriz;¹⁷⁰

- Doğuda Japonya,
- Batıda Almanya ve
- Güneyde İran

2.3. Rusya Federasyonu'nun İşbirliği ve Güvenlik Çalışmaları

Avrasya, Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyayı ifade etmektedir. Bölge dışı aktörlerin dünya politikasındaki elini güçlendirmek için yöneldiği, bölgesel aktörlerin ise aidiyet duygusuyla bağlandığı bu bölge, coğrafi tanımlamaların ötesinde jeopolitik ve jeostratejik bir değer ölçütü de barındırmaktadır.¹⁷¹ Dağılma sürecine kadar bölgenin egemenliği Moskova hükümetine aitti. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni bağımsız devletler ve Rusya'nın eski gücünden uzak olması, bölgede tek bir egemen gücün olmasını engellemiştir. Ancak aynı zamanda oluşan güç boşluğu, Batılı aktörlerin ilgisini

¹⁷⁰ Yılmaz, 2015: 114.

¹⁷¹ Ağır ve Ağır, 2017: 110-112.

çekmiş ve bu aktörler yeni hakim güç olmak için yarışa girmişlerdi. Rusya'nın jeopolitik algısının kökleri Sovyet dönemi coğrafyasına kadar uzanmaktadır. Sonuç olarak Sovyetler Birliği dağılmış, yeni bağımsız devletler egemenliğini ilan etmiş veya yeni dünya düzenine geçilmiş olsa da, Rusya için bölgenin kontrolü hala kendisinde olmalıdır. Rusya için bu tanıdık fakat aynı zamanda yeni coğrafya, donmuş çatışmaların bölgesidir. Donmuş çatışma kavramını kullanması, ona bölgesel çıkarlarını meşrulaştırma hakkı sunmaktadır. Sovyet mirasını devralan Moskova, etnik azınlıkların ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomik ve altyapısal gelişimlerini onları Rusya'ya bağlayacak şekilde düzenleme ve yönlendirmeyi amaçlamaktadır.¹⁷²

Hammadde ve enerji ihtiyaçlarına çözüm bulmak için bölgeye gelen küresel güçler Rusya'nın tehdit algısında yerini almıştır. Ancak bölgenin içsel dinamikleri de ulusal tehdit algısında önemli bir yerdedir. Hindistan, Pakistan, Çin ve Rusya gibi nükleer güç sahibi devletlerle çevrili olan bölge, terör örgütlerine uygun yayılma alanını sunarken aynı zamanda uluslararası uyuşturucu ticaretinin de merkez güzergahını temsil etmektedir. Batılı devletlerin artan ilgisi ve bölgenin jeostratejik karakteri Rusya'nın güç ve güvenlik politikalarına yön vermektedir.¹⁷³ Ulusal güvenliğini korumak ve uluslararası çıkarlarını hayata geçirmek isteyen Rusya, bölgesel örgütlerle hareket etmeye başlamıştır.

2.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu

Sovyetler Birliği sonrası Rus dış politikasında genel eğilimin Batıcılık ekseninde olduğuna değinmiştik. Ancak Atlantikçi dış politikaları uygulayan Rusya'da bile batıya karşı tam anlamıyla bir güven duyma söz konusu olmamıştır. 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk kentinde Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna hükümetlerinin imzaladığı antlaşmayla temelleri atılan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Rusya'nın geleneksel tehdit algısını göstermektedir.¹⁷⁴

BDT, egemen eşit üyelerden oluşan, üyeler arasındaki uyumu ve işbirliğini daha ileri seviyeye getirme ve genişletme prensibiyle hareket eden, etnik kültürler arasında uyum, güven ve karşılıklı anlayışla birlikte faydalı bir birliktelik sunma amacı taşıyan bir örgüt olarak kurulmuştur. Komşu devletler arasında işbirliğinin geliştirilmesini hedefleyen topluluğun uluslararası bir yapıya sahip olmadığı da bilinmektedir.¹⁷⁵

¹⁷² Kozłowski, 2016: 282.

¹⁷³ Güneş, 2013: 182.

¹⁷⁴ Hüseyinov, 2003: 389.

¹⁷⁵ Cambridge University, 1995: 1282.

Antlaşmaya taraf olan devletler karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı gösterecekleri konusunda uzalaşmıştır. Askeri konularda da önemli kararlar alınmış, ortak bir komutanlıkla hareket edilmesi kararına varılmıştır. 21 Aralık 1991’de Kazakistan, Ermenistan, Azerbaycan, Moldova, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın üyelikleri gerçekleştirilmiş, Alma Ata Deklarasyonu ilan edilmiştir. Bu aynı zamanda SSCB’nin varlığına kesin olarak son verildiğinin de ilanı olmuştur.¹⁷⁶

SSCB döneminde uygulanan ekonomi politikalarının etkisini dağılma sonrasında sert bir şekilde hisseden BDT ülkeleri, yeni düzenin ekonomi piyasasına uyum sağlamakta zorlanmışlardır. Sovyet egemenliğinin hakim olduğu dönemde rekabetten uzak ve üst kontrol mekanizmasıyla yürütülen ekonomi süreçleri, yeni dünya düzeninin ekonomi piyasası karşısında ülkeleri dışa bağımlı olmaya sürüklemiştir. Sovyet döneminde bölgeyle temas kuramayan Avrupa Birliği (AB) ise bu geçiş döneminde BDT ülkelere TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of the Independent States) Programı’nı sunmuştur.¹⁷⁷

Her ne kadar bir örgüt çatısı altında bir araya gelseler de eski Sovyet ülkeleri artık bağımsız devletler olarak sistem içerisindeki yerlerini almışlardı. BDT Kurucu Antlaşması’nda SSCB’ye ait normların uygulanmasının yasak olduğu eklenmiş olsa da¹⁷⁸, örgütün kurulmasındaki asıl amaç Batıya karşı yine Sovyetler Birliği’nin konumunu üstlenmekti. Örgüt istenilen düzeye ulaştıramadığı gibi, yavaş yavaş etkinliğini de kaybetmeye başlamıştır.¹⁷⁹

2.3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü

ABD’nin tek kutuplu düzeni sürdürme çabası ve dünya politikasına tek başına yön verme isteği yalnızca Rusya’yı değil aynı zamanda Çin’i de rahatsız etmeye başlamıştır. ABD’nin bölgesel politikaya dahil olmak istemesiyle birlikte, birbirlerini rakip olarak gören Rusya ve Çin arasında olumlu yakınlaşmalar başlamıştır.¹⁸⁰ İdeolojik farklılıklar ve sınır sorunlarıyla gerginleşen ikili ilişkilerin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte yeni bir seviyede ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Küreselleşme fikirlerinin yaygınlaşmaya başladığı dönem içerisinde artık karşılıklı bölgesel çıkarların yerini, ortak aidiyet duygusu almıştır.¹⁸¹

1994 yılında Yeltsin AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) zirvesinde NATO’nun eski sovyet ülkeleriyle yakınlaşmasına olan tepkisini “soğuk barış” kavramıyla dile

¹⁷⁶ Hasgüler ve Uludağ, 2018: 429.

¹⁷⁷ Özcan, 2008: 47.

¹⁷⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel-sovyetler-birligini-dagitan-anlasma>, (erişim tarihi: 05.04.2021).

¹⁷⁹ Hasgüler ve Uludağ, 2018: 430.

¹⁸⁰ Altundağ, 2016: 104.

¹⁸¹ Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 165.

getirmiştir. 1995'te ise Çin ve Rusya ortak bir şekilde çok kutuplu sistem söyleminde bulunmuşlardır. 25 Nisan 1996'da Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın imzacı olduğu antlaşmayla birliğin temelleri atılmıştır.¹⁸²

Şanghay Beşlisi olarak kurulan örgütün amaçları, taraf devletler arasında güvenin artırılması, sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi olarak belirlenmiştir. Ek olarak siyaset, ekonomi ve güvenlik hususlarındaki görüş ve öneriler de yapılan zirve toplantılarında görüşülen konular arasında yerini almıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen zirve toplantısı sırasında terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık ile mücadele konularında işbirliğinin artırılmasını sağlamak amacıyla Şangay Beşlisi'nin bölgesel örgüt düzeyine getirilmesine karar verilmiştir. Özbekistan'ın da örgüte üyeliğinin gerçekleştirildiği bu zirvede “Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurulmasına Dair Deklarasyon” imzalanmış ve ayrıca “Terörizm, Ayrılıkçılık ve Köktencilikle Mücadele Hakkında Şanghay Sözleşmesi” taraflar tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur.¹⁸³

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşunda oluşturulan metinde belirtilen amaçlara herhangi bir devletin itiraz edebilmesi mümkün değildir. Bölgesel güvenlik konularına önem veren, terörizmle ve ayrılıkçı hareketlerle mücadelenin yanı sıra uyuşturucu ticaretinin önlenmesi konusunda girişimlere ağırlık veren bu örgüt, Çin ve Rusya gibi hem askeri hem de ekonomik alanda güçlü iki kurucusuyla birlikte daha çok dikkat çekmektedir. Rusya ve Çin'in işbirliği ile birlikte Orta Asya ülkelerine ekonomik açıdan güven sağlamaktadır.¹⁸⁴

Tarihi, siyasi ve askeri ölçütler göz önüne alındığında Özbekistan bölge üzerinde önemli ve dikkat edilmesi gereken bir konumda kendisini göstermektedir. Çin ve Rusya'nın sınır güvenliğini korumak amacıyla oluşturdukları örgüte sınır ötesi bir bölgeden katılan Özbekistan, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) bölgesel bir güç olmasını da sağlamıştır.¹⁸⁵ 2017 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilen zirve toplantısında Hindistan ve Pakistan gibi iki düşman devletin üyeliklerinin onaylanması, ŞİÖ'nün bölgesel çatışmaları önleme konusundaki başarısı olarak görülmüştür.¹⁸⁶ Ancak bu iki devletin üyeliğine bölgesel güvenlik arayışı olarak bakmak yanlış olacaktır. Ekonomik çıkar beklentisi ve Hindistan'ın çatışma halinde olduğu Çin'i örgüt çatısı altında Rusya ile dengelemek isteğinin ağır bastığını söyleyebiliriz.

Güncel verileriyle ele aldığımızda Hindistan, Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'ın içinde bulunduğu 8 üye devleti; Afganistan, Belarus (Beyaz

¹⁸² Hasgüler ve Uludağ, 2018: 431.

¹⁸³ <https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (erişim tarihi: 07.04.2021).

¹⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. http://eng.sectesco.org/about_sco/, (erişim tarihi: 07.04.2021).

¹⁸⁵ Özdaşlı, 2012: 114.

¹⁸⁶ Yalçınkaya, 2019: 97.

Rusya), İran ve Moğolistan'ın yer aldığı 4 gözlemci devleti; Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya Krallığı, Nepal Federal Demokratik Cumhuriyeti, Türkiye ve Sri Lanka ile 6 diyalog ortağı bulunan Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgesel sorunların çözümünde bünyesinde bulunan tüm ortaklarıyla işbirliği zemini oluşturması amacıyla oldukça önemlidir.¹⁸⁷

Bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve üye ülkeler arasında diyalogun artırılması amacını taşıyan ŞİÖ'nün askeri bir ittifak olarak ele alınmaması gerekmektedir. Örgüt daha çok ekonomik ve kültürel boyutta işbirliğini sağlamayı amaç edinmiştir. Bu özellikleriyle ele aldığımızda NATO gibi askeri ittifak örgütüyle değil, Avrupa Birliği (AB) ile kıyasa tabi tutulmaktadır.

2.3.3. Avrasya Ekonomik Topluluğu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede tekrar siyasi birlik kurma çabası içerisinde olan Rusya, BDT gibi siyasal oluşumlara destek vermiştir. Bu sayede eski Sovyet egemenliğinde olduğu gibi bölge üzerinde üstünlüğünü meşrulaştırabilecekti. Ancak Sovyet ardılı coğrafya üzerinde yeni bir aktör olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan devletler yalnızca siyasal değil, aynı zamanda ekonomik olarak da bir buhran içerisine düşmüşlerdi. 1994 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından “ortak pazar” kurma inancıyla Avrasya Birliği fikri gündeme getirilmiştir. AB benzeri bir yapıda kurulması öngörülen bu birlik çatısı altında buluşturulacak aynı tarihi, ekonomik ve kültürel bağları paylaşmış ülkeler, birbirleriyle işbirliği içerisinde karşılıklı olarak gelişim gösterebileceklerdir. Ancak Rusya'nın dönem politikaları kapsamında bu fikir çok fazla önemsenmemiştir.¹⁸⁸

Rusya ve Belarus arasında 1995'te imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması'yla Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun temelleri atılmış, 1996'da alınan bir kararla BDT'nin gümrük birliği biçimine dönüştürülmesi öngörülmüştür. Dört yıl aradan sonra 10 Ekim 2000 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın aralarında imzaladıkları antlaşma ile kurulması yönünde somut adımlar atılmış, 2001'de ise Avrasya Ekonomik Topluluğu hayata geçirilmiştir. Moldova (2002), Ukrayna (2002) ve Ermenistan (2003) gözlemci üye statüsüyle örgüte alınmıştır. 2006 yılında üye olan Özbekistan ise siyasi nedenlerin etkisiyle 2008 yılında örgütten ayrılmıştır.¹⁸⁹

2010'da Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında imzalanan yeni bir antlaşma ile Avrasya Gümrük Birliği'ne dönüştürülmüş, 2014 yılında yapılan bir başka protokolle tekrar Avrasya Ekonomik Topluluğu olarak anılmaya başlanmıştır. Kırgızistan ve Ermenistan'ın Gümrük

¹⁸⁷ http://eng.sectsco.org/about_sco/, (erişim tarihi: 07.04.2021).

¹⁸⁸ Ağır, 2016: 29.

¹⁸⁹ Pirimbayev ve Ganiyev, 2010: 82.

Birliği'ne üyelikleri 2015 yılında gerçekleştirilmiştir. Gümrük birliği hususunda hayata geçirilmesi planlanan süreçlerin tamamlanması halinde Avrasya Birliği olma hedefi gündeme gelmiştir. Böylece Avrupa Birliği'nin karşısında bir rakip olarak durabileceklerdir.¹⁹⁰

Ukrayna ise 2003 yılında örgüte üye olmak için adımlar atmıştır. Ortak Ekonomik Alan oluşturmak için yapılan antlaşma taraflarca 23 Şubat tarihinde imzalanmıştır. Ukrayna ve Rusya'yı yakınlaştıran bu süreç yalnızca bir yıl devam edebilmiş, 2004 yılında Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim sonucu hükümete gelen Viktor Yuschenko, hedefine AB ile bütünleşmeyi almıştır.¹⁹¹ 1991 sonrası dönemde Batı ve Rusya arasında bir denge siyaseti yürütmeye çalışan bir Ukrayna'dan söz edilmekteydi. Ancak 2004 seçimleri sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler sistem içerisindeki dengeleri sarsmıştır.¹⁹² Çünkü Rusya'nın görüşündeki Avrasya Birliği düşüncesi, AB'ye rakip bir örgüttür. Herhangi bir devletin iki örgütle birden bağ kurabilmesi de mümkün değildir.

Avrasya üzerinde bölgesel girişimler yalnızca Rusya tarafından önemsenmemektedir. Çin hükümeti de aynı dönem içerisinde bölgesel örgütleri kullanarak nüfuzuna arttırmaya özen göstermektedir. Modern İpek Yolu Projesi'ni kullanarak bölgesel işbirliği ve entegrasyon çalışmalarını hızlandırmak isteyen Çin, bu sayede siyasi ve ekonomik çıkarlarını da hayata geçirme planları yapmaktadır. Avrasya'nın iki süper gücünün öncülük ettiği oluşumların çatışma mı yoksa işbirliği içinde mi olacaklarına dair sorular gündemde yerini aldığı sırada, kamuoyunu aydınlatan bir antlaşma taraflarca imzalanmıştır. Klasik bölgeselcilik anlayışıyla kurulan AvET ve yeni bölgeselcilik anlayışının hakim olduğu Modern İpek Yolu Projesi, 2015 yılında bir işbirliği sürecine girmiştir. Rusya ve Çin'in aldığı işbirliği kararı elbette bütün alanlarda koşulsuz ortaklığı içermemektedir. Örgüt kapsamında birbirlerinin yetki alanlarına dahil olmaları söz konusu olacaktır. Ancak bölgesel siyasette yaşanan rekabetlerin yanı sıra, iki küresel gücün sistem içerisindeki ortak hedef ve söylemleri göz önüne alındığında, yaşanan gerginliklerin büyümeden çözülmesi gerektiği her iki devlet tarafından bilinmektedir. Böylece bu örgütler birbirlerinin tamamlayıcısı olarak varlıklarını sürdürmektedirler.¹⁹³

2.3.4. Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

Eski Sovyet coğrafyasındaki güvenlik sistemini değiştirme amacıyla 2002 yılı Ekim ayında Rusya'nın öncülüğünde Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü kurulmuştur. Üyelerini Ermenistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Kazakistan, Rusya ve Tacikistan oluşturmaktadır.

¹⁹⁰ İncekara ve İncekara, 2015: 113.

¹⁹¹ Hasgüler ve Uludağ, 2018: 436.

¹⁹² Bozkurt, 2006: 125.

¹⁹³ Katıtaş, 2019: 131-138.

Üyeleri arasında üç bölgesel gruba bölünmüş ve Rusya tüm bölge gruplarında yer almaktadır. Gruplar ise aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

- Batı Grubu (Rusya ve Beyaz Rusya)
- Güney Kafkasya Grubu (Rusya ve Ermenistan)
- Orta Asya Grubu (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan)

Örgütün kuruluş aşamasında Rusya'nın gösterdiği çabanın dayanak noktası, NATO'nun Sovyet coğrafyasındaki genişlemesi karşısında Moskova'nın negatif güvenlik algılamasıdır. 22 Haziran 2005 tarihinde gerçekleştirilen zirve toplantısında Rusya savunma bakanı Sergei Ivanov, CSTO için önemli açıklamalarda bulunmuştur. BDT'nin dışında ayrı bir öneminin olduğunu ve konu üzerinde eğilimlerinin olduğuna vurgu yapan Ivanov, örgütün Sovyet ardılı bölgenin askeri ve politik çekirdeği olarak ele alındığını bildirmiştir.¹⁹⁴ BDT, ŞİÖ veya AEB gibi örgütler de aynı coğrafya üzerinde kurulmuş ancak bu örgütler askeri bir karaktere büründürülmemişlerdir. CSTO'yu, NATO'nun genişlemeci politikalarına örgüt düzeyinde verilen cevap olarak kabul edebiliriz.

CSTO'nun sorumluluklarının arasında birliği korumak ve işbirliğinin devamlılığını sağlamak vardır. NATO'da olduğu gibi, bir üyeye yapılan saldırı CSTO içerisinde de birliğin tamamına yapılmış olarak kabul görmektedir.¹⁹⁵ Ek olarak silah imalatı, askeri eğitimlerin verilmesi, barışın korunması, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele konuları da örgüt sorumlulukları arasında yer almaktadır.¹⁹⁶ Birlik düzenine tehdit oluşturabilecek konuların belirlenmesinin ardından yıllık olarak düzenlenen ortak askeri tatbikatlar üye devletlerden herhangi biri içinde gerçekleştirilmektedir. Tatbikatlarda terörist saldırılar simüle edilerek olası hareket planları üzerinde durulmaktadır. 2016 yılında Tacikistan'da istihbarata dayalı bir operasyonun tatbikatı gerçekleştirilmiştir. "Illegal 2016" adının verildiği tatbikatta hedef yasadışı göçler olurken, üyelerin alabileceği önlemler ve istihbarat çalışmalarının işlevselliği üzerinde durulmuştur.¹⁹⁷

Rusya Federasyonu'nun dahil olduğu veya öncülük ettiği örgütsel oluşumların temelinde Batıya olan güvensizlik yatmaktadır. Özellikle ABD ve NATO'nun başlıca amacının Rusya'yı zayıflatmak olduğu inancına sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu inançla hareket eden Rusya ise Batılı müttefiklerin dağılmasını sağlama, seçimlere müdahale ederek devletlerin zayıflamasına neden olma, televizyon ve internet kanallarını kullanarak sahte haberlerle kamuoyu yaratma yollarına yönelmiştir. BDT, AEB, ŞİÖ ve CSTO gibi örgütlerle hareket

¹⁹⁴ Afzal, 2006: 78-79.

¹⁹⁵ <https://en.odkb-csto.org/25years/>, (erişim tarihi: 27.06.2021).

¹⁹⁶ Haas, 2013: 9.

¹⁹⁷ Peyrouse, 2019: 891.

ederek bölgesel gücünü dış etkilerden korumayı amaçlarken, BRICS ülkeleriyle de anlaşmalar yaparak jeopolitik etki alanını genişletmek için girişimlerini sürdürmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Franco, 2021: 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESELDEN KÜRESELE: RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ JEOPOLİTİK KAPSAMI

3.1. Rusya Federasyonu Dış Politikasında Vladimir Putin Etkisi

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde dış politika süreçlerinin analiz edilmesinde genellikle devletleri önceleyen ve analiz çerçevesini yine devletlerin siyasal yapısı, tarihsel geçmişi, coğrafi özellikleri ve kültürel mirasları oluşturmaktadır. Ancak devlet politikalarının hayata geçirilmesinde ve temsilinde önemli bir rolü olan liderin etkisini unutmamak gerekir.¹⁹⁹

Sistemi baz alan yapısalcı yaklaşımlarda bireyler neredeyse göz ardı edilmektedir. Yapısalcı yaklaşımda davranışı belirleyen sistemdir ve bireyler dahil diğer tüm alt katmanlar farklılıkları gözetilmeksizin aynı şekilde ele alınmaktadır. Bireyin davranışı bir anlamda yapının yansımasını temsil etmektedir. Bireyi merkez kabul eden yaklaşımlar ise tümevarım yöntemiyle hareket eder. Her bir birey birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Aldıkları kararlar ve yaptıkları seçimleriyle sisteme etki edebilmektedirler.²⁰⁰ Öyle ki kriz veya dönüşümün yaşandığı dönemler içerisinde devlet vasfıyla karar alabilen lider otoritesi, tek bir hamle ile tarihe yön verebilmektedir. Wallerstein, politik ahlaki seçimin rolüne vurgu yaparken "insan kendi tarihini şekillendirir"²⁰¹ ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Ancak burada bahsi geçen "insan" figürünün hükümet lideri olduğu varsayımıyla hareket edersek, tek bir kişinin milyarlarca insanın tarihine etki edebileceği sonucuna ulaşabilmekteyiz.

Gorbaçov, Yeltsin ve Putin hükümetleri birbirlerine yakın dönemlerde iktidarda bulunmuş, ancak aldıkları kararlar ve tercihleriyle devlet politikalarına farklı reçeteler oluşturmuşlardır. Yeltsin hükümetinde dış politika iki farklı dönemde ele alınmıştır. Batıyla yakın ilişkiler kurmak istenilen ilk dönem ve Batı karşıtı politikaların yayılmaya başladığı ikinci dönem. Yeltsin'in istifasını sunmasının ardından veliaht olarak ilan ettiği Putin'in başkanlığı devralması ise Rusya Federasyonu'nda yeni bir dönemi başlatmıştır.²⁰²

Putin'in Rusya'sı eşsiz ve özel değerlerle şekillenmiştir. Yeni lider yaptığı konuşmalarda sıklıkla bu betimlemelerle Rusya'yı tasvir ederken halkın desteğini arkasına almayı başarmıştır. Ancak, belirtmekte fayda sağlayacağını düşünürsek, SSCB'nin de Putin tarafından tamamen unutulması ya da geçmişte bir dönem olarak bırakılması söz konusu

¹⁹⁹ Caşın, 2016: 155.

²⁰⁰ Demir, 2019: 179.

²⁰¹ Wallerstein, 1991: 106.

²⁰² İsmayilov, 2013: 89.

değildir. Yine liderin ifadeleriyle konuya açıklık getirmek gerekirse “SSCB’nin dağılmasına üzülmeyenler kalpsiz, eskiye dönmek isteyenler ise en hafif ifadeyle beyinsizdir.” sözleri Putin’in fikir dünyasını bizlere açmaktadır. Dünya düzeni değişmiş, Rusya halkı bir karmaşanın içerisinde kendisini bulmuştur. Putin, devletini yeniden ayağa kaldırmak için Rusya’nın potansiyel gücüne güvenirken, SSCB ve dağılma sonrasına kadar olan tüm süreçte bir deneyim gözüyle bakmıştır. Sovyet hükümetinin egemen olduğu dönemlerde meydana gelen karanlık gün ve olayları da yok saymayan Başkan, bu dönemleri devlet yönetiminde fikir sahibi olmak için bir ışık olarak kabul etmiş ve tecrübe saymıştır. Parçadan bütüne bir okumayla baktığımızda, onur ve gururla anlatılacak ve hatta sahip çıkılacak birçok hatıra Sovyetler’den Rusya’ya bir mirastır.²⁰³ Bu mirasa sahip çıkmak ise Putin’in önderliğinde bütün Rusya halkına bir görevdir. Devlet yönetiminde, komşularla ilişkilerde ve eski düşmanlarla geliştirilen diyaloglarda Putin geçmiş deneyimleri göz önüne alarak devlet politikalarına yön vermiştir.

Vladimir Putin’in ABD’ye yaklaşımı Primakov’un stratejisinden ayrılmaktadır. Küresel ortak çıkar vurgusuyla ABD’ye barış ortamının sağlanması hususunda bir partner olarak bakmaktadır. Yine bu dönem içerisinde de Asya, dış politikanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Burada özellikle Asyalı devletlerle işbirliği geliştirmek için çalışmalarına hız veren Putin, Çin ve Hindistan ile bağlarını kuvvetlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Kuril Adaları’nın sorun yaratmaya devam etmesi, Japonya ile ikili ilişkilerinde engel oluşturmaktadır. Çok kutuplu düzen arayışı içerisindeyken, Şanghay İşbirliği Örgütü vasıtasıyla Çin ile ilişkilerin geliştirilmesinde önemli payı bulunmaktadır.²⁰⁴

Putin’in ilk dönem siyasetinde Batılı güçler ile işbirliği geliştirmek ve ekonominin canlandırılması için yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek ön plana çıkmıştır. Çok kutuplu sistem amacından vazgeçilmemiş, ikili ilişkilerde bahsedilen işbirliği ise eşitler arası düzeyde ele alınmıştır. Sistemin belirleyici devletlerinden biri olabilmek için askeri gücün önemine de değinilmiştir.²⁰⁵ 2000 yılında yayımlanan Dış Politika Konsepti, Rusya Federasyonu’nun bir *Büyük Güç* olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurmuştur.²⁰⁶

Önceki dönemlerinden farklı olarak Rusya için Batı ne tam anlamıyla bir ortak, ne de dikkat edilmesi gereken bir düşmandır. Putin’in başkanlığı Rus dış politikasına realist bir görüş ve pragmatist bir yaklaşım getirmiştir. Genel olarak sağlam adımlarla ilerlemeyi tercih eden Putin, Rusya’yı büyük güçler arasına yerleştirmiş olsa bile, ilk dönemlerinde Avrasyalı bölgesel bir güç olarak ülkesini yönetmiştir. ABD’nin Avrasya’ya yerleşme girişimlerine rağmen,

²⁰³ Riasanovsky, 2016: 692.

²⁰⁴ Çolakoglu, 2004: 181-182.

²⁰⁵ Özdal, 2021: 1.

²⁰⁶ Caşın, 2016: 155.

pragmatik bakış ile politikalarına yön vermeyi tercih etmiş, bu dönem içerisinde dahi Batı ve ABD ile ilişkilerini korumaya özen göstermiştir.²⁰⁷

Dış politikaya pragmatik yaklaşan Putin, çok kutuplu sistem içerisinde, çıkara dayalı işbirlikleri kurma ve Rusya'yı potansiyel gücüne kavuşturma hedefine ilerlemeyi planlamıştır. Eski gücüne kavuşabilmesi için gerektiğinde Batı ile işbirliği yapılmalı ve Asyalı güçlerle temasları attırarak elini sağlam tutmalıdır. Putin'in devlet politikasında coğrafyanın kazandırdığı dezavantajlar, enerji kozu kullanılarak avantaja çevrilmeli ve enerji piyasalarına daha fazla önem verilmelidir.²⁰⁸

3.1.1. Dış Politikada 11 Eylül Etkisi

11 Eylül 2001 terör saldırıları, 1991'de başlayan ve Soğuk Savaş sonrası olarak adlandırılan dönemin sonunu getirmiştir. Yaşanan saldırılar yalnızca ABD'nin politik vizyonunu değiştirmemiş, aynı zamanda dünyanın yeni bir döneme geçmesine neden olmuştur. 11 Eylül, ABD'nin Kafkasya'da bulunmasını ve etkisini arttırmasını meşru hale getiren bir tarihin de başlangıcını işaret etmektedir. ABD'nin Afganistan üzerinden yürüttüğü politikalar Rusya tarafından makul görülmüştür. 11 Eylül olaylarının ardından Rusya, saldırıların sadece ABD'yi değil, tüm insanlığı hedef aldığını belirtmiştir.²⁰⁹ Bu sayede terörist gruplarla savaştığını söylediği Çeçenistan'da²¹⁰ kendi meşruiyetini garanti altına almayı planlamıştır.

Rusya'nın destek mesajları ve terörle mücadele kapsamında ortak hareket çağrısı yapması, 2001 yılının sonlarına yaklaşırken ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmeye başlamasına neden olmuştur. ABD için bölgede bulunmanın amacı artık insani değerleri korumak ve tatbikat yapmanın ötesine geçmiş bulunmaktadır. Amaç, terörle mücadele etmek adını almıştır. Rusya'nın planlarında bu uzun vadeyi kapsayan bir süreç olmayacaktı. Putin, Çeçenistan'da yaşanan insan hakları ihlaline, ABD ve diğer Batılı devletlerin ses çıkarmaması için bu çözümü bulmuştu.²¹¹

Terörle mücadele adı altında ABD'nin bölgedeki varlığı, zaman içerisinde askeri varlığının artmasını da beraberinde getirmiştir. Bölgesel devletlerle yakınlaşmaya başlaması ve bölge devletlerinin askeri üslerini ABD'ye açması zamanla Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır. Ancak Putin, ülkesinin güç ve olanaklarının farkında olan bir liderdir. Dönem

²⁰⁷ Sönmez, 2010: 41.

²⁰⁸ Akgül, 2006: 133.

²⁰⁹ Kasım, 2001: 59.

²¹⁰ Sönmez ve Aygen, 2019: 670.

²¹¹ Erhan, 2004: 144.

şartları dolayısıyla, ABD’yi Orta Asya’dan kolayca çıkaramayacağını biliyordu. Bu yüzden ki, ABD’nin bölgesel politikalarına net bir karşı çıkma durumu söz konusu olmamıştır.²¹²

Putin’in ABD siyaseti, iç politikada endişe ortamının oluşmasına neden olmuştur. “Gorbaçov Sendromu” adı verilen endişe durumunda olan kamuoyunda bu yaklaşma, jeopolitik intihar olarak tanımlanmıştır.²¹³ Ancak Putin’in uyguladığı siyasi tavır, bilinçli bir seçim olarak görülmüştür. Uluslararası kamuoyuna Rusya “herkesin dostu” olarak gösterilmiş, yürüttüğü mücadelelerin yalnızca gerçekten acımasız olanlara karşı sürdürüldüğü ve dünya politikasındaki rolünün barışçıl ve yapıcı olduğu sunulmuştur.²¹⁴

Hükümet kanadının yanında Rus halkı içerisinde de ABD’ye karşı olumlu görüşler yer almaktadır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte halk içerisinde ABD’ye yönelik düşmanca tavırlar bulunmaktaydı. Ancak halkın üçte ikisi ise daha dostane fikirler beslemişlerdir. 2001 yılına kadar bu rakam yüzde 85’e yüzde 15 oranında ABD lehine evrilmiştir. 11 Eylül’ün ardından Rusyalılara “Terörist gruplarla savaşan Amerikalılar için kan bağışında bulunur musunuz?” şeklinde yöneltilen soruya, yüzde 63 oranında evet cevabı verilmiştir. Öyleki günümüzde Kremlin’den yapılan anti-Amerikan propagandasına rağmen halkın yarısı ABD’ye olumlu hisler beslemektedir.²¹⁵

ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesi, Putin Rusya’sında bir uyanışın başlamasında ilk adımı oluşturmuştur. Çin ve Rusya, ABD’nin NATO ayağıyla birlikte Orta Asya’da kalıcı olma ihtimaliyle tedirgin olmuşlardır. 2003 yılında Irak’ın işgal edilmesi, artık yeni bir hamle yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya, yürüttüğü küresel mücadelenin bir ayağını Orta Doğu’ya uzatmış ve bir anlamda kendisini ABD’nin karşısına çıkarmıştır. 2007 yılında 43.sü düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı’nda Vladimir Putin yaptığı konuşmayla ABD’nin tek kutuplu düzeni sürdürme çabasından duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmiştir.²¹⁶

3.1.2. Münih Güvenlik Konferansı

Münih Güvenlik Konferansı 1963 yılında kurulan ve NATO müttefiklerin her yılın Şubat ayında bir araya gelerek uluslararası siyaset, güvenlik ve savunma konularını ele aldığı bir organizasyondur. Bağımsız bir platform ve bağımsız bir şehirde gerçekleştirildiği imajıyla faaliyetini sürdüren Konferans, Soğuk Savaş sonrasında Rusya ve diğer Doğu Bloku ülkelerinin

²¹² Kasım, 2001: 60.

²¹³ Caşın, 2016: 160.

²¹⁴ Lo, 2003: 79.

²¹⁵ Shevtsova, 2008: 36.

²¹⁶ Sağlam, 2013: 214.

de dahil edilmesiyle hitap ettiği kitleyi genişletme imkanına kavuşmuştur. Devlet yönetiminde üst kademedeki yer alan yöneticilerin ve diplomatların katıldığı bir buluşma olan Konferans, 1999 yılında etki alanını genişletmek amacıyla farklı sivil toplum kuruluşlarının da katılımına onay vermiştir. Güveni tesis ederek barışçıl bir ortam sunma amacı taşıyan platform, farklı aktörleri bir araya getiren prestijli bir ortam yaratmaktadır.²¹⁷

Konferans süresince siyasal, ekonomik, askeri, nükleer tehditler ve iklim krizleri gibi mevcut veya olası sorunlar ele alınmaktadır. Davos Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel iç dengeler açısından önemiyle, Münih Güvenlik Konferansı'nın jeopolitik değerler açısından öneminin eşdeğer olduğunu söyleyen İsveç eski Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Bildt, bu iki oluşumunun eski düzenin mirası olduğunu ve bir madalyonun iki yüzünü temsil ettiklerini aktarmıştır.²¹⁸

2007 yılında gerçekleştirilen Konferans uluslararası siyasette bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in konuşması gündeme yön vermiştir. 1991 yılından itibaren mevcut düzene ayak uydurmaya çalışan bir Rusya'dan bahsedilmekteydi. NATO ve AB'nin Sovyet ardılı coğrafyada genişleme girişimleri Rusya'yı rahatsız etse bile sert tepkiler vermekten uzak kalmıştır. Rusya'nın sahip olduğu enerji altyapısı ve Putin'in etkisiyle birlikte bu süreç uzun sürmemiştir. Konferans konuşmasında özellikle çok kutupluluk üzerinde duran Putin, mevcut sistemin kendilerine yarardan çok zarar getirdiğini ifade etmiştir. Rusya için yeni dönem kabul etmek değil, çıkarlarını korumak için gerekirse tüm sistemi eleştirmeye doğru evrilmiştir.²¹⁹

Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma, Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet gücüne dönüş sinyallerinin ilk ağızdan ifadelerini içermektedir. ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine ve hegemonyasına karşı koyulmuş, tek kutupluluğu sürdürme çabasının geçmiş dönemlerde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlanacağı ifade edilmiştir. Bir devletin sahip olduğu ideolojileri sistemin diğer aktörlerine kabul ettirmeye çalışmasının ve bu uğurda kullandığı gücün tehlikeli boyutlara ulaşmasının felaketle sonuçlanacağı ve ABD'nin eski alışkanlıklarından vazgeçerek çok kutuplu düzene katılmasının şart olduğu Putin tarafından ifade edilmiştir.²²⁰

Konuşmasında “Bir yerde barış bozulduğunda, tüm ülkelerin barışı tehkeye düşer.” ifadesini kullanana Putin, yakın çevresinde yaşanan AB ve NATO genişlemesinden duyduğu rahatsızlık ve bu rahatsızlığa karşı göstereceği tavrın sinyallerini vermiştir. Özellikle güç

²¹⁷ <https://www.setav.org/5-soru-2020-munih-guvenlik-konferansi/>, (erişim tarihi: 15.04.2021).

²¹⁸ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47333464>, (erişim tarihi: 15.04.2020).

²¹⁹ Pekşen, 2016: 54.

²²⁰ Kalaycı, 2018: 48.

kullanımının meşru sayılabilmesi için Birleşmiş Milletler'in onayının gerekliliğine değinirken AB ve NATO gibi örgütlerin güç kullanımı ve gücün meşrulaştırılması konusunda yetki sahibi olmasının karşısında durduğunu da ifadelerine eklemiştir. NATO genişlemesinin Avrupa güvenliğini sağlamaktan öte bir hal aldığını sözlerine eklerken bu durumun kendilerine karşı yapılan bir stratejik ilerleme olduğunu belirtmiştir. Rusya artık uluslararası arenanın ekonomi, enerji, güvenlik ve güç kullanımı alanlarında daha aktif politikalarla varlık gösterecektir.²²¹

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu için yeni bir süreç başlamıştır. Bir nevi toparlanma dönemine giren Rusya, Avrupa ve ABD'nin eski Sovyet coğrafyası üzerindeki hamlelerine tepki verebilmek için beklemiştir. Bu bekleyişin Vladimir Putin'in başkanlık koltuğuna geçtiği döneme kadar sürdüğü söylenebilir. 43. Münih Konferansı'nda yapılan konuşma ise artık bekleyişin sona erdiğinin ve daha aktif politikalarla sahaya dönüleceğinin işareti niteliğindedir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan müdahalesi ile ABD'nin bölge üzerindeki stratejilerine verilen en net tepki olarak gösterilebilir. Beş gün süren savaşın ardından Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıyan Rusya, bu sayede bölge üzerindeki askeri varlığını arttırmayı başarmıştır.²²²

43. Münih Konferansı'nda devlet başkanı Vladimir Putin tarafından temsil edilen Rusya Federasyonu'nun yeni vizyonu ve politik tavrı burada yapılan konuşmayla açıkça belirtilmiştir. Sahip olduğu enerji kaynaklarının da etkisiyle ekonomik büyümesini sağlayan Rusya, askeri kapasitesinin de etkisiyle tek kutuplu ABD hegemonyasına karşı tavrını ortaya koymuştur. Yeni bir Soğuk Savaş sinyallerinin de alındığı Konferans aslında hem Rusya'nın yaşamsal çıkarlarını göstermiş hem de tehdit algılamalarına verilecek olan tepkinin boyutlarına üstü kapalı olarak yer verilmiştir. Gürcistan müdahalesi ile başlayan yeni dönem Kırım ve Suriye ile şekillenmeye devam etmiştir. Gürcistan ve Kırım'da bölgesel çıkarlar karşısında tavır alınırken, Suriye ile birlikte uluslararası çıkarların korunması gayesiyle hareket edilmiştir. 2007 sonrasında başlayan bu yeni sürecin günümüze kadar olan yansımalarına baktığımızda gelecek dönemler içerisinde ve yeni sahalarda Rusya'nın verebileceği tepkileri de öngörmemiz mümkün olacaktır.

3.1.3. Vladimir Putin Rusya'sında Enerji Politikaları

Uluslararası sistem içerisinde devletler arasındaki ilişkileri belirleyen çeşitli etkenler vardır. Sahip olunan coğrafi koşullar (su yolları, ticaret güzergahları, doğal surlar), iklim

²²¹ <https://www.bilgiekonomisi.com.tr/single-post/2007/02/16/Vladimir-Putin%E2%80%99in-43-M%C3%BCnih-G%C3%BCvenlik-Konferans%C4%B1nda-Yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Konu%C5%9Fma>, (erişim tarihi: 15.04.2021).

²²² Gülşen, 2018: 3.

şartları, yeraltı ve yerüstü kaynakları ve ülkenin sahip olduğu bu olanakları kullanabilecek bir hükümet, devletleri küresel sistem içerisinde güçlü kılan etmenlerdendir. Bu etmenler içerisinde enerji faktörü ise geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde devletler arasında ki mücadelenin dinamiklerine yön vermesi açısından jeopolitik bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya piyasasında enerji sektörüne hakim olan otoritenin sadece sektör içerisinde değil aynı zamanda küresel politikalar kapsamında egemen güç olma potansiyeline kavuşması da muhtemel senaryolar dahilinde ele alınmaktadır.

Devletleri güçlü kılmanın ötesinde, hayatın devam ettirilebilmesi için günümüzde enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktayız. Devlet ve insana hayat veren enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, uluslararası siyaseti de yönlendirebilme imkanına kavuşabilmektedir. XIX. yüzyılda kömür enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmış, bu kaynağa sahip olan devletler ve olmayanlar arasında savaşların yaşanmasına neden olmuştur. XX. yüzyıl ise kömürün yerini petrolün aldığı ve enerji diplomasisinin başladığı dönemdir. Orta Doğu, Orta Asya, Kafkasya, Arktika, Doğu Akdeniz veya dünya üzerinde herhangi bir yer sağladığı enerji rezerviyle, çeşitli zaman dilimlerinde devletleri küresel mücadelenin içine çekebilmektedir. Bölgeler ve aktörler değişirken, gerçekleştirilmek istenilen amaç aynıdır. Enerji güvenliğini sağlamak.²²³

Petrolün kullanılmaya başlanması, uluslararası ilişkilere asimetrik boyut kazandırmıştır. Kendi enerjisini üretebilen ve ihraç etme imkanı bulan devletler, çıkarlarını korumak amacıyla ithalatçı devletler üzerinde hakimiyet kurabilmektedir. Durumun bu noktaya gelmesi enerji güvenliğini ulusal güvenlik sorunu kademesine çıkarmıştır. Jeopolitik kavramlar da enerji politikalarının üretilmesi aşamasında ele alınmaya başlanmıştır. Literatüre enerji jeopolitiği adıyla geçen yeni bir alan dahil edilmiştir. Yalnızca enerjinin kaynağı olduğu coğrafyayı değil, arz-talep dengesi içerisinde tüm coğrafyayı içerisinde barındıran enerji jeopolitiği, jeopolitik değişimlerin hızlanmasına ve çeşitlenmesine neden olmaktadır.²²⁴

Mevcut düzen içerisinde hakim enerji kaynağının denetimini sağlayan devlet, sistem içerisinde lider konuma yükselmektedir. Kömür çağında İngiltere ve petrol çağında ABD'nin dünya siyasetini yönlendiren liderler olması durumu daha iyi analiz etmemizi sağlamaktadır.²²⁵ Bu devletleri dünya lideri yapan tek unsur tabi ki enerji değildir. Gelişmişlik düzeyleri de onları zirveye çıkaran unsurlardandır. Ancak günümüz siyasetinde gelişmiş yapıda olan birçok devlet, enerji güvenliğinden yoksun olmaları dolayısıyla dünya siyasetini tam anlamıyla yönlendirememektedir.

²²³ <https://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>, (erişim tarihi: 16.04.2021).

²²⁴ Sevim, 2012: 4380.

²²⁵ Olçar, 2010: 96.

Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun bağımsız bir devlet olarak hayatta kalmak ve eski gücüne kavuşmak için çeşitli reçetelere başvurduğunu daha öncesinde belirtmiştik. Batı ile kurulmaya çalışılan yakın ilişkiler, liberal politikalara verilen önem ve karşılıklı ilişkilerde kullanılan ılımlı tavır Rusya'nın kullandığı reçeteler arasında bulunmaktaydı. Ancak burada ulaşılmak istenilen amaç Batılı güçlerin de desteğiyle potansiyel güce kavuşmaktır. Bu durum ise uzun vadede tek taraflı bağımlılık ilişkisi yaratacak ve Rusya'yı ilerleyen dönemlerde zor durumda bırakacak etmenlere yol açacaktı. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından enerji ihracatında önemli kaynaklara sahip olunması ise hem bağımsız Rusya'nın hem de Boris Yeltsin demokrasisinin ayakta kalmasına yardımcı olmuş, ve böylece Rus hükümeti dışa bağımlı politikalara bel bağlamak zorunda kalmamıştır.²²⁶

Küreselleşen dünyada Rusya'yı büyük güçler arasına çıkarmak Putin'in en önemli hedefi olmuştur. Ülkesini sistemin belirleyicisi konumuna getirmek için ise yine ülkesinin mevcut kaynaklarını kullanmıştır.²²⁷ Enerji sektörünü dış politikada etkin kullanan Putin yönetimi, Sovyet ülkelerini enerji pazarında ödül ve ceza yöntemleriyle kendisine bağlı kılmayı başarmıştır. Gürcistan ve Ukrayna'da yaşadığı sorunlarda elindeki kozu aktif kullanmayı başarmış, sadece hedef ülkeleri değil aynı zamanda AB'yi de zor duruma sokmuştur. Özellikle 2014 yılında yaşanan gelişmeler sonrasında AB, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek için arayışa girmişse de Rusya Federasyonu hala en büyük tedarikçisi konumunda yer almaktadır. Bölgesel enerji ağlarına hakim olan Rusya, Orta Doğu ve Afrika bölgelerinde de etkin varlığı sayesinde sektördeki yerini sağlama almıştır.²²⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle toparlanma aşamasına giren Rusya Federasyonu ilk dönemlerde dış yardımlarla gelişme planlarına ağırlık vermiştir. Ancak istenilen desteğin sağlanamaması Rusya'nın kendini iyileştirmek için reçeteler oluşturmaya başlamasını tetiklemiştir. Anahtar çözüm ise enerji sektöründe bulunmuştur. Rusya, ülke içi yatırımlarının %20'sini enerji sektörüne ayırırken, ihracat gelirlerinin %50'sini ise yine enerji sektöründen sağlamaktadır.²²⁹

Petrol fiyatlarında yaşanan artış doğalgaz piyasasına da yansımaktadır. Sonuç olarak, 1998-2008 yılları Rusya'da GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) %6,4 oranında büyüme yakalamıştır. 2010 yılında petrol üretiminde Suudi Arabistan'ı geride bırakarak zirveye yerleşen Rusya, doğalgaz rezervleriyle de tüm rakiplerini geçmeyi başarmıştır. Petrol ve

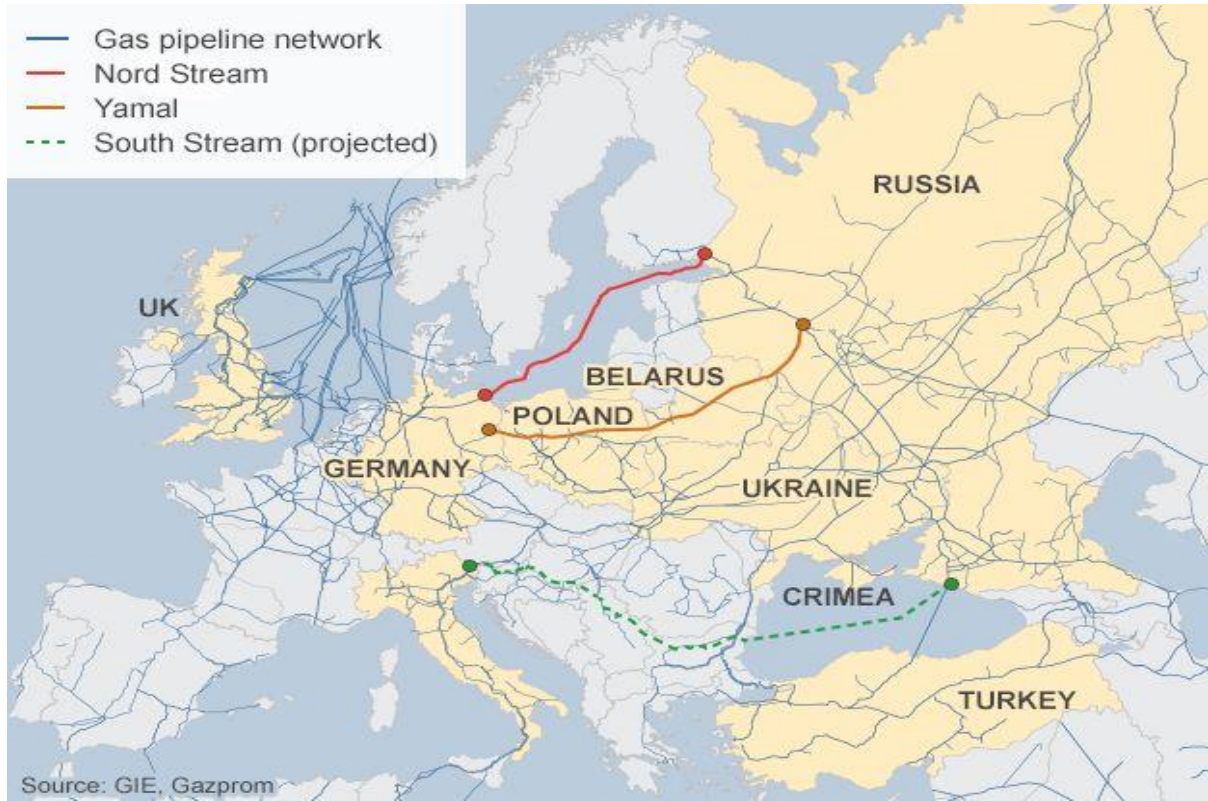
²²⁶ Grigas, 2017: 119-120.

²²⁷ Blum, 2000: 152.

²²⁸ Çınar ve Göçer, 2014: 23.

²²⁹ Baysoy, 2009: 62.

doğalgaz piyasalarındaki artışa paralel olarak geliri artan Rusya, sahip olduğu pazarlar sayesinde de politik gücünü arttırabilmektedir.²³⁰

Harita 3.6 Enerjinin Fay Hatları

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27767345>, (erişim tarihi: 16.04.2021).

Rusya ve Avrupa arasında meydana gelen siyasi krizlerde, Putin enerji kozunu devreye sokmaktadır. Avrupa pazarında dominant güç sahibi olan Rusya, AB'nin enerji güvenliğinin en büyük tehditlerinin başında gelmektedir. Özellikle yakın çevresinde çıkarları tehlikeye düşen Rusya çeşitli yaptırımlarla gücünü baskın hale getirebilmektedir. 2004 seçimleri sonrasında Ukrayna ile yaşadığı tüm sorunlarda ilk yönelimi askeri güç değil enerji kozu olmuştur. Soyuz, Brotherhood ve Trans Balkan Doğal Gaz Boru Hatları'yla Rus doğalgazı Ukrayna üzerinden AB'ye ulaştırılmaktadır. AB ülkelerine ihraç edilen doğalgazın yaklaşık olarak yarısı bu hat üzerinden taşınmaktadır.²³¹ Rusya enerji faktörünü tıpkı bir silah gibi kullanmakta ve ikili ilişkilerin doğalgaz üzerinden şekillenmesine bağlı olarak AB, göreceli olarak savunmasız kalabilmektedir.²³²

Sahip olduğu coğrafi karakteri Rusya'nın güvensizlik algısını tetikleyen başlıca unsurlardan olmuştur. Geniş ancak verimsiz topraklar, doğal surlardan yoksunluk ve büyük akarsu havzalarının birleşiminde bulunan bir ülkeyi ayakta tutmaya çalışmak, Rus devletlerini

²³⁰ Sevim, 2014: 89.

²³¹ Kakışım, 2019: 464.

²³² Högselius, 2013: 1.

oldukça zorlamıştır. Enerji faktörü ise Rus jeopolitiğinin bir çeşit ödülü olarak gösterilebilir. Doğalgaza olan talepte artışın yaşanması, Rusya'nın ekonomisine can damarı olmuştur. 2012 yılı verilerine göre 592,3 m³ ile doğalgaz üretiminde lider olan Rusya'nın, 2015-2020 yılları arasında birinciliği Kuzey Amerika ülkelerine kaptırabileceği öngörülmüştür. Sebep olarak bu bölgede konvansiyonel olmayan yöntemlerin kullanılması gösterilmiştir.²³³

2018 yılı verilerine göre 38,9 trilyon m³ doğalgaz rezerviyle lider konumda olan Rusya'yı İran (31,9) ve Katar (24,7) takip etmiştir. Üretimde ise 831,8 milyar m³ üretimle birinci sıraya ABD yerleşmiştir. Bu rakam tüm dünyada üretilen doğalgazın %20'sini oluşturmaktadır. 669,5 milyar m³ üretim gerçekleştiren Rusya ise ikinci sırada yer almıştır. Enerji güvenliği Rusya'nın elinde olan Avrupa ise 3,9 trilyon m³ rezerviyle son sırada yer almıştır.²³⁴

Bugün Rusya Federasyonu'ndan bahsederken Vladimir Putin'in sağladığı gücü es geçemeyiz. Putin'i seleflerinden ayıran en temel özellik, ülkenin enerji kaynaklarını hem ekonomik refahı arttırmada hem de dış politikada gücünü maksimize etmede kullanabilmiş olmasıdır. Ekonomik, politik ve jeopolitik çıkarların sürdürülebilirliği açısından Rusya'nın sahip olduğu enerji rezervleri, aktörler arasında asimetrik ilişkileri beslemektedir. Soğuk Savaş'ın süper güçlerinden olan ve geçmişi arkada bırakmayı reddeden Rusya, belki de enerji kozuyla bu amacına ulaşmıştır. Çünkü adının önünde yine bir süper güç sıfatı eklenmiş, tek fark enerji ile tamamlanmıştır. Sıcak ve soğuk olarak adlandırılması farketmeksizin, Rusya'nın Batı ile yaşadığı çatışmalarda ödemeler doğalgaz ile yapılmaktadır.²³⁵

Rusya'nın enerjiyi gerektiğinde bir silah gibi kullanması sonucu Avrupa Birliği içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimde ivme yakalanırken Almanya konu özelinde kendisini lider konumda göstermektedir.²³⁶ Tablo 3.1'de Almanya ve İtalya'nın Rusya'ya olan bağımlılığı matematiksel olarak ifade edilmiştir. 2020 verilerine göz attığımızda Almanya'nın ihraç ettiği gazın yüzde 42.6'sı, İtalya'nın ise yüzde 29.2'si Rusya tarafından karşılanmaktadır. Rusya'nın doğal gaz akışını kesintiye uğratması sonucunda bu ülkelerin savunmasız kalacağı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği tarafından yürütülen sürdürülebilir enerji çalışmaları hem ekosistemin devam ettirilebilmesi hem de olası Rusya tehlikesine karşı çözüm oluşturabilmesi açısından oldukça değerlidir.

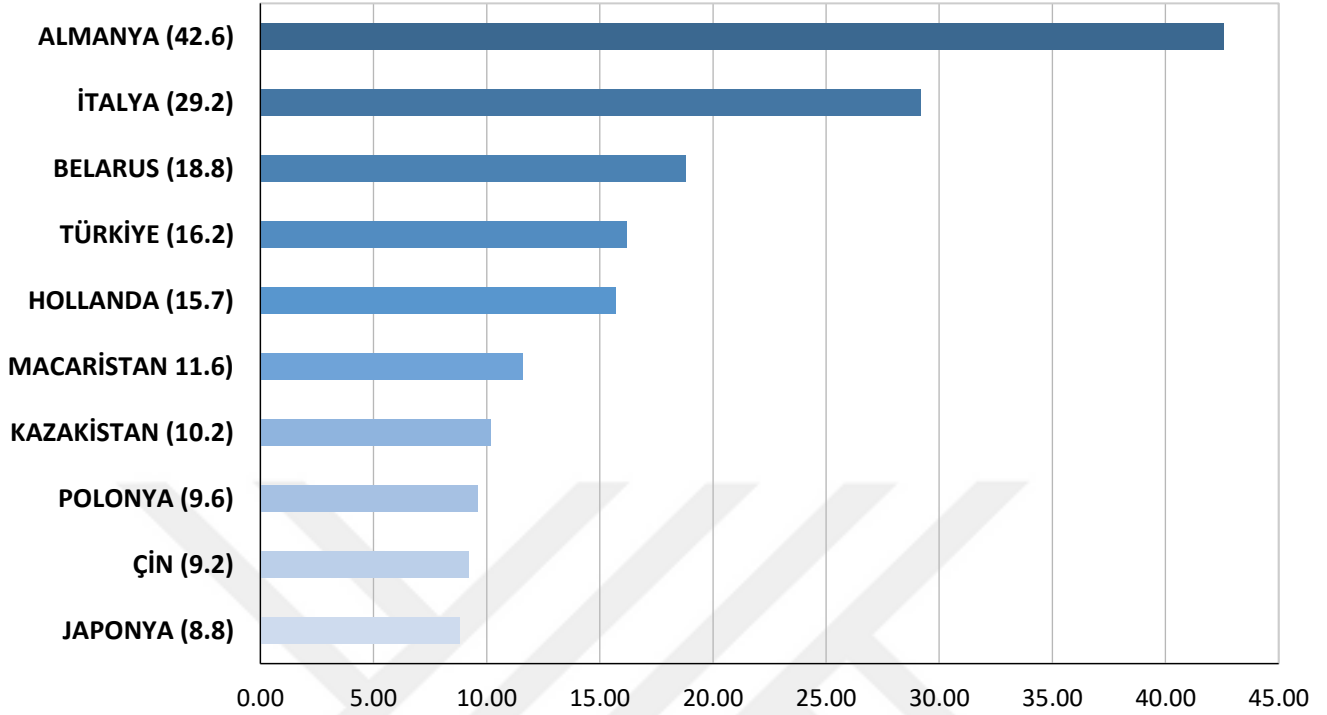
²³³ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2013: 13.

²³⁴ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-419428.html>, (erişim tarihi: 18.04.2021).

²³⁵ Tsafos, 2018: 2.

²³⁶ Högselius, 2019: 39.

Tablo 3.1 Rusya'nın Gaz İhracatı

Yukarıda yer alan grafik üzerinde Rusya'dan gaz temin eden ülkeler ve Rus gazının bu ülkelerin iç piyasalarındaki toplam miktara olan oranı yer almaktadır. Grafiğin alt kısmında ise ithal edilen gazın milyon metreküp bazında değeri bulunmaktadır.

Kaynak: <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/gas>, (erişim tarihi: 01.04.2022).

Her ne kadar Rusya enerji sektörüyle sistem içerisinde otoritesini artırma planları yapsa da sonuçlar tamamen Rusya'nın çıkarına hizmet etmemektedir. Avrupa nasıl ki Rus doğalgazına bağımlıysa, enerjinin ekonomik düzendeki payı düşünüldüğünde, Rusya da Avrupa pazarına bağımlıdır. Avrupa için yeni enerji kaynakları ve Rusya için yeni pazarlar bulunamadığı sürece birbirlerine olan bağımlılıkları da devam edecektir.

2022 yılına geldiğimizde Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açmasının ardından enerji sektörü, dış politikanın araçları arasında en çok söz edilen unsur haline gelmiştir. Rus gazına bağımlı olan Avrupa devletlerinin Ukrayna'nın işgaline karşı çıkmaları, Rus yaptırımlarını beraberinde getirmiştir. Küresel tedarik zincirinde büyük bir kırılmaya neden olan bu yaptırımlar sonucunda enerji piyasasında, kış aylarının gelmesiyle birlikte, talep artarken fiyatlar da aynı oranda artmıştır. Dış politikada Rusya'nın işgaline karşı gelen Avrupalı devletler, iç politikada ise artan enerji maliyetlerine çözüm arama faaliyetlerine hız vermiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim gösteren bu devletler, yeni kaynaklara ulaşarak hem

Rus gazına olan bağımlılıklarından kurtulmayı hem de küresel ısınmanın önüne geçmeyi hedeflemektedir.²³⁷

3.2. Jeopolitik Uyanış: Renkli Devrimler

Soğuk Savaş'ın ardından küreselleşme düşüncesinin yaygınlaşması sistem içerisinde radikal değişikliklerin önünü açmıştır. Kamuoyu yaratmak, kendini ifade etmek ve dünya çapında yaşanan değişim ve gelişmelerden haberdar olmak artık devlet tekelinden ayrılmaya başlamıştır. Sebep olarak hükümet dışı örgütlerin ortaya çıkması, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması ve medyanın devlet kontrolünden ayrılmaya başlaması gibi çeşitli gelişmeler gösterilebilir.²³⁸ Yeni oluşan bu düzen içerisinde, internetin kullanımının yaygınlaşmaya başlanmasının da etkisiyle, her bir bireye küresel ölçekli bilgileri elde etme hakkı bizzat sistemin kendisi tarafından tanınmıştır.

Yeni dünya düzeninde yaşanan tüm gelişmeler, Rusya'nın Avrasya devletleri üzerinde eski hakimiyetini kurmasının önüne geçmiştir. Bölge devletleri artık tek bir egemenin altında ve onun kurallarıyla oyuna dahil olmadıklarının farkına varmıştır. İç ve dış politika seçimleri, düşman veya müttefik tercihleri tamamen kendi inisiyatiflerine geçmiştir. Avrasya'da oluşan yeni hava ve Rusya'nın Sovyet gücünden oldukça uzak olması, bölgede yabancı varlığının artmasına neden olmuştur. Mevcut şartlar gereği AB, ABD ve NATO'nun bölge devletleri ile yakın temasına bir süre göz yumulmuştur.²³⁹

Başkanlığının ilk dönemlerinde Avrasyacılık fikrinin kendisine yakın geldiği ve sempati uyandırdığı Putin tarafından açıklanmıştır. Rusya'nın gücünü toparlamaya başlamasıyla beraber Putin hükümetinin politik vizyonunda da değişimler meydana gelmiştir. NATO ve AB'nin yakın çevrede artan girişimleri Putin'in Batı tavizine son vermesinin yolunu açmıştır. 2000'lerin başında sempati uyandıran bir terim olarak ele alınan Avrasyacılık, 2012 yılına geldiğimizde ise Rusya'nın devlet politikalarında ana akım düşünce halini almıştır.²⁴⁰

Batılı yaşam tarzının, ideolojilerinin ve demokratik düşünce kalıplarının sui generis (kendine özgü-benzersiz) yapısıyla hayat bulmuş AB'nin, tüm çekiciliğiyle Sovyet ardılı coğrafyada varlık göstermesi Rusya için askeri tehdit kadar yaşamsal çıkarları hedef almaktadır. Sorunları güç kullanmadan çözme ve insani değerleri ön plana çıkarma özellikleri AB'yi bir örnek model olarak yeni bağımsız olmuş devletlere sunmaktadır. Hedef devletlerin

²³⁷ <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022/executive-summary>, (erişim tarihi: 01.12.2022).

²³⁸ Açıkgöz, 2017: 109.

²³⁹ Bozkurt, 2006: 123.

²⁴⁰ Rutland, 2016: 429.

eski ideolojilerinden tamamen kopmaları aynı zamanda Rusya'dan da uzaklaşmaları anlamına gelmekteydi.²⁴¹

Rusya'nın korkusunun gerçekliğe kavuşması çok uzun sürmemiştir. Sovyetler Birliği'nin ardından Rusya Federasyonu bu devletler için bir tehdit olarak varlığını sürdürmekteydi. Egemenliklerinin önündeki tehdit olarak duran Rusya'yı dengeleyebilmek adına Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova GUAM'ı kurmuştur (örgüte Özbekistan'ın da dahil olmasıyla GUUAM olarak da ifade edilmektedir). Rusya sahip olduğu güçlü bağları sayesinde bu devletlere doğrudan askeri müdahalede bulunmak yerine, bu devletlerin Rusya'ya olan bağımlılıklarını kullanarak siyasi ve ekonomik olarak zarar verebilmektedir.²⁴² 2003 yılında Gürcistan'da başlayan sonrasında Ukrayna ve Kırgızistan'da kendisini gösteren Renki Devrimler Rusya'yı harekete geçmeye zorlayan sinyalleri vermiştir. Bu devrimler Rusya'nın egemenlik kurma inadına bir varoluş tepkisiydi. Sovyetler dağılmış ve tıpkı Rusya Federasyonu gibi bu devletler de bağımsız güçler olarak kendi yaşamsal çıkarları doğrultusunda hareket etmek istiyorlardı. Ancak bu isyanlar Rusya'nın devraldığı mirasın parçalanmasına neden olacaktı.

Yakın çevresinde askeri güç unsurları ve Batılı güçler karşısında enerji kozunu kullanan Rusya, eski dönemlerden kalma savaş yöntemleriyle sesini daha yüksek çıkarmaya başlamıştır. Ulusal kimliğin pekiştirilmesi ve bu doğrultuda hayata geçirilen politikaların kabul ettirilebilmesi adına hükümetler, jeopolitik gerçeklikler ve tarihsel birikimlerden sıklıkla faydalanmaktadır.²⁴³

3.2.1. Gül Devrimi: Gürcistan

Sovyetler Birliği'nin parçasını oluşturan ve 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş olan her bir devlet sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda uzun süre istikrar sağlayamamışlardır. Bağımsız Gürcistan'ın ilk hükümet başkanı Zviad Gamsakhurdia, siyasi istikrarı sağlayamaması ve mevcut sorunlara yeterli çözüm önerileri sunamaması nedeniyle 1992'de Askeri Konsey'in yönetimi devralmasıyla başkanlığı bırakmak zorunda kalmıştır. Kısa süren görev süresi içinde Rusya'yı devletin bağımsızlığı ve güvenliği önünde bir tehdit olarak görmüştür.²⁴⁴ Milliyetçi politikalara yönelmiş ve Batılı devletlere diplomatik ilişkileri

²⁴¹ Arman, 2011: 56.

²⁴² Buzan and Waever, 2003: 409.

²⁴³ Dodds, 2007: 85.

²⁴⁴ Köktaş, 2015: 96.

geliştirmek için çağrıda bulunmuştur. Uyguladığı Gürcü milliyetçiliği ülkedeki azınlıkların tepkisiyle karşılaşmış ve görev süresinin kısa sürmesinde etkili olmuştur.²⁴⁵

Soğuk Savaş sonrasında Gürcistan bağımsızlığını korumak için Rusya'ya karşısına alırken Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri de kendi egemenlikleri için mücadeleye başlamışlardır. Ayrılıkçı hareketlere karşılık olarak Gürcistan ordusu Abhazya ve Osetya'ya saldırmıştır. Hem bölgesel grupların beklenmedik direnci hem de Rus ordusunun sağladığı destek, Gürcistan'ı geri çekilmeye zorlamıştır.²⁴⁶ Taraflar arasında 1992-1993 yılları arasında süren savaş 17 Temmuz 1993 tarihinde imzalanan ateşkes ile sonlandırılmıştır. Ağustos ayında Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı barış misyonu UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia) taraflar arasında sağlanan uzlaşmayı korumak için bölgeye konumlandırılmıştır. 2009 yılında Rusya'nın veto hakkını kullanmasıyla görevi sona eren Misyon, görev süresi içerisinde Abhaz cephesinin saldırılarıyla karşılaşmıştır.²⁴⁷

11 Eylül saldırıları gündemi derinden değiştirmişti. Rusya için bir nevi aranan ortam kendiliğinden gerçekleşmişti. Dönemin yarattığı etki sayesinde hem Çeçenistan müdahalesinde Batı tepkisinden kurtulmayı başarmış hem de BM'nin Abhazya ve Güney Osetya'ya olan ilgisi dağılmıştı. UNOMIG içerisinde bulunan Rus askeri varlığının da etkisiyle Gürcistan'ın direnci kırılmaya başlamış, Abhazya ve Güney Osetya bağımsızlığı daha da yaklaşmışlardı. Yaşanan sürecin faturası ise Gürcistan hükümetinin lideri olan Eduard Şevardnadze'ye kesilmiştir.²⁴⁸

Etnik ve dini çatışmalar sonucunda toprakların güvenliğinin sağlanamamış olması ve ülkesel bütünlüğün tehlikede olması Gürcistan'ı başarısız devlet (failed states) statüsüne çekmiştir. Ancak Gül Devrimi'nin başlamasında tek etken yaşanan savaş değildir. Dünya Bankası ve IMF'nin kredileri sayesinde 1996-1997 yıllarında yüzde 11 oranında büyüyen ekonomi, 1998-2003 yılları arasında durgunlaşmıştır. Toprak bütünlüğünün korunamaması ve ayrılıkçı hareketlerin durdurulamaması üzerine gelen ekonomik sorunlar, halkı devrime inandırmıştır.²⁴⁹

Sovyetler Birliği'nin dışileri bakanı olarak görev yapmış olan Şevardnadze, 2000 yılı seçimlerinde 5 yıllık süre için başkan seçilmişti. Ancak siyasi istikrarın sağlanamamış olmasına ek olarak gerçekleşen ekonomik sıkıntılar ve ayrılıkçı hareketlere çözüm bulunamaması, görev süresinin 3 yıla inmesine neden olmuştur. 2003 milletvekili seçimlerinin muhalefet tarafından geçersiz sayılması ve Saakaşvili önderliğinde artan halk hareketliliği, Gürcistan'ı yeni bir

²⁴⁵ Açıkgöz, 2017: 111.

²⁴⁶ Yılmaz, 2010: 27.

²⁴⁷ Yılmaz, 2015: 57.

²⁴⁸ Erkan, 2016: 44.

²⁴⁹ Köktaş, 2015: 97.

döneme sürüklemiştir. Halk hareketleri başlarda Kadife Devrim olarak isimlendirilmiştir. Protesto amacıyla meclise bırakılan kırmızı güller bu devrimin sembolü olduğu için zaman içinde Gül Devrimi adı ile kayıtlara geçmiştir.²⁵⁰

Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren dış politika ekseninde çeşitli değişikliklere gitmiştir. Şevardnadze başkanlığa Rus eksenli dış politikalarla adım atmış, sonrasında dengeleme politikalarıyla devam eden süreçte Batı yanlısı politikalara ağırlık vermişti. Mihail Saakaşvili 2004 yılında resmi olarak ülkenin başına geçtiğinde Rusya karşıtı ve ABD yanlısı politikalarla hareket etmiştir. Rusya'nın bölgeye olan yakınlığının farkında olan ve gösterebileceği saldırgan reflekslerden çekindiği için 1994 yılında "önce Rusya" (Russia first) siyasetini devreye almıştı. Clinton yönetiminin bölgesel algısının değişmesiyle birlikte, ABD'nin Rusya'yı öncelediği siyaset gölgede bırakılmıştır.²⁵¹

Devrim lideri ve Gürcistan'ın yeni başkanı Saakaşvili önceliğine ülkenin egemenliğini garanti altına almak ve merkezi otoriteyi güçlendirmeyi almıştır. Ülkenin rejimi parlamenter sistemden güçlü başkanlık sistemine dönüştürülürken, Gürcistan bayrağı da değiştirilerek devletin her alanda yeniden hayat bulacağını sinyalleri verilmiştir. Saakaşvili, halkı devrime inandıran, değişimin mümkün olabileceği sinyallerini veren ve en önemlisi demokratik devlet modeline kavuşmayı hedef gösteren bir lider olarak görevine başlamıştı. Devletin yeni dönemi ise bu vaatlerin aksine tek adam yönetiminde yürütülen otoriter yapı, baskıcı politikalar ve muhalif görüşleri dışlayıcı bir hal almıştır. Bölge devletlerine demokrasi modeli olarak gösterilen Gürcistan, 2007 yılına gelindiğinde muhalif seslerin yükseldiği ve halkın tekrar sokaklara çıkmaya başladığı bir ülke olmuştur.²⁵²

İç politikada artan muhalif seslerle mücadele etmeye çalışan Saakaşvili hükümeti, dış politikada Rusya'nın ve ABD'nin bölgesel hegemonyalarını derinleştirme mücadelesinde sıkışmıştır. Rusya'ya enerji yönüyle bağımlı olan Gürcistan, milliyetçi düşüncenin etkisiyle ABD'nin kendisine sunduğu olanaklardan da vazgeçememektedir. Gürcistan'ın direncini kırmak isteyen Rusya ise eş zamanlı olarak ayrılıkçı hareketlere politik destek sağlamaktadır.²⁵³

Gürcistan ve Güney Osetya arasında yaklaşık 16 yıl süren gergin ilişkiler, 2008 yılının başlarında kopma sinyallerini vermiştir. Bölgesel çatışmaların şiddetini arttırmaya başlaması beklenen savaşın artık kaçınılmaz olduğunun göstergesidir. Gürcistan'ın Güney Osetya'nın başkenti Şinvali'ye hava ve kara saldırısı düzenlemesiyle başlayan savaşta Gürcistan zafere ulaşmaya oldukça yaklaşmıştır. Rus askeri birlikleri anında karşılık vermiştir. Sadece Güney

²⁵⁰ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_surec.shtml, (

²⁵¹ Caferov ve Aslanlı, 2016: 4.

²⁵² Çelikipala, 2012: 13-16.

²⁵³ Yapıcı, 2008: 188.

Osetya'da değil Abhazya'da da konuşlandırılan Rus birlikleri, savaşın ilk gününden Gürcistan'ın altyapısına saldırmış, defalarca hava sahasını ihlal etmiştir.²⁵⁴ Rusya askeri gücünün tüm unsurlarını kullanarak Gürcistan'ın önemli liman ve şehirlerini bombalamış, bu sayede Gürcistan birliklerinin Güney Osetya ve Abhazya'dan çekilmesini sağlamıştır. Fransa'nın arabulucu göreviyle sona eren savaş sonunda Sarkozy Planı'nı imzalanmış ve Gürcistan BDT'den ayrıldığını duyurmuştur.²⁵⁵

Savaş sonunda mülteciler sorunu ortaya çıkmış, Gürcistan Güney Osetya ve Abhazya'dan çekilmek zorunda kalırken toprakları da Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Vladimir Putin, Rusya'nın Gürcistan'a karşı yürüttüğü mücadelenin meşru müdafaa olduğunu ve bu sebeple uluslararası hukuk açısından sorun teşkil etmediğini ileri sürmüştür. Gürcistan'ın saldırısını bir soykırım olarak niteleyen Rusya, kendi vatandaşını ve bölge halkını korumak için meşru müdafaa hakkını kullandığını savunmuştur. BM 51. Maddesini oluşturan bu hususun kullanılabilmesi için birtakım şartlar vardır. Öncelikli olarak bu hakkı kullanmak isteyen devlete yönelik silahlı saldırı olmalı ve hakkın kullanılmaya başlanmasından itibaren BMGK'ye (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) bildiri yapılmalıdır.²⁵⁶

Rusya'nın ortaya sunduğu gerekçeler incelendiğinde herhangi bir soykırım girişiminin olmadığı, Rus yetkililer tarafından bildirilen ölüm sayılarının gerçeği yansıtmadığı BM yetkililerinin incelemeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca Güney Osetya'nın bağımsızlık ilanı uluslararası alanda tanınmadığı için Gürcistan'ın müdahalesi bir başka devletin egemenlik hakkına saldırı olarak ele alınmamıştır. Çünkü bu müdahale yine Gürcistan'ın kendi topraklarında gerçekleştirdiği bir operasyondur. Ancak Rusya'nın BM kararını beklemeden Gürcistan'a saldırı gerçekleştirmesi uluslararası hukuk kurallarının ihlaline sebep olmuştur. Güç kullanımında bulunması gereken BM onayı veya meşru müdafaa hakkı söz konusu da değildir.²⁵⁷

Konu üzerinde çalışma hazırlayan AB, 2009 yılında yayımladığı raporla görüşlerini sunmuştur. İlk olarak savaşı başlatan ve haksız olan tarafın Gürcistan olduğu ifade edilmiştir. Genel görüşün aksine AB raporu hem Rusya'yı hem de Gürcistan'ı uluslararası hukuku hiçe saymakla suçlamıştır. 7 Ağustos 2008 tarihinde Şinvali'nin Gürcistan tarafından saldırıya uğraması açıkça eleştirilmiştir. Rus personele silahlı saldırı sonucunda Rusya'nı karşılığını meşru müdafaa kapsamında değerlendiren rapor, Gürcistan'ın kara ve hava sahasının ihlal edilmesiyle başlayan süreci meşru müdafaa kapsamının dışında değerlendirmiştir. Güney

²⁵⁴ Meydan, 2017: 423.

²⁵⁵ Sönmez, 2011: 104.

²⁵⁶ Karadağ, 2016: 175.

²⁵⁷ Meydan, 2017: 425.

Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarına da değinilmiş, Rusya'nın tanımış olmasının uluslararası hukuku kapsamadığı ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün ihlali olarak görülmesi gerektiği açıklanmıştır.²⁵⁸

Amerika'nın küresel hegemonyasını sürdürme çabası, Rusya'nın jeopolitik çıkarları ve Gürcistan'ın devlet politikaları taraflar arasında çıkan savaşın sebeplerinden bazılarıdır. AB ve BM gibi örgütler hazırladıkları raporlar ve incelemeleriyle savaşın faturasını kesebilmek için bir suçlu aramışlardır. Ancak en ağır fatura bölge insanlarına kesilmiştir. Dolaylı yoldan bir savaşa dahil olan bu insanlar yaşadıkları evleri ve topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. 2008 yılı ve sonrasında siyasi ve ekonomik gündemini oldukça meşgul eden bu savaşa, sosyal ve insani boyut kazandırılması, yerinden edilmiş insanlar için önem teşkil etmektedir. Çünkü bölgede savaşın neden olduğu bir göç söz konusudur ve bu göç gönüllü göç sınıfında yer almamaktadır.²⁵⁹

Sistematik olarak insan hakları ihlallerinin yaşandığı, silahlı çatışma ve iç çekişmelerin hakim olduğu bölgede yaşayan insanların, yaşamlarını sürdürdükleri yerlerden göç etmeye zorlanmasıyla ortaya çıkan yerinden edilmiş kişiler, ülke sınırlarını içerisinde zorunlu göçe tabi tutulan kişilerdir.²⁶⁰ Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının uluslararası alandan kabul görmemesi bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.

Bölgesel sorunlara ve çatışma çözümüne normatif değerlerle yaklaşan ve yine normatif değerleri kullanarak çözüm bulmaya çalışan AB kalıcı barışın tesis edilmesi için Güney Kafkasya ile yakın temaslarını sürdürmektedir. 2009 yılında Avrupa Komşuluk Politikası ile sürdürülen süreçte Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan devletlerini bir çatı altında toplayan Doğu Ortaklığı başlatılmıştır. AB, insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi, silahlı çatışmaların engellenmesi ve barışın korunması amacıyla bölgeyle temas halinde olduğunu belirtmektedir. Bölgenin Avrupa'ya sağlayabileceği enerji ile birlikte Rus doğalgazına olan bağımlılığın kırılması da AB'yi çatışma bölgesine çeken temel unsurlardandır.²⁶¹

Gürcistan sahip olduğu bölgesel konum itibarıyla Kafkasya'nın denize çıkan limanıdır. Ülkenin jeopolitik değerini arttıran Karadeniz faktörü, aynı zamanda tehditleri de beraberinde getirmektedir. Avrasya'yı merkez alan jeopolitik teorilerde önemle üzerinde durulan Karadeniz, hem Rusya'nın sıcak denizlere açılan kapısı hem de bölge dışı aktörlerin jeostratejik ve enerji boyutuyla vazgeçemedikleri potansiyel çatışma bölgesidir. Jeopolitik denklemleri bir

²⁵⁸ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090930_georgia_eureport, (erişim tarihi: 20.04.2021).

²⁵⁹ Bozkaya ve Eylemler, 2019: 116.

²⁶⁰ Özdal, 2016: 14.

²⁶¹ Bozkaya ve Eylemler, 2019: 129.

domino taşı gibi ele aldığımız durumlarda Karadeniz ve bölge devletlerinin küresel boyuttaki önemini daha net görebilmekteyiz. Her bir taş bir diğerini harekete geçirecek küçük temaslarla birbirlerine bağlıdır. Karadeniz'in jeopolitik değeri, bölgesel çapta küçük ve büyük güçlerin çıkar uyumları ve çatışmaları, Rusya gibi bir dünya gücünün bölge üzerindeki hedefleri ve rakip güçlerin bu durumlara verdiği tepkiler yerelden küresele bir etki yaratabilmektedir.

Devletlerin hayat sahaları olan coğrafya unsuru, aynı zamanda devletin kaderini belirlemektedir. Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü topraklar üzerinde egemenlik ilan eden Gürcistan enerji ve Karadeniz faktörleriyle jeopolitik değer kazanmıştır. Ayrıca jeostratejik bir değer olan bu devlet, bölgede bulunan stratejik partnerler arasında bir köprü gibi uzanmaktadır. Ne Rusya'nın Ermenistan ile, ne de Türkiye'nin Azerbaycan ile doğrudan kara sınırı bulunmamaktadır.²⁶²

Eski Sovyet ülkelerinde yaşanan ortak sorunlar devletlerin iç ve dış politikalarında dengenin sağlanamamasına neden olmuştur. Gürcistan örneğinden hareketle, Rusya'yla tarihi bağları ve enerji bağımlılığı sebebiyle tam anlamıyla ayrılamaması, Batı ve özellikle ABD ekseninde politika geliştirme çabası Gürcistan'ın döngü içerisinde sıkışmasına neden olmuştur. İzlediği Batı yanlısı tavırlar sonucunda Rusya ile savaşmak zorunda kalmış ancak beklediği ABD desteğini görememiştir.

3.2.2. Turuncu Devrim: Ukrayna

1991 yılı Sovyet ülkelerine egemenlik, bağımsızlık, milliyetçilik gibi kavramları getirmiştir. Sistem içerisindeki diğer devletlerin aşına olduğu bu kavramlar, eski Sovyet ülkelerinin teorik olarak bildiği ancak pratikte henüz tanışabildiği terimlerdir. Birbirleriyle aynı kaderi paylaşan tüm devletler, yeni düzene sıfırdan adapte olmaya çalışmıştır. Ekonomi, siyaset ve sosyal alanlarda kullanabilecekleri egemenlik hakları her ne kadar avantaj gibi görünse de çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. 1991 öncesinde üst denetim mekanizmasıyla idare edilen ekonomik ve siyasi alanlar, bağımsızlığın ilanı ile birlikte tam anlamıyla bir güç boşluğu içerisine çekilmiştir. Oluşan güç boşluğu Rusya ve Batılı devletlerin bölgesel çıkarlarına ulaşabilecekleri zemini hazırlamıştır. Asırlar boyunca birlikte yaşamış ve ortak değerler mirasına sahip Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiler, diğer Sovyet devletlerine göre daha farklı boyutta ele alınmaktadır.²⁶³

1991 yılı itibarıyla siyasal alanda iç karışıklıkların yaşandığı, ekonomik anlamda kırılğan yapıya sahip olan Ukrayna, iç siyasette toplum ile arasında tam anlamıyla bağ

²⁶² Arı, 2010: 112.

²⁶³ Özdal, 2013: 11.

kuramayan ve dış politikada çeşitli eksenler arasında kaybolan bir devlet halini almıştır. Bağımsız Ukrayna'nın ilk cumhurbaşkanı olan Leonid Kravçuk, üç sene süren liderliği boyunca Batıcılık ve Avrasyacılık arasında gelgitler yaşamıştır.²⁶⁴ Kravçuk, siyasal hayatta liberal politikalara yön vermiş, ekonominin canlandırılması için yeni reform paketlerini uygulamaya koymuştur. Ancak devleti ayakta tutabilmek adına yaptığı seçimler liderliğinin sonunu hazırlamıştır. Uygulamaya konulan politikalar sonucunda, Ukrayna siyasal ve ekonomik kaousun içerisine sürüklenmiştir. Etnik yapısı ve tarihsel geçmişiyle Rusya'yla bağlarını tam olarak koparamayan Ukrayna'nın yönetiminde batı yanlısı politikalar izleyen Kravçuk hükümeti halkın tepkisiyle karşılaşmıştır. Doğu ve Batı olarak iki bölgeye ayrılan ülke içerisinde nüfusun büyük çoğunluğu Doğu bölgesinde yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayan insanlar Rusça konuşan, Ortodoks inancına bağlı, Sovyetler'i meşru hükümet olarak gören ve Rus yanlısı siyasete önem veren, liberal politikaların yanı sıra komünist ideolojinin de yaygın olduğu yapıda bir arada yaşamaktadır. Batı ise tam aksine özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.²⁶⁵

Tablo 1.2 Ukrayna'nın Etnik Yapısı

Ukraynalı	59,8	62,9
Rus ve Ukraynalı	24,4	22,5
Rus	11,3	10,0
Diğer	4,5	4,6

Kaynak: Polese, 2011: 43.

1994 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olan Leonid Kuchma, Rus yanlısı olarak gösterildiği seçimleri Doğu Ukrayna'da yaşayan halkın büyük desteğiyle kazanmayı başarmıştır. Kuchma'yla başlayan yeni dönem romantizmden pragmatizme geçiş olarak yorumlanmıştır.²⁶⁶ Kravçuk döneminde etkili olan kimlik sorunu Kuchma döneminde de etkisini sürdürmüştür. Siyasal istikrarın göreceli olarak sağlandığı bu dönemde, muhalif gruplara olan baskı artmıştır.²⁶⁷ Sovyetler Birliği çatısı altında bulunmuş olan diğer devletler de olduğu gibi Ukrayna devletinde de dış politikada bölünme yaşanmıştır. Rus yanlısı tavırlarıyla cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Kuchma yönetimi de zaman içerisinde AB ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Rusya ve Batı arasında yaşanan çekişmelerin vücut

²⁶⁴ Bıçakçı, 2015: 660.

²⁶⁵ Tecer, 2014: 111.

²⁶⁶ Kuzio, 1997: 90.

²⁶⁷ Bıçakçı, 2015: 660.

bulduğu bir alan olmak Ukrayna için net bir kazanç sağlamazken, herhangi birinden vazgeçme durumu da sıfır zararlar devam etme imkanı sunmamaktadır.²⁶⁸

1994 yılında Korfu’da Rusya ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalayan AB,²⁶⁹ 1995 yılının Haziran ayında Ukrayna ile anlaşmaya imza atarak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde teknik ve mali yardımları başlatmıştır. Sürecin hızlı ilerleyebilmesi adına ABD’nin de Ukrayna’ya ekonomik yardımları bu dönem içerisinde artmıştır. 1992-1997 yılları arasında ABD’nin sağladığı dış yardımlarda birinci sırada İsrail yer alırken, Ukrayna ise ikinci sırada bulunmaktadır. Neoliberal politikaların uygulanması şartıyla verilen bu destekler Dünya Bankası ve IMF tarafından da desteklenmiştir. 1993 yılında üye olunan bu örgütler Ukrayna’yı kapitalist sisteme entegre edebilmek için kredi vermişlerdir.²⁷⁰

Ukrayna’nın Batı ile teması AB ile sınırlı kalmamıştır. 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılmış, 1997’de Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı getirilmiş ve son olarak 2002 yılında Kuchma’nın kendi ifadeleriyle NATO üyeliğinin sinyalleri verilmiştir. Rusya ve Avrupa arasında coğrafi ve ekonomik köprü görevi gören Ukrayna, Rus jeopolitiğinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. AB ve sonrasında gelen NATO yaklaşması, Rusya’nın Sivastopol Limanı özelinde endişelerinin artmasına neden olmuştur.²⁷¹

2004 yılında Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerinin dördüncüsü düzenlenmiştir. Viktor Yuşçenko ve Viktor Yanukoviç’in öne çıktığı seçimlere toplam 26 aday katılmıştır. Rusya Yanukoviç’i desteklerken, Yuşçenko ise Batı desteğini arkasına almıştır. Seçim sonucunda Yanukoviç galibiyetini ilan etmiştir. Ukrayna cumhurbaşkanı sıfatını aldığı ilk dakikadan itibaren AB ile ilişkilerin askıya alındığını ilan etmiştir. Yuşçenko ve destekçileri ise bu süre zarfında seçimlere hile karıştırıldığını öne sürerek seçimlerin tekrar yapılmasını talep etmiştir. Gençlerin öncülük ettiği topluluklar demokrasi ve özgürlük çağrısıyla bir araya gelmiş ve kitlesel halk hareketini başlatmışlardır. “Turuncu Devrim”i başlatan eylemler Ukrayna ve Batı medyasında Ukrayna’nın Batılı, özgürlükçü ve demokrasi yanlısı bir devlet imajıyla resmedilmesini sağlamıştır. Uluslararası gözlemciler eşliğinde tekrarlanan seçimler sonucunda oyların yüzde 52’sini alan Yuşçenko, Ukrayna’nın yeni cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır. Batı yanlısı tavırlarıyla ön plana çıkan yeni lider, öncülüğünü yaptığı kansız bir

²⁶⁸ Özdal, 2015: 81.

²⁶⁹ Korkmaz, 2007: 6.

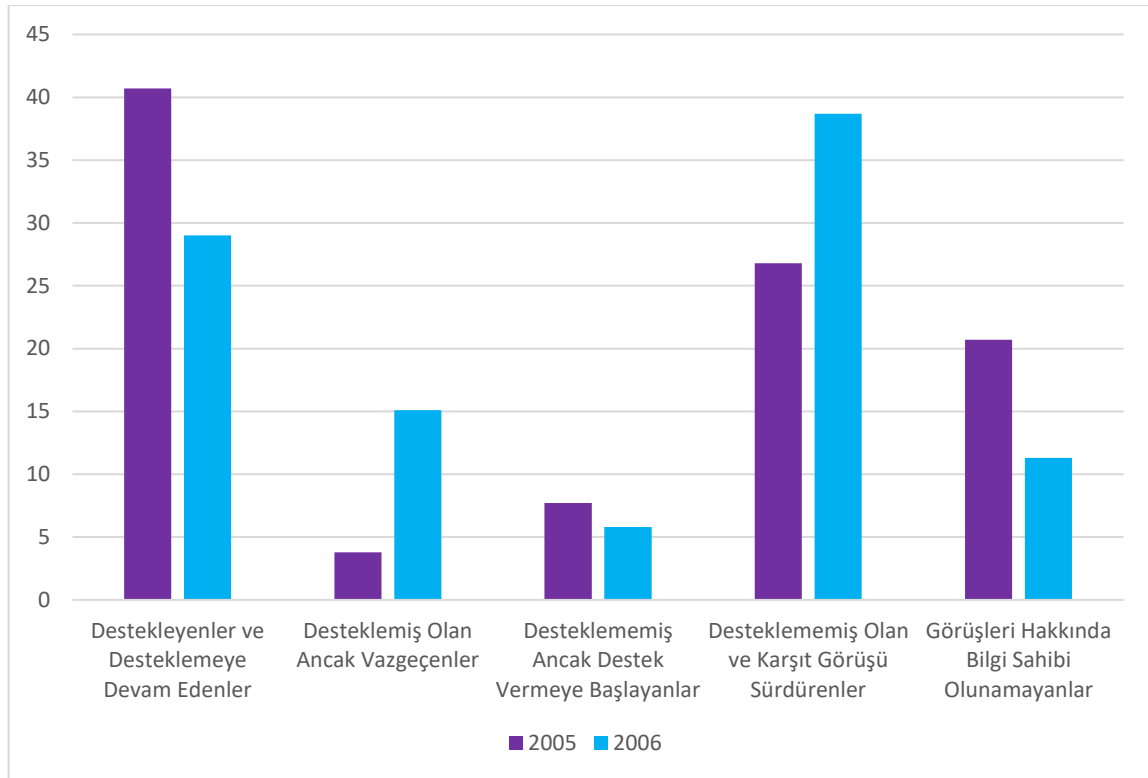
²⁷⁰ Sancaktar, 2014: 535.

²⁷¹ Kalkan ve Kılıç, 2019: 197.

devrim ile başarıya ulaşmıştır.²⁷² Yanukoviç'in karşısına Batı desteğiyle çıkan Yuşçenko, halk içerisindeki ikili ayrımın farkında olarak, ilk ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiştir.²⁷³

“Turuncu Devrim” sonrasında yaşanan süreç Yuşçenko ve Timoşenko'nun hedef gösterdiği ve halkın umutla beklediği dönemin geleceğine olan inancın kırılmasına neden olmuştur.²⁷⁴ 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle Ukrayna GSYİH içinde meydana gelen yüzde 15'lik gerileme mevcut durumun vaziyetini ortaya koymuştur. İç siyasette yaşanan güç mücadeleleri, gerekli reformların yapılamaması nedeniyle gerileyen ekonomi ve beklenen Batı desteğinin sağlanamamış olması halkın devrime ve Yuşçenko hükümetine olan bakışında değişimlerin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷⁵

Tablo 3.3 Halkın Turuncu Devrim'e Olan İnancı 2005-2006

Kaynak: Lane, 2008: 530.

Yuşçenko'yu cumhurbaşkanlığına getiren halk, seçim sonucunda kendilerine verilen vaatlerin gerçekleşmemesi üzerine Turuncu Devrim'in niteliğini sorgulamaya başlamıştır. Ekonomik gelişme sağlanamamış ve ekonomik kriz döneminde gerileme yaşanmıştır. AB ve Rusya arasında uygulanmaya çalışılan dengeleme siyasetinde başarı yakalanamazken, AB ile

²⁷² Yeşilot, 2014: 172.

²⁷³ Tecer, 2014: 115.

²⁷⁴ Motyl, 2010: 125.

²⁷⁵ Özdal ve Demydova, 2011: 19.

ilişkilerde üyelik perspektifi de kazanılamamıştır. Yuşçenko'nun yanında yer alarak gücünü arttıran halk, süreç sonunda hükümetin karşısına geçmiştir.

Devrim henüz bir yılını doldurmamışken, muhalif sesler yükselmeye başlamış ve gazete başlıklarında yer verilen ifadeler aracılığıyla hükümet sorgulanmaya başlanmıştır. “Kazandık mı?”, “Yüzler dışında burada değişen bir şey var mı?”, “Yuşçenko'nun hükümeti Kuchma'nın hükümetinden daha mı dürüst?” soruları sorulurken “Tam Bir Rezalet!” ifadesinin de yer aldığı güncel başlıklar, hükümet ve toplum arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır.²⁷⁶

Her Sovyet ülkesi gibi Ukrayna'da ekonomik anlamda SSCB fabrikasının bir iş kolunu temsil etmekteydi. Verimli arazilere sahip olması sebebiyle Sovyetler Birliği'nin tahıl ambarı olduğu ifadesi yanlış olmayacaktır. Ancak ülkenin tamamı tarım sektöründe kullanılmamıştır. Doğu Ukrayna kanadı endüstri bölgesi olarak silah sanayi, nanoteknoloji ve ticaret sektörünün geliştirildiği bölge olmuştur. Ekonomi sektörünün parçalanmış yapısının yanında özelleştirmeler sonucu ortaya çıkan oligarklar ve yolsuzluğun artması, devlet başkanlarının ekonomik düzen yaratma mücadelesini zorlayan etkenler olmuştur. Hükümetin karşısında ise iki seçenek kendisini göstermiştir. “Ya biz ya onlar” ön şartıyla gelen AB ve Rusya Federasyonu.²⁷⁷

3.2.2.1. Doğu Ortaklığı Projesi

Sovyet coğrafyasında oluşan güç boşluğu ve bölgesel dinamiklerin çekiciliği AB ve NATO gibi örgütleri Avrasya'ya çekmiştir. Komşuluk Politikası ile coğrafya üzerinde etki alanı oluşturmaya çalışan AB, Gürcistan Savaşı'nda yaşanan ve sonrasına etki eden olayların ardından Doğu Ortaklığı Projesi (DOP) kapsamında bölgesel ilişkilerin derinleştirilmesi adına girişimlerine başlangıç vermiştir. Komşuluk Politikası çerçevesinde 16 ülkeyle temas halinde bulunan AB, DOP kapsamına yalnızca 6 ülkeyi almıştır. Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna devletlerini kapsayan proje, tam üyelik perspektifi sunmayan yalnızca askeri ve ekonomik işbirliğini öngören bir kapsamda hazırlanmıştır.²⁷⁸ Proje çerçevesinde ortaklık yürütülmek istenilen 6 ülke (özellikle Moldova, Gürcistan ve Ukrayna), Batı ve Rusya'nın küresel mücadelesinde kilit bölgeleri temsil etmektedir. Bahsi geçen bu ülkeler AB ile olan yakınlaşmalarını etnik sorunlar, enerji, bölgesel çatışmalar ve ekonomik kırılmalarla Rusya'ya ödemek zorunda kalmışlardır.²⁷⁹

²⁷⁶ Tucker, 2007: 542.

²⁷⁷ Sağlam, 2014: 436.

²⁷⁸ Sağlam, 2014: 437.

²⁷⁹ Tüysüzoğlu, 2011: 60.

Ukrayna ile 4 Aralık 2009'da zirve toplantısı gerçekleştiren AB yetkilileri, ikili ilişkilerde yakalanan ivmenin oldukça tatminkar olduğunu belirtmiştir. Karşılıklı olarak dış politika ve güvenlik alanlarında işbirliği süreçlerinin devam ettirilmesi ve geliştirilmesi adına sözler verilmiştir.²⁸⁰

3.2.2.2. Avrupa Birliği - Ukrayna Yakınlaşmasında Rusya Gerçeği

AB'nin genişleme süreçleri²⁸¹ Rusya tarafından yakından takip edilmekte, üyelik perspektifi sunmasa bile arka bahçesi olarak gördüğü coğrafya üzerinde özellikle Ukrayna ile kurduğu ilişkiler çıkarların riske girmesinden öte, devlet bekasına yönelik tehdit olarak algılanmaktadır. AB ve Ukrayna arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması, sonucunda üyelik olsun ya da olmasın, Rusya'nın jeopolitik gerçeklerinde kabul edilebilir değildi. Ukrayna, AB'nin normatif değer alanının bir parçası haline gelemezdi.²⁸²

Doğu Ortaklığı Projesi, Rusya için sürpriz değildi. 1991 yılında itibaren yumuşak güç unsurlarını kullanan AB'nin bölge üzerinde aktif politikalar üretmeye başlaması Rusya devlet başkanları tarafından dikkatle izlenmiştir. İkili ilişkilerde de birtakım ortaklık girişimleri hayata geçirilmiş olsa da Rusya'nın jeopolitik uyanışının gerçekleşmesi ve Putin faktörü ilişkilerin realist çerçevede ele alınmasına neden olmuştur. 2004 yılında Brüksel'in Komşuluk Politikası başlatma girişimleri Moskova hükümeti tarafından geri çevrilmiş, Karadeniz (Nisan 2007), Orta Asya (Haziran 2007), Kuzey Kutbu (Kasım 2008) ve Baltık Denizi (Haziran 2009) alanlarından geliştirilmek istenilen ortaklık stratejilerine de kuşkuyla yaklaşmıştır. Çünkü tüm bu hamlelerin arkasında tek bir amaç olabilirdi; Rusya'nın tarihsel bağ kurduğu coğrafya üzerinde jeopolitik gücünün zayıflatılması.²⁸³

Zbigniew Brzezinski, Rusya'nın Ukrayna özelinde giriştiği küresel mücadelenin sebebini en net şekilde özetlemiştir. Avrasyacılık düşüncesinde anlatılan Rus İmparatorluğu'nun kurulması ve devam ettirilebilmesinde kilit rolü oynayan Ukrayna'nın dahil olmadığı Rus jeopolitiğinin imparatorluk hayaline ulaşması mümkün değildir. Verimli arazileri, demografik yapısı ve Karadeniz'e açılan kapısıyla Ukrayna, Rusya'yı imparatorluk gücüne kavuşturabilecek dinamiklere sahiptir.²⁸⁴

Putin hükümeti eski Sovyet bölgeleriyle olan ilişkilerinde baskın gücünü ortaya çıkararak, bölgesel hegemonyasını kabul ettirmektedir. AB ve NATO ile temas halinde olan

²⁸⁰ Akdemir, 2014: 70.

²⁸¹ Reçber, 2013: 55.

²⁸² Menkiszak, 2016: 3.

²⁸³ Sergunin, 2013: 19.

²⁸⁴ Larrabee, 2010: 38.

yakın çevre devletleri üzerinde havuç ve sopa oyunu oynamakta, bünyesinde bulundurduğu sert ve yumuşak güç unsurlarıyla bir anlamda gözdağı vermektedir. AB ile yakınlaşan Ukrayna'nın liberal devlet modeline geçme ihtimalini dahi tehdit olarak algılayan Rusya, DOP sürecinde de havuç ve sopa oyununu oynamıştır.²⁸⁵

3.2.2.3. Turuncu Devrim'in Sonu: Ukrayna'da Eksen Değişimi

Yuşçenko ve Timoşenko'nun Ukrayna'sında Batılı devletler ile ortaklık entegrasyon seviyesinde ele alınmaya başlanması, Rusya Federasyonu'nun söylemlerinde sert ifadeler kullanmasına neden olmuştur. 2008 yılında devlet başkanı Vladimir Putin'in, Ukrayna'nın bir devlet olmadığı hatta topraklarının belirli bir kısmının bizzat Rusya tarafından kendilerine hediye edildiğini ifade etmesi, Rusya'nın politik bakışını yansıtmaktadır.²⁸⁶

2010 yılında düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yuşçenko ve Timoşenko Batı kanadını temsilen adaylıklarını açıklamış, Rusya kanadında ise Yanukoviç yer almıştır. Liderliği süresince eleştirilere maruz kalmış olan Yuşçenko oyların yalnızca yüzde 5,45'ini alabilmiştir. Süpriz olmayan bu oran, halkın Yuşçenko'ya kestiği ceza olarak görülmüştür. İkinci tura çıkmaya hak kazanan Timoşenko ve Yanukoviç arasında geçen seçimler sonucunda yüzde 45,47'ye karşılık, oyların yüzde 48,95'ini alan Yanukoviç ülkenin yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.²⁸⁷

Ukrayna'nın son 5 yıl içerisinde yaşadığı sorunların tüm faturası Yuşçenko'ya kesilmiş, AB ile öngörülen üyelik statüsünün kazanılamamış olmasının tüm yükü yine Yuşçenko üzerine yüklenmiştir. Ancak Ukrayna ve AB arasında yürütülen ilişkiler, iki aktör arasında olmaktan öte bir durumu yansıtmaktadır. Rusya'nın üzerinde baskı uyguladığı ve politik yaptırımlarıyla cezalandırdığı yalnızca Ukrayna değildir. Enerji faktörünün etkisiyle Rusya'ya bağımlı olan AB'de Ukrayna'da gerekli hamleleri yapamamıştır.

Yuşçenko önderliğindeki Turuncu hükümetin Batılı politikaları, 2010 yılı itibariyle Yanukoviç tarafından Rus öncelikli politikalarla değiştirilmiştir. Yanukoviç önderliğinde yeni dönemin kapıları açılan Ukrayna'da Turuncu Devrim sona ermiştir. İç politikada sert girişimlerle göreve başlayan Yanukoviç, medyayı baskısı altına almış, muhalif görüşleri engellemek için yürütülen çalışmalar sonucunda Timoşenko'ya soruşturma açılmış ve sonucunda eski başbakan 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁸⁸ Yeni hükümetin politik yaptırımları ve ekonomi reformlarıyla Ukrayna, otoriter, ekonomik sorunlarına çözüm

²⁸⁵ Ries, 2014: 6.

²⁸⁶ Özdal, 2015: 267.

²⁸⁷ Tüysüzoğlu, 2011: 73.

²⁸⁸ Alakuş, 2021: 141.

bulunamayan, siyasi istikrarsızlıkların sürdüğü ve kutuplaşmanın hakim olduğu bir devlet olma yönünde ilerleme göstermiştir.²⁸⁹

Yanukoviç her ne kadar Rus yanlısı politikalarıyla kendisinden bahsettiren bir lider olsa da cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında o da kendisinden önceki liderler gibi ilk olarak dengeleme siyasetini uygulamayı denemiştir. AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde geliştirilen Ortaklık Anlaşması'nın müzakereleri 2010 yılı sonrasında Yanukoviç tarafından devam ettirilmiştir. Rusya, Ukrayna ve AB arasında ticaret ve enerji ile kurulan ekonomik köprüden elde edilecek kazancın dengeleme siyasetinin başarıya ulaşmasıyla maksimize edilebileceği düşüncesi burada önemli motivasyon kaynağını oluşturmaktadır.²⁹⁰

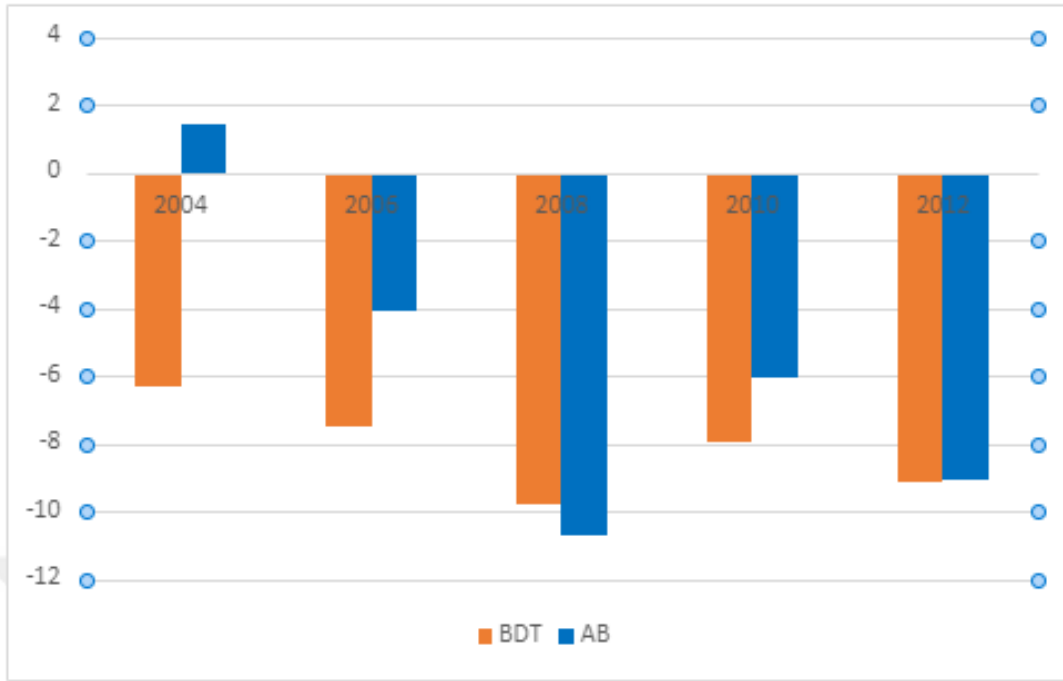
AB ile ilişkilerinde pozitif ivme yakalayan Ukrayna, BDT'yi kullanarak Rusya'yı dengeleme siyasetiyle yanında tutmaya çalışmıştır. Birlikte geçirilen asırlar boyunca iç içe geçen kültürel miras ve etnik yapıya ilaveten enerji sektörünün sağladığı ortak çıkarlar Ukrayna'nın Rusya'dan vazgeçememesine neden olmaktadır. Avrupa'ya gönderilen Rus doğalgazının yüzde 80'inden fazlasının Ukrayna üzerinden taşınıyor olması gerekçesiyle, AB'nin de bir çeşit dengeleme siyaseti uyguladığı söylenebilir. DOP'u kullanarak Ukrayna arasındaki ilişkilere yeni boyut kazandırmaya çalışan AB için, Rusya'dan bütünüyle bağlarını koparmış olan bir Ukrayna, topluluğun çıkarlarına tam anlamıyla hizmet edemeyecektir. Bununla birlikte 2008 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Ukrayna'nın AB ile olan dış ticaret hacminde pozitif yönde ilerleme kaydedilmeye başlanmıştır.²⁹¹

²⁸⁹ Menan ve Motyl, 2011: 138.

²⁹⁰ Uğur, 2016: 200.

²⁹¹ Semercioğlu, 2016: 191.

Tablo 3.4 Ukrayna'nın Ticaret Dengesi

Kaynak: Semercioğlu, 2016: 191.

Ukrayna'nın dengeleme siyasetiyle hem AB hem de Rusya'yı yanında tutmak istemesine Putin olumlu yaklaşmamıştır. Siyasi seçimlerinde önceliği Rusya'ya tanıyan Yanukoviç, 2013 yılında Rusya'yı karşısına almamak için AB ile geliştirilen Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayacağını kamuoyuna duyurmuştur.²⁹²

Yanukoviç'in aldığı kararda Rusya'nın sıklıkla kullandığı havuç-sopa oyununun etkisi büyük olmuştur. Avrupa ile yürütülen ilişkileri yakından takip eden Ukraynalılar, alınan karara fazlasıyla öfkelenmiş ve Yuşçenko döneminde olduğu gibi hesap sormak için seçimleri beklememiştir. Yüzbinlerce vatandaş bir araya gelerek hükümet karşıtı gösterilere başlamış, "Euromaidan Hareketi" olarak anılan halk eylemleri, Putin'in Ukrayna'ya yönelik *Anchluss* planına da büyük darbe vurmuştur.²⁹³

2013-2014 yıllarını kapsayan bu halk hareketi "*Sivil toplumun ve vatandaşların uyanışı*" olarak görülmüştür. Meydanları ve caddeleri dolduran bu insanların amacı, siyasetçilerin bir karar vermesini sağlamak değildi. Onlar sahip oldukları örgütlenme bilinciyle, sorumluluk ve merhamet duygusunu yansıtmışlardı. Sahip oldukları bilinç ve yakın geçmişten öğrendikleriyle, basit bir hükümet değişikliği sorunları çözmeye yetmeyecekti. Öyleyse yapılması gereken sistemin değiştirilmesiydi. Özgür, bağımsız, yolsuzluklara karşı sorumluluk bilincine sahip ve insan haklarına duyarlı bir sistem, kurtuluşun tek yoluydu.²⁹⁴

²⁹² https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131215_ukrayna_gosteri, (erişim tarihi: 26.04.2021).

²⁹³ Gonchar, 2014: 29.

²⁹⁴ Shelest, 2014: 1.

Bölgesel ittifaklar sağlayarak NATO ve AB'nin Avrasya genişlemesinin önüne geçmek isteyen Rusya, BDT'yle yaratacağı alan sayesinde hedefini gerçekleştirebilecektir. Bu noktada Ukrayna, oluşturulacak olan jeopolitik alanın fay hattını temsil edecektir. 2013 yılında Yanukoviç ile amacına bir adım daha yaklaşan Rusya için Euromaidan olaylarının başlaması, yeni planlarının devreye alınmasına sebebiyet vermiştir.²⁹⁵

3.2.2.4. Yeni Askeri Doktrin ve Kırım'ın İlhak Edilmesi

2013 yılında Kiev'de başlayan halk protestoları zaman içerisinde barışçıl yapısını kaybetmiş, Şubat 2014'de protestocular ve kolluk güçleri arasında yükselen gerilim sonucu insani kayıplar verilmeye başlanmıştır.²⁹⁶ Yaşanan gelişmeleri yakından takip eden, olayları yönlendiren ve hatta dahil olan Rusya, Euromaidan protestolarının başladığı dönemde yeni askeri doktrini için çalışmalara başlamıştı. Sovyet döneminde kullanılmış olan Rus strateji tekniği “*maskirovka*” da yeni doktrin çerçevesinde hayat bulmuştur. Kamuflej, gizleme ve aldatma yöntemlerini içeren stratejik teknik, Kırım'ın ilhak sürecinde kullanılan hibrit savaş yöntemlerinin içerisinde kendisini göstermiştir.²⁹⁷

Kırım'da uygulanan yeni stratejinin esasları Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov tarafından 2013 yılında açıklanmıştır. Geleneksel savaş tekniklerinin geçmişte kaldığını ifade ederken, askeri stratejide izlenecek yol ve yöntemler kıyaslamalı olarak açıklanmıştır. Öncelikle savaşın geleneksel karakterini yansıtan temel özellik, askeri gücün kullanılmasıdır. Sistemin değişen yapısıyla birlikte savaşın doğasında da birtakım dönüşümler meydana gelmiştir. Askeri gücün niteliği ve kullanımı önemini korumaya devam etmekle birlikte tek başına yeterli sonuca ulaştırmayacaktır. Gerasimov'un açıkladığı yeni stratejide ekonomik, siyasi, diplomatik ve diğer unsurlar askeri güç ile entegre edilerek kullanılmalıdır.²⁹⁸

Caydırıcılık, gücün niteliğinin belirlenmesinde kullanılan önemli bir ölçüttür. Hedefin düşünce ve hamlelerini kontrol edebilmek için gücün tüm unsurlarıyla kullanılması söz konusu olmaktadır. Askeri kapasite burada önemli bir unsur olmakla birlikte tek değildir. Kamu diplomasisi kanallarının etkin kullanımı ile başlatılan propaganda süreçleri ve psikolojik yöntemlerin kullanılması da caydırıcı olabilmenin ölçütüdür. Bu sayede kimi zaman sıcak savaşa girmeden galibiyet elde edilebilmektedir. Caydırıcılık kapasitesinin yalnızca askeri

²⁹⁵ Roberts, 2017: 41.

²⁹⁶ Charron, 2016: 227.

²⁹⁷ Karabulut, 2016: 30.

²⁹⁸ Gerasimov, 2016: 25.

unsurlarla ölçülemediği öne çıkarılırken, Carr'a göre askeri güç son çaredir ve bu caydırıcılığın başarısızlığı anlamına gelmektedir.²⁹⁹

Gerasimov'un açıkladığı yeni strateji de gücün askeri olmayan unsurlarının kullanımına işaret edilmiştir. Ukrayna'da fiilen aktif rol oynayan Rusya, kamuoyu kanallarını kullanarak ulusal ve uluslararası medyada psikolojik yöntemlerle hareket etmiş, askeri gücü ön plana çıkarmamıştır. Bölgeye konuşlandırılan Rus askeri birliklerine çatışmaya girmemeleri yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Çünkü caydırıcılıktaki amaç silahlı çatışmaya girmeden, düşman devletin yıpratılmasıdır. Bu sayede daha az maliyetle kendi politikalarını kabul ettirebilecek ve uygulanmasını sağlayabilecektir.³⁰⁰ Sun Tzu, en büyük maharetin düşmanla savaştan ona istediklerini yaptırabilmek olduğunu söylemektedir.³⁰¹

Euromaidan protestoları, Ukrayna'da Rusya'nın AB gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Yeni harp tekniklerini kuşanan Rusya, gücünün tüm unsurlarıyla gövde gösterisine başlamış, Kırım'ın ilhak edilmesine karar vermiştir.³⁰² Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin 6 Mart 2014'de referandum kararını alması, Rusya'yı hedefine bir adım daha yaklaştırmıştır. Referandum kararına Ukrayna tepki göstermiş, toprak bütünlüğü ilkesinin ihlali olarak karşı çıkmıştır.³⁰³ Yerel yasama organının kararıyla alınan referandumda Kırım halkına iki seçenek sunulmuştur. Birinci seçenek Rusya'yla yeniden birleşme ve ikinci seçenek ise 1992 anayasasının ve Kırım'ın Ukrayna'nın bir parçası olduğu durumun şartlarının yeniden düzenlenmesi.³⁰⁴

Kırım halkının yüzde 81,36'sının katılım gösterdiği referandum 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Halk oylamasının sonucunda yüzde 96,77 oyla Rusya'yla birleşme kararı alınmıştır. Ancak elde edilen bu veriler uluslararası tarafsız gözlemciler tarafından doğrulanmamış ve ortaya çıkan bu sonucun, Ruslar tarafından ilhakın meşrulaştırılması için şişirildiği öne sürülmüştür.³⁰⁵ Uluslararası toplumun baskılarına rağmen Rusya referandum kararının geçerli olduğunu ileri sürmüş ve Kırım Rusya'ya bağlanmıştır. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Rusya ve Batı arasında denge siyaseti yürütmeye çalışan Ukrayna, mevcut şartlara ek olarak yaptığı yanlış politik tercihlerin bedelini Kırım'ı kaybederek ödemiştir.

²⁹⁹ Özdemir, 2008: 128.

³⁰⁰ Yıldırım, 2020: 403.

³⁰¹ Tzu, 2016: 7.

³⁰² Sümer, 2015: 472.

³⁰³ <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/19915-krm-zerk-cumhuriyeti-parlamentosu-tarafndan-krmn-bamszl-hakknda-kabul-edilen-deersiz-ve-sefil-ynetmelii-ile-ilgili-bir-aklama>, (erişim tarihi: 28.04.2021).

³⁰⁴ Grant, 2015: 68.

³⁰⁵ Bebler, 2015: 197.

Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan savaş sonucunda Rusya'nın kesin galibiyetle ayrıldığını söylemek güçtür. Çünkü ne Ukrayna hükümeti ne de diğer uluslararası aktörler zaferin meşruiyetini kabul etmemektedir. S4newitz ancak, fiziki ve moral unsurları yıpratılmış, amacından vazgeçmiş bir düşmanın varlığıyla zaferin mümkün olabileceğini savunmaktadır.³⁰⁶ Rusya'nın Kırım'da aldığı zafer ise bu açıdan gerçek bir galibiyet olarak görülememektedir. Referandumun hemen ardından AB ve ABD'nin yaptırım kararı alması ve kararlılıkla ilhakın yasadışı olduğunu vurgulamaları Rusya için çatışmanın halen devam ettiğini göstermektedir. Kırım'ın ilhak edilmesiyle sonuçlanan bu süreç yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 2008'de Gürcistan'da yaşanan gelişmelere ek olarak Kırım'da meydana gelen olaylar, Avrupa ve Rusya arasındaki ilişkileri post-Helsinki düzeninden koparmıştır.³⁰⁷

Sovyetler'in dağılması Rusya Federasyonu'nda jeopolitik uyanışın başlangıcı olmuştur. Bir zamanlar aynı yönetim altında ve tek bir hedef amacıyla birlikte hareket eden devletler, kendi çizdikleri yolda ve belirledikleri amaçlara uygun politikalarla hareket etme eğiliminde olmuşlardır. Arka bahçesi olarak gördüğü coğrafya üzerinde yaşanan dönüşümlere bir süre sessiz kalan Rusya, Putin iktidarıyla beraber realist ve pragmatik politikalarıyla sahada daha etkin varlık göstermeye başlamıştır. Bölgesel güçlerle kurduğu iletişim ve müttefiklik ilişkileri, Münih Konferansı'nda yaptığı konuşma ve Gürcistan müdahalesiyle, yakın çevrenin kendisi ve ülkesi için jeopolitik değerini ve alabileceği önlemleri uluslararası kamuoyuna açıkça göstermiştir. Rus jeopolitiğinin en önemli değerlerinden olan Ukrayna meselesinde gösterilen tavır, Rus tehlikesinin alabileceği boyutu gözler önüne sermiştir.

Kasım 2014'de Alman kanalı ARD'ye röportaj veren Putin konu özelinde kendisine yöneltilen sorulara cevap vermiştir. Kırım vatandaşlarının yüzde 60'nın Rus olması, tarihsel bağlar ve limanda konuşlanmış olan Rusya'ya ait filoların güvenliğini öne sürerek gerçekleştirdikleri müdahale sonucu uluslararası kamuoyunda Rusya'nın uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiği yönündeki eleştiriler Putin'e aktarılmıştır. Rusya'nın uluslararası hukuk normlarını ihlal etmesi yönündeki eleştirileri şaşkınlıkla karşıladığını ifade eden Putin ayrıca bu normların Birleşmiş Milletler Şartı, uluslararası uygulamalar ve ilgili kuruluşların yorumlanması olduğunu söylemiştir. Ek olarak Kırım'da yaşanan süreç emsalleriyle aynı

³⁰⁶ Clausewitz, 2018: 239.

³⁰⁷ 1975 yılında Avrupa'da işbirliğini arttırmak ve güvenliği sürdürülebilir kılmak adına aralarında Rusya'nın da bulunduğu 35 Avrupa ülkesi tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senedi, bloklar arasındaki düzeni sağlamak ve bir diyalog zemini oluşturmak adına imzalanmıştır. 2014 itibarıyla yıkılan bu düzen sonrası oluşna yeni dönem Stephan F. Cohen tarafından "Yeni Soğuk Savaş" olarak adlandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Valiyeva, K. (2019). "Bölgesel Düzene Dair Çatışan Stratejik Vizyonlar ve Komşuluk Politikaları Bağlamında AB ve Rusya'nın Karşı Karşıya Gelmesi". Y. Yoldaş ve Ö. B. Yoldaş (ed.). 21. Yüzyılda Krizler: Dönüşen Uluslararası Sistemde Devletler. Der Yayınları, İstanbul, 56-98; <http://helsinki.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/366293> (erişim tarihi: 20.01.2021).

özellikleri sahiptir. Bir bölgede yaşayan insanların kendi kaderini tayin etme hakkını yorumlayan Putin, Kosova örneğiyle sözlerine devam etmiştir. Kosova halkının aldığı kararda yaşadıkları eyalet yetkililerinin görüşlerini almadıklarını ve böyle bir zorunluluğunda olamayacağını aktarmıştır.³⁰⁸

2016'da açıklanan yeni Dış Politika Konsepti içerisinde uluslararası hukukun üstünlüğüne ve keyfi nedenleri öne sürerek egemen devletin iç işlerine müdahalenin uluslararası normlara aykırı olduğuna vurgu yapılmıştır. 2016 Konsepti, Kırım veya Kosova örneklerinden bağımsız olarak düşünülmelidir. Rusya'nın burada üzerinde durduğu kurallar, Suriye özelinde BM ve NATO'nun müdahale etme yönündeki kararlılığına bir cevap olarak hazırlanmıştır.³⁰⁹

Taraflar arasında henüz uzlaşa sağlanamamıştır. Ukrayna'nın doğusunda yer alan ve Rus yanlılarının ağırlıkta olduğu Donbass bölgesinde (Donetsk ve Lugansk) gerilim tırmanmaya devam etmektedir. 2014 yılında tek taraflı bağımsızlık ilanında bulunan bölge vatandaşları ve Ukrayna ordusu arasında artan gerilim, 26 Mart 2021'de Ukraynalı askerlere ateş açılması ve dört askerin hayatını kaybetmesi sonucu tekrar uluslararası gündemdeki yerini almıştır. Ukrayna dışişleri bakanı Kuleba yaşanan sürecin Rusya kaynaklı olduğunu ileri sürmüş ve Rusya'nın uluslararası kamuoyunda kınanması için çağrıda bulunmuştur.³¹⁰

Sovyetler Birliği döneminde ideolojik mücadelenin ön planda olduğu Soğuk Savaş yıllarına kıyasla baktığımızda, Rusya Federasyonu'nun günümüzde içinde yer aldığı mücadele jeopolitik zeminde gerçekleşmektedir. Farklı zeminler üzerine inşa edilmiş olsa bile, iki dönem arasında ortak hedefler kendisini göstermektedir: "Jeopolitik" süper güç olma. Bu ortak hedefin karşısında duran güç ise geçmişten günümüze kadar hep aynı olmuştur. En genel ifade ile "Batı" olarak adlandırılan bu güç, Rus jeopolitik çıkar havzası için en büyük ulusal tehdit olarak algılanmaktadır.³¹¹

Ukrayna özelinde Vladimir Putin, mevcut düzenin devam ettirilebilmesi adına taleplerini uluslararası kamuoyu ile paylaşmış, endişelerini Ukrayna'nın olası NATO üyeliğine dayandırmıştır. Böyle bir ihtimal doğrultusunda Kırım'ın kaybedilmesi, NATO silahlarının Rusya sınırlarına kadar yerleştirilmesi ve jeopolitik etki alanının daralması sonucu hareket alanının kısıtlanması ise devletin bekası için tehdit unsuru olarak görülmüştür.³¹² NATO'nun

³⁰⁸ <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47029>, (erişim tarihi: 28.04.2021).

³⁰⁹ Orhan, 2018: 103.

³¹⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56601206>, (erişim tarihi: 28.04.2021).

³¹¹ Langdon and Tismaneanu, 2020: 192.

³¹² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60401237>, (erişim tarihi: 23.03.2022).

1997 öncesi sınırlarına³¹³ dönmesi de Rusya'nın talepleri arasında yer almaktadır. Rusya'nın buradaki endişeleri elbette yersiz değildir. Huntington NATO'nun kurulmasındaki amacı ve Soğuk Savaş sonrası dönemde varlığını halen devam ettirebilmesinin arkasında yatan nedeni Rusya'nın Orta Avrupa üzerindeki siyasi ve askeri baskısını kırmak olarak tanımlamaktadır.³¹⁴

3.2.3. Lale Devrimi: Kırgızistan

Yeni düzenin şartları karşısında kendi politika ve uygulamalarıyla hayatta kalmaya çalışan ancak siyasi, ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen güç boşluğunun etkisiyle çeşitli zorluklarla karşılaşan bir eski Sovyet ülkesi de Kırgızistan'dır. Devletin bağımsızlığının ilanından 2005 yılına kadar geçen süreçte Kırgızistan'ın liderliğini yapmış olan Askar Akayev'i deviren ayaklanmalar da bu şartlar altında gerçekleşmiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi siyasi sorunların desteklediği yolsuzluk ve yolsuzluğun neden olduğu ekonomik durumdaki asimetrik denge, halkı isyana sürükleyen son nokta olmuştur.³¹⁵

Kırgızistan bölgenin diğer devletlerinde olduğu gibi demokrasi kavramına yabancıydı. Buradaki devletler, paylaştıkları ortak tarih ve kültür bağları sebebiyle, kendi aralarında sınıflamaya tabi tutulmuştur. Model olarak gösterilse bile herhangi bir Batı devletiyle karşılaştırma yapmak tarihsel gerçeklik doğrultusunda haksızlık yaratabilecektir. Kırgızistan ise gerçek anlamda tam bir demokrasi ülkesi olmasa bile, komşuları arasında en yakın olan devlet olarak kendini göstermiştir. Özbekistan ve Türkmenistan arasında ön plana çıkmayı başaran bu ülke, 1990'lı yılların sonlarına kadar ABD'nin bölgede önemle değer verdiği ülkelerin başında gelmiştir. ABD bu ülkeye ekonomik ve siyasal destek sağlayarak, yaratacağı yeni devlet modeliyle diğer bölge devletlerine ilham olabileceğini düşünmüştür. Önde gelen Orta Asya uzmanlarından olan John Anderson “demokrasi adası” olarak Kırgızistan'ı öne çıkarmaktaydı.³¹⁶

³¹³ Güncel olarak 30 üyesi bulunan NATO'nun genişlemesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (erişim tarihi: 23.03.2022).

³¹⁴ Huntington, 1996: 169-170.

³¹⁵ Ercan, 2019: 59.

³¹⁶ Bingöl, 2007: 12.

Harita 3.2 Orta Asya ve Kafkasya Siyasi Sınırları

Kaynak: <https://legacy.lib.utexas.edu/maps/asia.html>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

Bölge ülkelerine kıyasla doğal kaynak yönünden zayıf olan Kırgızistan, jeopolitik değeri sayesinde ABD'nin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Ancak doğal kaynak eksikliği göz önünde bulundurulduğu zaman Rusya ile olan ilişkisindeki asimetri, Rusya lehine ivme kazanmaktadır. Orta Asya devletleri arasında beş milyonluk nüfusu ve yüzölçümüyle (198.500 km²) en küçük devletler arasında bulunan Kırgızistan, coğrafyasının yüzde 95'ini dağların kapladığı, ulaşım, tarım ve güvenlik konularında da oldukça zayıf bir ülkedir. Tüm bunlara ekonomik ve siyasal sorunlarla birlikte bölgesel dinamikler de eklenince dış aktörlerin müdahalesine açık hale gelmektedir.³¹⁷

ABD'nin jeostratejik önemiyle değer verdiği Kırgızistan'a olan yaklaşımındaki radikal değişiklik 11 Eylül sonrasında gerçekleşmiştir. Terörle mücadele kapsamında bölgeye adım atan ABD'nin politikalarına açıkça destek vermeyen ve askeri üslerini kullanması konusunda isteksiz tavırlar sergileyen Akayev hükümeti, Bush yönetiminin bu devlet özelindeki algısının değişmesine neden olmuştur. Yine aynı dönem içerisinde Özbekistan'ın sağladığı destek, Kırgızistan'ın jeopolitik önemini devre dışı bırakmıştır. Çin ve RF ile beraber 1996'da Şanghay Beşlisi içerisinde yer alması ve 2001 yılında ŞİÖ'de varlığını sürdürmesi de ABD'nin tavır değişikliğinde etken rol oynamıştır.³¹⁸

³¹⁷ Soltan, 2002: 179.

³¹⁸ Bingöl, 2007: 13.

Liberal ekonomiye geçiş sürecinde oldukça hızlı hareket eden Kırgızistan, 1998’de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne üye olmuştur. Bu yönüyle BDT ülkeleri arasında ilk olan Kırgızistan aynı zamanda küresel çapta tüm uluslararası ekonomik örgütlere de üye olmuştur BM, AGİT, AAOK, ECO, İKÖ, Dünya Bankası, IMF, ILO, EBRD, ICAO, UNIDO, WHO, UNESCO, IFC, İslam Kalkınma Bankası, Uluslararası Enerji Ajansı, Asya Kalkınma Bankası, ESCAP, DTÖ, Bağlantısızlar Örgütü (gözlemci) üyelikleri sayesinde yeni düzenin ticaret politikalarına daha kolay adapte olunabileceğinin hesapları yapılmıştır. Örgütsel bazda atılan adımlar ülke içi gelir dağılımındaki eşitsizliğin önüne geçememiştir. Yetersiz kaynaklarla idare edilmeye çalışılan ekonomik düzen, yolsuzluk ve rüşvetin yaygınlaşmasıyla içinden çıkılması zor bir hale gelmiştir. Siyasi sorunlara ek olarak halk üzerinde artan ekonomik baskı 2005 olaylarının çıkış noktasını oluşturmuştur.³¹⁹

Gül Devrimi ve Turuncu Devrim’in ardından 2005 yılında Kırgızistan’da başlayan halk hareketleri de devrim niteliğine bürünmüştü. Gürcistan ve Ukrayna’da Batı yanlısı muhalif gruplar başkentlerde toplanmış, devrimin renk ve sembolü en başından belirlenmiş (Turuncu ve Gül) ve halk örgütlenmeleri tek bir muhalif liderin arkasında gerçekleşmiştir. Lale Devrimi ise (isim konusunda da farklı görüş ve söylemler bulunmaktadır) ülkenin çeşitli bölgelerinde kendisini göstermiştir ve muhalif kanadın en az dört temsilcisi bulunmaktadır. 15 yıl devlet başkanlığında bulunmuş olan Akayev’in 2005 seçimlerine hile karıştırdığı iddiasıyla alevlenen olaylar sonucu Akayev muhaliflerle görüşme talep etmiştir. Ancak olumlu bir geri dönüş olmamış ve muhalefet, amaçlarının görüşmek değil hükümeti devrimek olduğunu açıkça ifade etmiştir.³²⁰

Ülkenin geneline yayılan halk hareketleri sonucunda Askar Akayev görevden uzaklaştırılmıştır. Devleti 15 yıl yöneten Akayev’in ardından Kırgızistan’ın yeni lideri muhalif kesimin temsilcilerinden olan Kurmanbek Bakiyev olmuştur. Lale Devrimi’yle göreve başlayan Bakiyev, yine bir devrim sonucu 2010 yılında görevinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır.³²¹ çünkü Bakiyev hükümeti Kırgızistan’da ekonomik ve siyasal düzende radikal bir değışiklik yaratamamıştır. Tıpkı Gürcistan ve Ukrayna’da olduğu üzere bu devletlerin içinde bulundukları durumun tek sorumlusu lider vasfıyla bulunan kişiler değildir. Konu bir kişi üzerine yıkılamayacak kadar derin ve karmaşıktır. Sistem içerisinde bulunan diğerk devletlerin asırlar boyunca elde ettikleri birikimleriyle entegre oldukları yapıya, eski Sovyet ülkeleri sıfırdan dahil olmuştur.³²²

³¹⁹ Karluk, 2011: 49.

³²⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/lale-devrimi-kana-bulandi-305673>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

³²¹ Akçalı, 2012: 194.

³²² Wood, 2006: 51.

Gül Devrimi, Turuncu Devrim ve son olarak Lale Devrimi ile elde edilen başarılarla, benzer halk hareketlerinin eski Sovyet ülkelerinde görülebilmek ihtimalleri artmıştır. Komünist rejimler üzerinde başarıya ulaşan bu üç devrim, bölgede bulunan diğer otoriter rejimlerin de tehlike altında olduğunu göstermektedir. Ancak Orta Asya devletleri arasında Akayev'in önderliğinde bulunan Kırgızistan, güç kullanma isteği bakımından Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dan ayrılmaktadır. 2002 yılında tutuklanan bir politikacı için başlatılan gösterilerde dört protestocu öldürülmüş olsa bile, 2005 yılında gerçekleşen Lale Devrimi'nin başında Akayev güç kullanmamış, sadece tehditte bulunmuştur. Güç kullanma konusundaki bu tavır diğer Orta Asya devletlerinden beklenmemektedir.³²³

3.3. Orta Doğu İle İlişkiler (Blijny Vostok)

Sovyetler Birliği'nin dağılması bölgedeki diğer devletleri etkilediği kadar Rusya Federasyonu'nu da etkilemiştir. Politikalar büyük güç vizyonu ile değil, hayatta kalma dürtüsüyle oluşturulmuştur. Dış politikanın etki alanı ise yakın çevrenin sınırları ölçüsünde belirlenmiştir. Batı ve onun temsilcileriyle ilişkiler ortaklık seviyesinde ele alınmış, güven ve dostluk anlayışıyla hareket edilmiştir. Ancak tüm bu süreç yakın çevrede yabancı varlığının artmasına ve Rusya'nın bölgesel imajının tehlikeye düşmesine kadar devam ettirilebilmiştir. ABD'nin Sovyet coğrafyasındaki varlığının tehdit olarak algılanmaya başlanmasıyla Primakov, dış coğrafyalarda oluşturulacak ortaklıklarla, küresel siyasette dengenin yakalanabileceğini savunmuştur.³²⁴

Üç kıtayı birbirine bağlayan konumu, dünya petrol piyasasına sağladığı kaynak, üç büyük semavi dinin dünyaya yayıldığı yer olması ve jeopolitik değerleriyle Orta Doğu, önemini korumaktadır.³²⁵ Bünyesinde yer alan zengin enerji kaynakları, önemli ticaret yollarının güzergahında yer alması ve jeopolitik önemiyle XXI. Yüzyılda küresel rekabetin zemini olan Orta Doğu, Rusya'nın her anlamda ihtiyacı olan bölgedir. 11 Eylül sonrası dönemde demokrasi ve özgürlük getirme propagandasıyla bölgeye gelen ABD'nin aksine Rusya, ikili ilişkilerini daha pragmatik seviyede ele almıştır. Herhangi bir ideolojiyi bölgeye dayatmayan Rusya, bu yönüyle bölge ülkelerinde savaş ve yıkıma neden olan ABD'nin karşısında iyi bir alternatif olarak çıkmıştır.³²⁶

³²³ Katz, 2006: 158.

³²⁴ https://www.researchgate.net/publication/331649976_GECMISTEN_GUNUMUZE_RUS_JEOPOLITIGI_V_E_RUSYA_NIN_ORTA_DOGU_POLITIKASI, (erişim tarihi: 30.04.2021).

³²⁵ Şahin, 2018: 211.

³²⁶ https://www.researchgate.net/publication/331649976_GECMISTEN_GUNUMUZE_RUS_JEOPOLITIGI_V_E_RUSYA_NIN_ORTA_DOGU_POLITIKASI, (erişim tarihi: 30.04.2021).

Harita 3.3 Orta Doğu Ülkeleri Siyasi Sınırları

Kaynak: <https://www.britannica.com/place/Middle-East>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

Hidrokarbon rezervleriyle dünya piyasasına önemli ölçüde kaynak sağlayan Orta Doğu devletlerinin dış politikaları petrol kaynaklı iniş çıkışları yansıtmaktadır. Enerjide dışa bağımlı olan devletlerin sahip olmak için kimi zaman savaşlar verdiği bu kaynaklar, Orta Doğu ülkeleri için adeta bir lanet olarak göze çarpmaktadır. Enerji arzını sağlayan devletlerin ekonomik olarak refaha ulaşması petrolün nimeti olarak kamuoyunda yer almaktadır. Ancak üretimi sağlayan devletler dış tehditlere açık hale gelmekte ve yakın geçmişte dünyanın şahit olduğu kanlı devrimlere sahne olabilmektedir. Ekonomini döngüsünü sağlayan en büyük hatta yegane sektörün petrole dayanması da toplumsal düzen içerisinde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.³²⁷

Enerji talep eden ülkeler için Orta Doğu'da bulunan rezervler Rus enerjisine alternatif olarak piyasada yer almaktadır.³²⁸ Bölge ülkeleriyle Rusya arasında enerji piyasası konusunda bir rekabet söz konusu olsa da, taraflar arasındaki ilişkiler aynı zamanda işbirliği çerçevesinde gelişmektedir. Rus enerji şirketleri bölgedeki varlığıyla, enerjinin çıkarılması ve ticaretinin yapılması hususunda burada bulunan diğer aktörlerle işbirliği geliştirmiştir. Orta Doğu ile ticari

³²⁷ Kahveci, 2019: 465.

³²⁸ Enerji rezervleri açısından zengin kaynaklara sahip olan Orta Doğu, dünya petrol ihracatının yüzde 50'sini ve doğal gaz ihracatının ise yüzde 15'ini karşılamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.iea.org/commentaries/how-producers-in-the-middle-east-and-north-africa-can-free-up-more-natural-gas-for-exports>, (erişim tarihi: 01.12.2022).

ilişkileri yalnızca enerji sektörüyle sınırlı olmayan Rusya, bölgenin başlıca silah tedarikçisi olan ülkelerden biridir. İran, Suriye ve İsrail ile kurduğu stratejik ilişkiler sayesinde bölgedeki nüfuzunu arttırmaktadır.³²⁹

3.3.1. İran

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrasya'da varlığını artırma girişimleri Rusya'ya olduğu kadar, bölgede bulunan diğer aktörleri de rahatsız etmiştir. Ortak çıkar ve ortak düşman algısının etkisiyle Çin ile yakın ilişkilerin geliştirilmesi yine ABD odaklı gerçekleşmiştir. 11 Eylül olayları ABD'nin askeri varlığıyla bölgede üstünlük kurma çabasını beraberinde getirmiş, Rusya'nın Çin ile yakınlaşmasının bir benzeri de bu dönem kapsamında İran ile olmuştur. İran ile kurulacak ittifak hem tek kutuplu dünya düzenine bir başkaldırının yolunu açacak hem de büyük Rus hedeflerine bir kapı açacaktır.³³⁰

Harita 7 İran Ülke Sınırları ve Komşuları

Kaynak: <https://www.mapsland.com/asia/iran/large-detailed-political-and-administrative-map-of-iran-with-relief-roads-railroads-and-major-cities-2010>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

³²⁹ Harunoğulları, 2017: 131.

³³⁰ Kahraman, 2016: 32.

İran bölgedeki konumu ve stratejik önemiyle Dugin'in Avrasyacılık düşüncesinde de önemli bir yerde bulunmaktadır. İran, Japonya ve Almanya'yı Rusya'nın doğal ortağı olarak kabul eden görüşte, Rusya'nın bu üç devlet ile sağlayacağı stratejik ortaklık sayesinde Avrasyacı politikanın hayati gerekliliği olarak görülmektedir. Kurulacak olan ittifak ile Avrasyacı düşüncenin zaferi ilan edilebilecektir.³³¹

Avrasya üzerinde adeta bir satranç oyunu oynanmakta ve her bir piyonun dahi oyunun sonucuna olan etkisi beklenilenden fazla olacaktır. Bu gerçeğin farkında olan İran ve Rusya, bölgede Amerikan hegemonyasının kırılabilmesi için Avrasyacılık temelinde kurulacak stratejik ve ideolojik ittifakları önemsemektedir. Büyük Avrasya stratejisinde önemli role sahip olan İran aynı zamanda sıcak denizlere uzanan bir köprü olarak Rusya'ya açılmaktadır. 1990-1991 Körfez Savaşı'nın ardından Suudi Arabistan'a ABD tarafından askeri destek sağlanması ile İran'ı Rusya ile yakınlaşmasında etkili olmuştur.³³²

1990'lı yıllar ikili ilişkilerde önemli ilerlemelere sahne olmuş, Rusya bu dönem içerisinde İran'ın en büyük silah tedarikçisi konumuna yükselmiş ve nükleer işbirliği konusunda uzlaşa sağlanmıştır. Batılı devletler tarafından eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlığının desteklenmesi ve bu amaçla bölgeyle yakın temas içerisinde olması iki ülkeyi yakınlaştıran gelişmeler arasında yer almaktadır. Burada görüldüğü üzere devletlerin ortak jeopolitik algısı biz ve öteki olarak şekillenmiştir. Avrasya kendi içerisinde bir bütünü temsil etmekte, barış ve güven ortamının tesis edilmesinde görev bölgesel güçlere düşmektedir. Batı ve ABD'nin bölgeye demokrasi ve özgürlük getirme çabası yalnızca çatışma ve kaos ortamına zemin hazırlayacaktır.³³³

Rusya ve İran gibi bölgesel olarak rakip olması beklenen bu iki güç, ortak tehdit algısının etkisiyle işbirliği ekseninde bir araya gelmektedir. Thukydides bu durumu "*Ortak korkular bir ittifakın tek sağlam temelidir.*" ifadeleriyle açıklamaktadır.³³⁴ Tarihin çeşitli dönemlerinde etnik, dini ve ideolojik farklılıklar devletler arasında casus belli sayılabilmektedir. İran ve Rusya özelinde de aynı farklılar kendisini göstermekle beraber, bölgesel çıkarları da belirli dönemlerde birbirleriyle temas edebilmektedir. Bölgesel aidiyet duygusu, farklılıkların yerine ortak jeopolitik çıkarları getirmektedir. Ulusal güvenliğin sağlanması burada bölgesel güvenliğin sağlanması ön koşuluna bağlı kılınmıştır. Bölgenin istikrar ve güveninin sağlayan bölgesel güçler, bu sayede uluslararası barışın korunmasına yardımcı olabilecektir.³³⁵

³³¹ <http://www.kafiad.org/alt/haber296.htm>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

³³² Kahraman, 2016: 33.

³³³ Sinkaya, 2016: 23.

³³⁴ Akgül, 2016: 133.

³³⁵ Şahin ve Özel, 2018: 60.

Rusya ve İran arasındaki ilişkilerin tamamen sorunsuz bir zemin üzerine inşa edildiğini söylemek hem yanlış hem de uluslararası ilişkiler tarihi göz önüne alındığında ütöpik bir düşünce olacaktır. Putin'in başkanlığının ilk yıllarında Çeçenistan konusu, ilişkilerin seyrinde önemli bir sorun olarak kendisini göstermiştir. Çeçenistan, halkının çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu bir cumhuriyetti. Rusya ise terörist sınıfına aldığı Çeçen vatandaşları öldürmekteydi. Dönemin İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) başkanlığını üstlenen İran'ın, uygulanan bu şiddete sessiz kalması mümkün değildi. İran, söylemsel bazda Rusya'nın Çeçenistan politikasını eleştirmiştir. Ancak ABD ve Batı ile olan ilişkileri, İran'ın Rusya'ya gösterebileceği tavırlarına set çekmiştir. Tahran hükümeti, devlet çıkarları ve dini ideoloji arasında kalmış ve tercihinin çıkarların korunmasından yana kullanmıştır. ABD'nin karşısında elini güçlü tutabilmek için Rusya'ya ihtiyacı olan İran, Çeçenistan'da yaşanan olayları Rusların iç meselesi olarak gördüklerini açıklamıştır.³³⁶

1979 Rehine Krizi'nin yaşanmasının ardından İran ve ABD ilişkileri çatışma ekseninde devam etmiştir. 1979-1987 tarihleri arasında İran'a ekonomik yaptırımların ilk adımı atılmış, 1995'te petrol temelinde gerginleşen ilişkiler bir kez daha İran'a yaptırımların artmasına neden olurken bu kez ABD uluslararası ambargo çağrısında bulunmuştur. 2002 yılında İran'ın nükleer programı dünya kamuoyu tarafından öğrenilmiş ve BMGK kararlarıyla durdurulması yönünde çağrı yapılmıştır. Ancak 2005 seçimleriyle gelen Ahmedinejad'ın, kararlara uymayacaklarını ve programı geliştirmek için daha çok çalışacaklarını açıklaması üzerine bu kez de ABD'ye ek olarak BM ve AB'de İran'a yaptırım kararı alınmıştır.³³⁷

1991-2007 dönemleri arasında İran-Rusya ilişkileri ortaklık seviyesinde geliştirilmiş, ticaret hacmi 400 milyon dolar seviyesinden 4.5 milyar dolar seviyesine çıkarılmıştır. 2008 yılında Rusya'da Dimitri Medvedev'in başkanlığa seçilmesiyle ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Batı ile ilişkilerini ön plana alan Medvedev, İran yaptırımlarına katılma kararı almıştır. S300 füzelerinin gönderilmemesi kararı da yine bu dönem içerisinde alınmıştır. 2012 yılında yeniden iktidara gelen Putin'le beraber ilişkiler eski seviyesine dönmeye başlamıştır. Rusya, Batı karşıtı politikalarına dönerken, Avrasyacı güç kimliğine kavuşmuştur. 2014'de Kırım olayları sonucu Batı yaptırımları bu kez de Rusya'yı hedef almıştır. Yaptırımlar İran ve Rusya arasındaki ilişkileri aksatmamış aksine geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Nükleer işbirliği ve enerji ticareti gibi birçok alanda işbirlikleri sağlanmaktadır.³³⁸

³³⁶ Freedman, 68.

³³⁷ <https://tr.euronews.com/2016/01/18/iran-a-uygulanan-yaptirimlarin-tarihcesi>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

³³⁸ Ketenci, 2018: 83.

İran 14 Temmuz 2015 tarihinde Batı ile yürütülen diplomatik sürecin başarıya ulaşmasıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (KOEP) imzalamıştır.³³⁹ KOEP sonrası Rusya-İran ilişkilerinin seyrinde değişiklik olacağı yönünde birtakım görüşler ortaya atılmıştır. Sebep olarak İran'a uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırılması sonucu Batı ile daha yakın ilişkiler geliştirileceği sunulmuştur. Ancak Trump yönetiminde olan ABD'nin geçmişten gelen yaptırım kararlarında kapsamlı bir değişiklik görülmemiş, İran'a yönelik sert söylemler devam ederken Orta Doğu'da artan terör olaylarının sorumluluğu da yine İran'a yüklenmiştir. Mevcut durumun da etkisi olmakla birlikte, her ne kadar bu tür bir anlaşma yapılmış olsa bile, İran'ın jeopolitik çıkarlarında radikal bir değişiklik yaşanmamıştır. Rusya ile olan ilişkileri de Putin'in tekrar göreve gelmesinin ardından yukarıya doğru ivmeyle devam etmektedir.³⁴⁰

3.3.2. Libya

Libya tarih boyunca çeşitli devletler ve imparatorlukların egemenliğinde yönetilen bir devlet olmuştur. Osmanlı'nın ardından Kuzey Afrika'da artan Batı müdahalesinde Libya, İtalya'nın egemenliğine girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında BM'nin de desteğiyle 1951 yılında Libya'nın bağımsızlığı tanınmıştır. 1959 yılında ülkenin petrol rezervleri keşfedilene kadar oldukça fakir olan Libya, bağımsızlık sonrasında ekonomik yardımlara başvurmak zorunda kalmıştır. 1953 yılında İngiltere ve 1954 yılında ise ABD kendilerine stratejik avantaj sağlayacak liman, deniz ve hava üssü karşılığında yardım etmişlerdir. Zelten Dağı eteklerinde ortaya çıkan doğal kaynak rezervleri sayesinde ülkenin ekonomik durumunda değişimler başlamıştır. ABD ve İngiltere'den aldığı yardımlar sadece ekonomiyi etkilememiştir. Devletin dış politikaları da alınan destekler ile şekillenmeye başlamıştı. Petrol rezervlerinin keşfi bu yüzden hem ekonomik hem de siyasal bağımsızlık için önemlidir. Ancak Filistin'de yaşanan olayların uluslararası bir sorun haline gelmesi ve artan Arap milliyetçiliği, ek olarak petrolün çıkarılması ve işletilmesi için gerekli teçhizatın olmayışı, Libya'yı tekrar Batı desteğine muhtaç bırakmıştır.³⁴¹

Libya hükümetinin Batılı devletler ile yakın ilişkiler kurması halk tarafında tepkiyle karşılanmaktaydı. Halk üzerinde baskıların artması, ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplerin bir araya gelmesi sonucu 1 Eylül 1969'da Muammer Kaddafi önderliğinde Hür Subaylar Hareketi ile Kral İdris devrilmiştir. Kaddafi'nin yönetime gelmesiyle Batı düşman olarak görülmeye başlanmıştır. İngiliz ve Amerikan üsleri kaldırılmış, ülke içinde yaşayan İtalyanlar gönderilmiş ve devlet sosyalizm ve sosyal adalet fikirleriyle yönetilmeye başlanmıştır. Batının

³³⁹ Bayar, 2016: 93.

³⁴⁰ Jane, 2017: 298.

³⁴¹ Caner ve Şengül, 2018: 49-50.

dışlanmasıyla ortaya çıkan destek eksikliği de Sovyetler Birliği'yle kapatılmıştır. Libya ordusu da bu dönemde Sovyet silahlarıyla donatılmıştır. SSCB ile kurduğu ilişkiler entegre olma düzeyinde değildi. Aynı zamanda Batı ile de uzaklaşan Libya, küresel düzlemde kendisini yalnız bırakmıştır.³⁴²

Harita 8 Libya Siyasi Haritası

Kaynak: <https://www.britannica.com/place/Libya>, (erişim tarihi: 10.05.2021).

Kaddafi izlediği siyasetle Batı ile olan ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. Terörizme destek sağladığı gerekçesiyle 1988 ABD ambargosunun uygulanmaya başlandığı yıl olmuştur. Lockerbie Faciası olarak kayıtlara geçen uçak kazasında toplam 270 kişi hayatını kaybetmiş³⁴³, kazanın sorumluluğu ABD ve İngiltere tarafından Libyalı diplomatlara yüklenmiştir. Libya'ya diplomatları teslim etmesi ve tazminat ödemesi için baskı yapılmıştır. Kaddafi ise alınan bu kararı içişlerine ve egemenlik haklarına müdahale olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. BM (1992) ve AB (1994) yaptırım kararı almış, bu durum Libya ekonomisine bir darbe daha vurmuştur.³⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine kadar ikili ilişkilere önem verilmiş, Libya Orta Doğu'da SSCB'nin en önemli müttefiklerinden biri olmayı başarmıştır. 1990'lı yılların sonunda ise hükümetin ayakta kalabilmesi için Batı ile ilişkilerde yakınlaşmaya önem verilmiş, Rusya ile ilişkilerde de herhangi bir kopmanın yaşanmasına izin verilmemiştir. Bölgesel çıkarlar için oldukça değerli görülen Libya'ya Rus lider tarafından yapılan ilk ziyaret 2008 yılında Putin

³⁴² Bayat, 2018: 174.

³⁴³ <https://www.amerikaninsesi.com/a/lockerbie-faciiasi-kurbanlari-anildi/1815260.html>, (erişim tarihi: 10.05.2021).

³⁴⁴ Bayat, 2018: 175.

tarafından gerçekleştirilmiştir. Arap Baharı'nın Libya'ya sıçraması ise ilişkilerde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Muhalefetin teleplerinin göz ardı edildiği ve isyanları şiddet kullanma yoluyla bastırmayı seçen Libya, bu yönleriyle Tunus ve Mısır örneklerinden ayrılmıştı. Batı ise Kaddafi'yi durdurmak için askeri müdahalenin gerekliliğinde görüş birliğine varmıştır. Rusya, ya Libya'nın yanında duruş sergileyecek ya da uluslararası müdahale kararına uyum sağlayacaktır. Batının insani müdahaleyi gerekçe sunarak rejim değişikliğine neden olmaları Rusya için kendi çıkarlarından vazgeçmek anlamına geliyordu. Ancak Kaddafi'nin sivil halka gösterdiği tavır ve otoriter rejimin varlığını desteklemek de Medvedev için Rusya'nın imajını zedelemektedir. Rusya'nın Tunus olaylarından itibaren Batı ile ilişkilerinde sağlanan gelişmeden vazgeçmek istememesi sonucu Medvedev'in kararı uluslararası müdahaleden yana olmuştur.³⁴⁵

BMGK'da Libya müdahalesine karar verilmesi için oylamaya sunulan 1973 sayılı karar³⁴⁶ Rusya tarafından veto edilmemiş, çekimser oy kullanılmıştır. 2011 yılının Ekim ayında başlatılan operasyonların ardından Kaddafi yönetimine kesin olarak son verilmiştir. Medvedev'in Libya için uyguladığı strateji, Orta Doğu'daki en önemli müttrefiklerinden birini kaybetmesine mal olmuştur.³⁴⁷ Dönemin başbakanı Putin, Medvedev'in politikalarını sert biçimde eleştirmiş ve Batının müdahalesini "haçlı savaşlarına" benzetmiştir. Kaddafi'nin sonunu getiren süreç Rusya'nın da bölgede prestij kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. İç politikada da halkın tepkisi Medvedev'e yönelirken Putin'e olan inanç artmıştır. Libya'da yaşananlar Rusya için gerçek anlamda bir ders niteliğinde olmuştur. Suriye'de uygulanan politikaların zemininin Libya topraklarına atıldığı söylenebilir.³⁴⁸

3.3.3. Suriye

11 Eylül'e kadar gelen süreçte Rusya ulusal güvenliğin kaynağını Yakın Çevre olarak belirlemiştir. Küresel güç olmaktan ziyade, bölgesel çıkarlarını korumak için Sovyet coğrafyası üzerinde kendi yaşam alanını oluşturmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ise Rusya'nın Sovyet gücüne dönme kararında etkili olmuştur. Peki Afganistan müdahalesinde ABD'ye destek olan Rusya'nın 2003 sonrasında ABD politikalarına başkaldırması sadece bölgesel çıkarların tehlikeye düşmesiyle açıklanabilir mi? Sorunun cevabı net olarak hayır olacaktır. Çünkü önemli olan ABD'nin hangi ülkeye müdahale ettiğinden öte, hangi bölgeye müdahale

³⁴⁵ Orhan, 2018: 96.

³⁴⁶ BMGK 1973 sayılı kararnamesi ve detaylı bilgi için bkz.; <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29>, (erişim tarihi: 07.10.2022).

³⁴⁷ Özkan ve Özkan, 2020: 111.

³⁴⁸ Orhan, 2018: 97.

ettiğidir. Avrasya'nın tamamı Rusya için hayati derecede önemlidir. 2001 ve 2003 arasındaki asıl fark, Rusya Federasyonu'nun gücünü toplamış olmasıdır. Rusya'nın eriştiği gücün farkında olan Putin, artık yakın çevrenin ötesine yönelmiştir. Sovyetler Birliği'nin izlerini barındıran Orta Doğu'ya olan dönüş de tam olarak bu çerçevede gelişmiştir.³⁴⁹

Harita 9 Suriye Sınırları

Kaynak: <https://www.mapsland.com/asia/syria/large-detailed-political-and-administrative-map-of-syria-with-roads-railroads-cities-and-airports>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

Suriye ile Rusya'nın yakın ilişkilerinin temeli Sovyet dönemine uzanmaktadır. Suriye'nin Fransız mandası olduğu dönemde başlayan ilişkiler, 1944 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla gelişmeye başlamıştır. Bağımsız Suriye'nin varlığı, Sovyetler Birliği tarafından koşulsuz olarak tanınmıştır. Fransa'ya bölgeden tamamen çekilmesi için de baskılar yapılmış, İngiltere ve Fransa'nın ardından bölge ABD ve SSCB'nin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur.³⁵⁰ Sovyetler Birliği dönem politikalarında İsrail konusu da önemli bir yere sahip olmuştur. Filistin toprakları üzerinde İsrail'in devlet kurabilmesi adına 1947'de BM Genel Kurulu 181 sayılı kararının alınmasında büyük gayret gösterilmiş, ancak 1948'de İsrail'in ABD ile yakınlaşması, SSCB'nin Suriye'ye odaklanmasında önemli bir rol oynamıştır.³⁵¹

1953 yılında ABD başkanlığına seçilen Eisenhower, Sovyet yayılmacılığının önüne geçmek ve bölgesel kozlarını güçlendirmek için Orta Doğu'da siyasi ve askeri varlığın

³⁴⁹ Üren, 2019: 235.

³⁵⁰ Akengin ve Yaşar, 2018: 36.

³⁵¹ Dilek, 2017: 59.

arttırılması için girişimlere hız vermiştir. Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve Suriye'nin de aralarında bulunduğu bölge devletlerine olası Sovyet saldırılarına karşı ABD koruması sağlama önerisiyle yaklaşmıştır. Mısır'ın etkisi ve İsrail'in politikalarına karşı olunması gerekçesiyle, Suriye ABD'nin teklifini geri çevirmiştir.³⁵² Moskova ile yakınlaşma da bu dönem içerisinde gerçekleşmiştir. 1954 yılı sonlarında ilişkilerde yakalanan ilerleme 1955 yılında askeri ittifak seviyesine alınmıştır. Suriye'nin Sovyetler tarafından silahlandırılması ve 1956 yılında başlayan Süveyş Krizi, SSCB'nin Orta Doğu'daki varlığının etkisini göstermektedir.³⁵³

Sovyetler'in güç kaybetmeye başlaması ve ABD'nin Soğuk Savaş'tan galip ayrılması Rusya'nın Orta Doğu politikasında değişikliklere neden olmuştur. Öncelik yakın çevre politikalarına verilmiş, ABD'nin karşısında durmak yerine yanında yer alabilmek, dış politikada öne çıkarılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere uygulanan bu politikalar Rusya'nın güç toplaması için yalnızca bir geçiş dönemi stratejisi olarak görülebilmektedir. 2003 Irak Savaşı ve 2007 Münih Konferansı, Rusya'nın yakın çevrenin ötesine geçiş stratejisinin göstergeleridir. Dimitri Trenin, Rusya'nın Orta Doğu'ya dönüşünün önemli stratejik sonuçları olacağını ifade etmiştir. Sonuçlar yalnızca ABD ve Rusya'yı değil tüm sistemi etkileyecek ve köklü değişiklikler getirecektir.³⁵⁴

Rus jeopolitiğinde Suriye'yi değerli kılan etkenlerin başında Tartus Deniz Üssü'nü göstermek yanlış olmayacaktır. Bu liman Rusya'nın Akdeniz'e doğrudan çıkış sağlayabildiği tek nokta olmasıyla, bölgesel çıkarların korunması için fazlasıyla değerlidir. Şam ve Moskova arasında sağlanan stratejik ortaklığın sürdürülmesi, Rusya'nın bölgenin tamamındaki çıkarlarını korumak için şarttır. Arap Baharı ve sonrasında yaşanan süreçte, Suriye'de yaşanan insan hakları ihlallerinde uluslararası kamuoyunun aksine Rusya'nın meseleyi Suriye'nin iç sorunu olarak görmesi de uluslararası çıkarlar bağlamında ele alınabilmektedir.³⁵⁵

Rusya'nın Orta Doğu'da izlediği politika tek ayaklı bir yapı üzerine kurulmamıştır. Arap Baharı öncesinde, bölgede bulunan diğer devletlerle de yakın ilişkiler geliştirerek çok aktörlü bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Suriye ile olduğu kadar Libya'yla kurduğu ilişkiler Rusya'nın bölge siyasetinde altın rolü oynamaktaydı. Orta Doğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı, Libya'da oldukça zorlu geçen bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Kaddafi hükümetine yönelik BMGK kararlarını uzun bir süre boyunca veto eden Rusya, baskısını daha fazla devam ettirememiş ve kararlara çekimser oy kullanmaya başlamıştır. Bu süreç sonucunda NATO müdahalesi gerçekleşmiş ve Rusya bölgede bulunan en önemli stratejik ortaklarından

³⁵² Akengin ve Yaşar, 2018: 37.

³⁵³ Arı, 2014: 133.

³⁵⁴ Üren, 2019: 235.

³⁵⁵ Sağlam, 2013: 216.

birini kaybetmiştir. Rusya'nın Arap Baharı sürecinde uyguladığı Suriye politikasının zamini böylelikle Libya topraklarına atılmıştır.³⁵⁶

Neorealist düşünürler bir devletin yalnızca kendi kazancına odaklanamayacağını ifade eder. Orta Doğu'da yaşanan ABD ve Rusya arasındaki rekabette de bu düşünce yapısını görebilmekteyiz. Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi ve sonrasında gelen hükümetin Rus yanlısı politikalardan uzaklaşması ve ABD'nin burada göreceli olarak sağladığı kazanç Rusya için açıkça tehdit yaratmıştır. Ancak Rusya burada büyük bir ders almış ve Suriye'ye son şans olarak bakılmaya başlamıştır. Rusya'nın ulusal hayati çıkarlarının devam ettirebilmesi için Orta Doğu'da bir müttefik kaybetme şansı dahi kalmamıştır.³⁵⁷

Rusya hükümeti, Arap Baharı'nın arkasında ABD ve onun ortakları oluğuna inanmaktaydı. Sovyet coğrafyasında gerçekleşen Renkli Devrimler'de olduğu gibi burada yaşanan olayların sorumlusu da yine Batılı devletlerdi. Renkli Devrimler ve sonrasında Libya'da yaşanan süreç, Rusya'nın tehdit algısında belirli aralıklarla ancak aynı noktalara temas etmiştir. Tüm gelişmelerin ardından Suriye politikasında daha kararlı duruş sergilemeye başlayan Rusya, ABD'nin Libya iç savaşında ortaya koyduğu savaş stratejisinin, Suriye'de uygulamayı planladıkları senaryoların bir ön gösterimi olduğunu her fırsatta açıklamaya çalışmıştır.³⁵⁸

Suriye özelinde baktığımızda, bölge dışı aktörlerin ideolojileri, amaçları ve beklentileri ne olursa olsun, aldıkları veya alamadıkları kararlar Orta Doğu'da dönüşü mümkün olmayan bir dönemin kapılarını açmaktadır. Bölgede aktif rol oynamak isteyen büyük güçlerin amacı Orta Doğu'ya barış ve istikrar getirmek değil, kendi çıkarları doğrultusunda bölgeyi şekillendirmektir. Batılı devletlerin ön plana çıktığı grup içerisinde BM müdahalesinin Suriye'ye barış getireceği fikri savunulurken, Rusya ve İran ise Çin'in de desteğiyle müdahaleye karşı çıkmaktadır. Yaşanan olayları Suriye'nin iç meselesi olarak gördüklerini açıklayan bu grup ise Beşar Esad'a askeri, ekonomik ve lojistik destek sağlamak ve direkt olarak çatışmanın tarafları arasına girmektedir. Çünkü konuya Rusya açısından yaklaştığımızda, barışın sağlandığı ancak Rusya'dan bağlarını koparmış bir Suriye yerine, savaş ortamı devam eden ve Rusya'yla ortaklığını sürdüren bir Suriye daha değerlidir.³⁵⁹

ABD'nin aksine Rusya sahadaki fiili varlığıyla ön plana çıkmaktadır. ABD, Suriye'de yaşanan savaş esnasında bölgesel aktörleri kullanırken, Rusya direkt devlet kimliğiyle sahadaki yerini almaktadır. 2003 sonrası dönem için yapılan öngörülerde, Rusya'nın sahada bu denli

³⁵⁶ Diriöz ve Alımcı, 2020: 116.

³⁵⁷ Afridi and Jibran, 2018: 58.

³⁵⁸ Jones, 2020: 11.

³⁵⁹ Demir ve Sayan, 2019: 149.

aktif politikalara imza atacağı düşünülmemiştir. Dimitri Trenin'in öngörüsü ise kendisini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Rusya'nın dahil olduğu Orta Doğu, hem bölgesel dinamikleri hem de küresel siyaseti köklü bir değişime uğratmıştır. Tartus Limanı ve sonrasında Lazkiye'de üs kuran Rusya, bölge siyasetindeki etkin gücünü daha da arttırmıştır. Jeopolitik değer eksenli ikili ilişkiler Rusya ve Suriye'yi yakınlaştırmaya devam etmekte, iki devlet arasında yürütülen silah ticareti gibi diğer alanlar da ilişkilere derinlik kazandırmaktadır. Moskova, Şam hükümetiyle yürüttüğü etkin siyasetle barışın Rusya olmadan sağlanamayacağını göstermektedir.³⁶⁰

3.3.4. İsrail

Yahudi toplumu uzun yıllar boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde ve dağınık halde var olma mücadelesi vermişlerdir. Çarlık Rusya ve sonrasında Sovyetler Birliği'nde bu bölgelerden biridir. Anti-semitizmin yaygınlaşmasından ve Rus coğrafyasına ulaşmasından önce Yahudiler, devlet kademelerinde önemli görevleri üstlenmişler ancak ırkçı söylemlere maruz kalmaları sonucu toplum içerisinde zarar görmeye başlamışlardır. Tabi burada karşılaştıkları sorunlar Almanya ve Polonya örnekleri ele alındığında daha hafif kalmaktadır.³⁶¹

Yahudiler, devlet kademelerinde aldıkları görevlerle birlikte dış politikanın yönlendirilmesi konusunda da önemli etkileri sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşturdukları lobiler sayesinde İsrail Devleti'nin ayrıcalıklı bir konum elde ettiği bilinmektedir.³⁶² Rus dış politikasına ise, ABD'den farklı olarak, düşünsel yönde etki etmektedirler. Entelektüel özellikleriyle ön plana çıkan Rus Yahudileri'ne örnek olarak Aşkenaz kimliğiyle de bilinen Troçki verilebilir. Rusya'da Sovyet sonrası dönem içerisinde de Anti-semitik hareketler ortaya çıkmıştır. Genellikle halkın yaşadığı ekonomik sorunların bir yansıması olan bu hareketler, Putin'in iktidara gelmesi ve ardından oligarkların etki alanlarının kısıtlanmasıyla birlikte bir nebze durulmuştur. Ancak Rus toplumu içerisinde hala varlığını sürdüren Slavofil düşünce içerisinde Anti-semitizm sesleri duyulmaktadır.³⁶³

Anti-semitik hareketlerin sistemli şiddet eylemlerine dönüşmesinin ardından Yahudiler kendilerine bir yurt aramaya başlamışlardı. 19. yüzyılın sonlarına yaklaşırken Siyonizm altında bir araya gelmeye başlayan Yahudiler'in çalışmalarının sonucu 1947'de alınmaya başlanmıştır. İngiliz kontrolü altında bulunan Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurma fikri BM'ye sunulmuştur. 26 Kasım 1947 tarihinde düzenlenen BM toplantısında söz hakkı alan Gromiko, Filistin üzerinde kurulacak bir devletin Yahudiler'in kazanması gereken hak olduğunu ifade

³⁶⁰ Ağır ve Takar, 2016: 300.

³⁶¹ Hamzaoglu, 2020: 20.

³⁶² Arı, 2015: 274.

³⁶³ Hamzaoglu, 2020: 21.

etmiştir. Konu üzerinde alınan BM 181 sayılı karar SSCB tarafından da kabul edilmiş ve İsrail Devleti'nin kuruluşunda önemli bir adım atılmıştır. SSCB'nin desteği sadece diplomatik süreçle sınırlı kalmamıştır. 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında da İsrail'e silah yardımı yapılmıştır. Ancak savaşın sonunda kendisine daha çok destek sağlayabilecek bir devlet arayan İsrail, ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye önem vermiştir.³⁶⁴

Harita 10 İsrail Coğrafi Alanı

Kaynak: https://www.nationsonline.org/one-world/map/israel_map.htm, (erişim tarihi: 05.05.2021).

İsrail ve ABD arasında diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ve müttefiklik bağlarının kurulmasıyla SSCB, Suriye odaklı Orta Doğu politikasına yönelmiştir. 1985 yılında Gorbacov'un hükümeti, daha iyi bir İsrail-Sovyet ilişkisi geliştirmeyi amaçlamış, radikal Arap rejimlerine verilen desteği sınırlama yolunu seçmiştir.³⁶⁵ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan yeni düzen de ABD küresel gücünü kanıtlama fırsatı bulmuş ve Sovyet coğrafyasına yönelmişti. Ancak bölgeye ilgisi artan yalnızca ABD değildi. Aynı dönem içerisinde jeopolitik çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen İsrail de Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelmiştir. Bölgenin enerji kaynaklarına ulaşmak ve çevre ülkelerle yakınlaşarak İran'ı çevrelemek İsrail'in başlıca amaçları arasında yer almaktaydı. Orta Doğu'da içinde bulunduğu yalnızlığı kırmak için eski Sovyet cumhuriyetleriyle yakın ilişkiler kurmaya özen gösteren İsrail aynı zamanda Türkiye'yi

³⁶⁴ Dosbolov, 2014: 2.

³⁶⁵ Kreutz, 2002: 51.

de Suriye'nin dikkatini dağıtmak için kullanmayı hedeflemektedir. İsrail algısından uzaklaşmış bir Suriye, İran'ın müttefiki olmasıyla, çevreleme siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır.³⁶⁶

Rusya Federasyonu-İsrail ilişkilerine baktığımızda Putin hükümetiyle beraber ilişkilerde gözle görülür bir ilerleme yakalandığını görmekteyiz. Orta Doğu'da yenilenen vizyonuyla ilişkilerini şekillendiren Rusya, Sovyet ideolojisini yayma amacıyla hareket etmeyen ve daha çok ekonomik çıkarları dengeleyen bir politikayla hareket etmektedir. Bölgeye yapılan silah ihracatında en yüksek paya sahip olmasının yanında İran ile kurduğu nükleer işbirliği ve İsrail ile geliştirilen enerji ticareti Rusya'nın jeopolitik vizyonunu göstermektedir. Putin'in Orta Doğu algısında İsrail değerli bir konumda yer almaktadır. Burada hem enerji faktörü hem de ikili ilişkileri sağlamlaştırarak ABD'nin etkisini kırma isteği yatmaktadır. İsrail ise Rusya'nın İran ve Suriye olan ilişkileri dolayısıyla tam anlamıyla bir güven duymamaktadır.³⁶⁷

Soğuk barış içinde olduğu Suriye'de yaşanan gelişmelerde de net bir tavır sergileyemeyen İsrail'in Rusya ile olan ilişkisi de tam anlamıyla bir çerçeveye alınamamaktadır. Esad rejiminin gitmesi Suriye-İran ilişkilerinde değişiklikleri beraberinde getirecektir, ancak yeni rejimle birlikte bölgede yaşanacak değişimler, İsrail'in çıkarlarına hangi boyutta yansıtacağı bir belirsizlik durumunu yansıtmaktadır. İsrail hükümeti de politik söylemlerini Esad'ın gitmesi veya kalması üzerinde oluşturmamaktadır.³⁶⁸

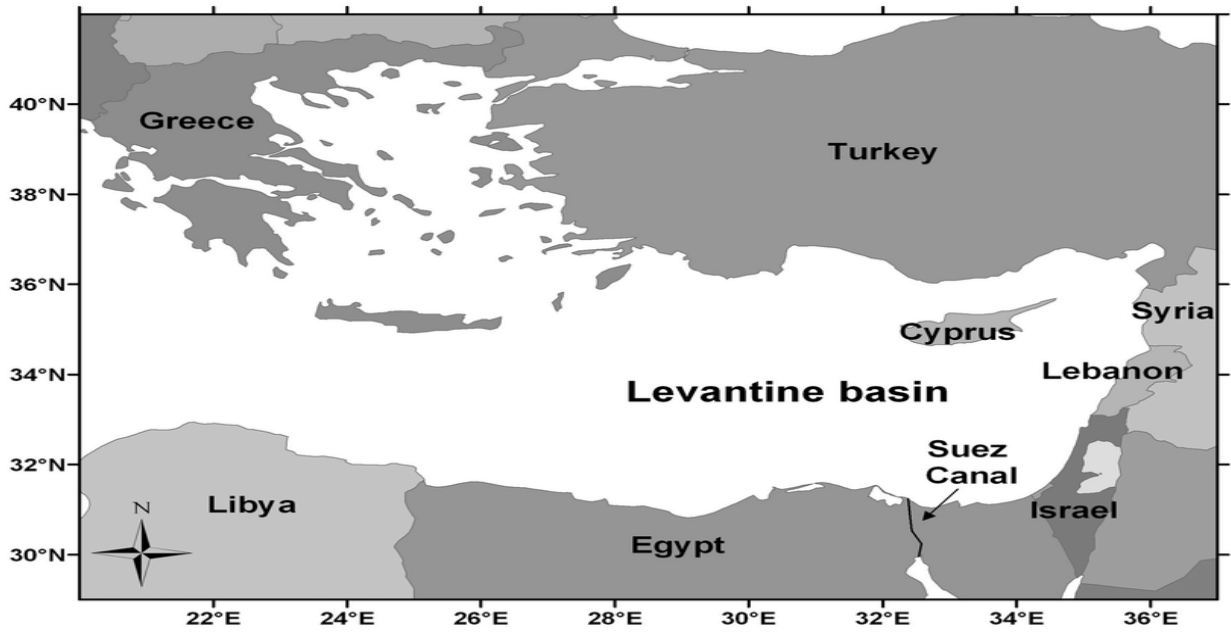
Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon yatakları ve bölgede artan hareketlilik, Rusya'nın İsrail politikasına etki etmektedir. Orta Doğu enerji kaynaklarına komşu olan ve önemli ticaret yollarının düğüm noktası olan Doğu Akdeniz, hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesiyle bir kez daha küresel ilgiyi kendisi üzerine çekmeyi başarmıştır. Enerji sahasında söz sahibi olmak isteyen çeşitli aktör grupları adeta bölgeye akın etmiş ve bu durum yeni işbirliklerinin ve çatışma alanlarının doğmasına sebep olmuştur.³⁶⁹

³⁶⁶ Özdaşlı, 2017: 180.

³⁶⁷ Akgül, 2007: 139.

³⁶⁸ Bulut, 2018: 529.

³⁶⁹ Kedikli ve Çalağan, 2017: 126.

Harita 11 Levant Bölgesi ve Kıyıdaş Devletler

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-Levantine-basin-and-surrounding-countries_fig3_230730002, (erişim tarihi: 01.05.2021).

Enerjinin çıkarılması veya ticaretinin yapılmasından önce tarafları çatışmaya sürükleyen asıl sorun Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilanı konusu olmuştur. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) kabul edilmesinin ardından hukuki düzenlemeye kavuşan MEB, karasuların ölçülmeye başlandığı esas hattan en fazla 200 deniz mili genişliğini kaplamakla birlikte, deniz yatağı ve toprak altı ve burada var olan canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, korunması ve işletmesi haklarını bölge devletine tanıyan bir uygulamadır.³⁷⁰

BMDHS'de MEB ilanının iki şekilde gerçekleştirilebileceği ve bunların “ilan” ve “antlaşma” yöntemleri olduğu belirtilmektedir. Sözleşme, seçilecek olan yöntemin bölgesel dinamikler çerçevesinde karar verilmesine onay vermektedir. Doğu Akdeniz, coğrafi koşulları gereğince, devletler arası “antlaşma” yöntemiyle MEB ilanını gerektirmektedir. Ancak bu konuda hukuksal olarak devletleri bağlayan normlar olmaması, Doğu Akdeniz’de yaşanan güncel sorunlara davetiye çıkarmıştır.³⁷¹ Sebebi her ne olursa olsun, Levant bölgesi hem kıyıdaş devletleri hem de bölge dışı aktörleri yeni bir enerji güvenliği çıkmazına sürüklemiştir.³⁷²

17 Aralık 2010 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile MEB antlaşması imzalayan İsrail, bölgede bulunan diğer kıyıdaş devletlerle herhangi bir antlaşma

³⁷⁰ Yayıncı, 2012: 14.

³⁷¹ <https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlendirilmesi-sorunu/>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

³⁷² <https://globalriskinsights.com/2019/03/energy-and-security-in-the-eastern-mediterranean/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

imzalamamıştır. 12 Temmuz'da ise MEB sınırlarını gösteren koordinatların yer aldığı listeyi BM'ye sunmuştur.³⁷³ Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmalarına başlayan İsrail, hem kendi doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecek hem de enerjinin transferinde terminal konuma yerleşebilecektir.³⁷⁴

İsrail keşfettiği hidrokarbon yataklarıyla Rusya için ekonomik bir değer olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bölgedeki konumuyla jeopolitik dengeler açısından oldukça önemli olan bu ülke artık jeoekonomik çıkarların korunması için de Rusya'nın görüşüne girmiştir. Bölge kaynaklarının keşfi, çıkarılması ve dağıtılması aşamalarında ortaklık girişimleri Gazprom aracılığıyla yürütülmüştür. 2012'de Rusya devlet başkanı Putin'in İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında, bölgede bulunan Rus şirketlerine İsrail ile enerji konusunda müzakerelere başlamaları üzerine talimat verilmiştir. Enerjinin çıkarılması ve dağıtımı konusunda deneyimli bir ortağa ihtiyaç duyan İsrail için de Gazprom en olası adaylar arasında görünmekteydi. Aralık 2012'de başlayan müzakereler sonucunda Leviathan sahasında gaz arama ve geliştirme faaliyetlerinin yüzde 30'luk hissesi Avustralyalı Woodside Petroleum şirketine verilmiştir. Ancak bu durum Rusya için bir sonuç değildir. Gazprom'un İsviçre kuruluşu olan Gazprom Marketing & Trading Switzerland AG, Levant LNG Marketing Corporation ile bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma, Gazprom şirketine, İsrail'in doğalgazını Asya pazarına satma hakkı vermektedir.³⁷⁵

Eylül 2020'de İsrail, Mısır, Yunanistan, Kıbrıs, İtalya ve Ürdün bölgede bulunan doğalgazın ihracatına teşvik oluşturmak amacıyla, konferans görüşme ile bir araya gelmiş ve Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu kurmuşlardır. Forum'a olan desteklerini bildiren ABD ve AB, gözlemci statü almak için hiç vakit kaybetmeden başvuru yapmışlar, Fransa ise doğrudan üyelik statüsü talep etmiştir.³⁷⁶ Rusya ise Suriye ile doğalgaz anlaşmaları yapmış ancak anlaşmanın dahil ettiği bölgelerde Suriye-Lübnan ihtilafının olması Rusya'yı zor bir denkleme sürüklemiştir. Rusya halihazırda 2018 yılında Lübnan ile hidrokarbon arama çalışmalarına başlamak için anlaşma imzalamış ancak İsrail ile yaşanan sorunlar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. İsrail, Lübnan ile deniz yetki alanlarında uzlaşa sağlayabilmek için müzakerelerini sürdürmektedir. Tüm bu ihtilaflara ek olarak Batılı devletlerin desteğini alan Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun varlığı da, Rusya'nın ticari çıkarlarını tehdit etmektedir.³⁷⁷

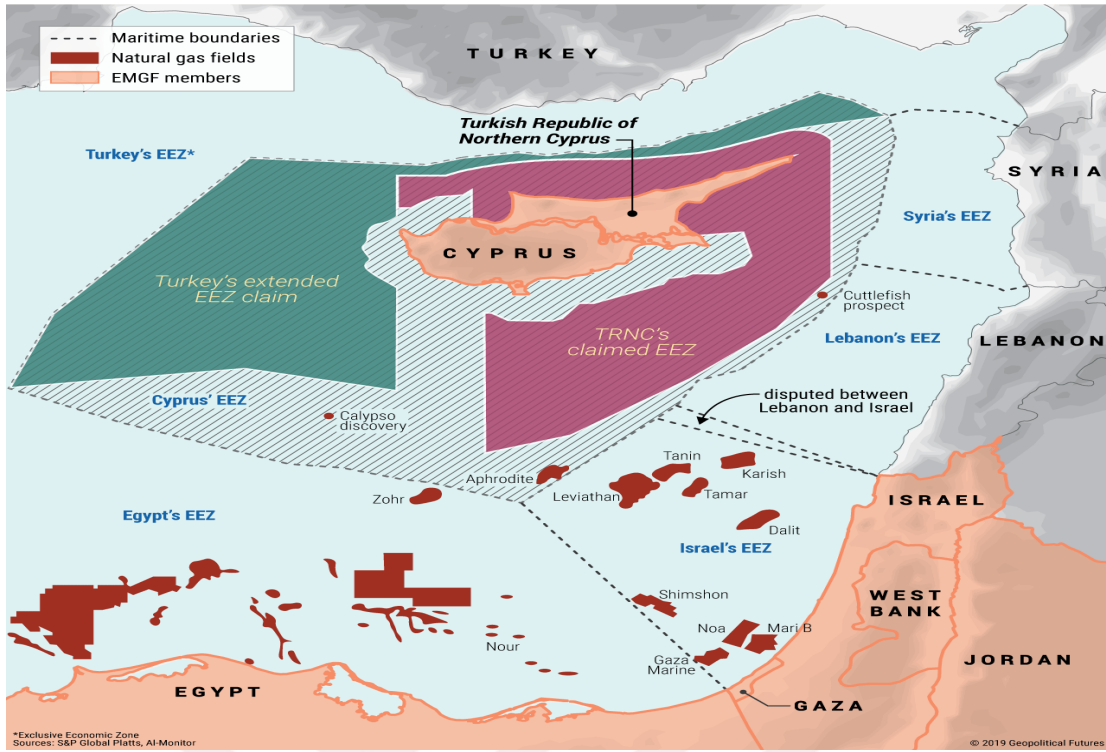
³⁷³ Yayıcı, 2012: 27.

³⁷⁴ Kesgin, 2018: 209.

³⁷⁵ Nurieva, 2017: 115-116.

³⁷⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54252161>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

³⁷⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56910325>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

Harita 12.9 Doğu Akdeniz Gaz Forumu

Kaynak: <https://geopoliticalfutures.com/natural-gas-cooperation-in-the-eastern-med/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

Rusya ve İsrail arasındaki ilişkiler bir çeşit denge siyasetiyle yürütülmektedir. Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığı Suriye ve İran'ın bölgesel gücünü artırması nedeniyle İsrail için bir tehdit yaratmakta, ancak aynı zamanda Rusya ile kurduğu ilişkiler İsrail'i bölge devletlerine karşı koruma altına almaktadır. İsrail net olarak Suriye'de bir rejim değişikliğinden yana tavır sergilemezken, asıl amacı İran'ın bu devlet üzerinde yarattığı etkinin kaldırılmasıdır. Ancak ne Rusya ne de ABD ile yürüttüğü diplomasi sonucunda başarı sağlayamamıştır. Doğu Akdeniz'de sahip olduğu rezervler, İsrail'i hem bölge ülkeleriyle hem de uluslararası aktörlerle yakınlaştırmış ve yalnızlık algısından uzaklaşmasını sağlamıştır. Hidrokarbon kaynaklı yaşanan çatışma ortamı ise Rusya ve İsrail'i ilişkilerine tam anlamıyla bir çerçeve çizilmesine engel olmaktadır.³⁷⁸

3.4. Arktika: Küresel Rekabette Soğuk Zemin

Küresel gündemi ve siyaseti etkileyen gelişmeler, devletlerin politikalarında da radikal değişikliklere neden olabilmektedir. Küresel ısınma ve beraberinde gelen iklim değişikliği konuları, üzerinde yaşadığımız dünyanın fiziki koşullarına etki ettiği kadar siyasi durumuna da yön vermektedir. Konu özelinde örneklendirmek gerekirse buzulların erimesi insanlık için bir felaket olarak yorumlanırken, devletler için yeni hayat sahalarının ortaya çıkışı anlamına

³⁷⁸ Bulut, 2020: 9.

gelmektedir. Arktika’da buzulların erimesi hem yeni ticaret yollarını hem de deniz yatağında yeni enerji kaynaklarını ortaya çıkarmaktadır. Bölgenin kıyıdaşı olan devletler için yeni küresel mücadelenin adı bu sebeplerle Arktika olmaktadır. XXI. yüzyıl küresel siyasetinde devletlere sağladığı avantajlar ve jeopolitik çıkar endeksli politikalara zemin oluşturması nedeniyle içinde bulunduğumuz dönem Arktika Çağı olarak adlandırılmaktadır.³⁷⁹

Harita 13 Arktik Bölgesi

Kaynak: <https://www.state.gov/key-topics-office-of-ocean-and-polar-affairs/arctic/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

Kuzey Kutup Bölgesi ve Arktik Okyanusu’nu içerisinde barındıran, Arktik Çember olarak isimlendirilen bu bölge kapladığı coğrafi alan ile Afrika veya Asya kıtasından çok daha büyüktür. Hidrokarbon rezervlerinin bolluğu ile bilinen bu bölgeyi jeologlar, “Ali Baba’nın Mağarası” olarak tanımlamaktadır. Rusya, Kanada, Danimarka, ABD, Norveç, İsveç, Finlandiya ve İzlanda devletlerine ait toprakların bir bölümünü de içine alan bölge Geniş Arktik; küresel krizlere konu olan uyuşmazlıkların yaşandığı ve Rusya, Kanada, ABD, Danimarka ve Norveç’in kıyıdaş olduğu bölge ise Arktik Okyanusu’dur.³⁸⁰ Arktik Okyanusu’na kıyısı olan bu beş devlet Arktik Beşlisi olarak da ifade edilmektedir. Diğer üç devletin de içinde yer aldığı Arktik Konseyi (AK)³⁸¹, üye devletler arasında işbirliği ve

³⁷⁹ Mazur, 2015: 150.

³⁸⁰ Akpınar, 2017: 85.

³⁸¹ Çıtak, 2020: 5440.

koordinasyonu sağlamak amacı 19 Eylül 1996 tarihli Ottawa Deklerasyonu ile kurulmuştur. Kurucu anlaşması olmayan Konsey, bölgesel konular hakkında bilgi sağlaması, eğitimi desteklemesi ve üyelerin bir araya gelerek çevre ve kalkınma konuları hakkında görüş alış verişinde bulunmasına ortam hazırlamasıyla oldukça değerli bir yapıdır.³⁸²

Bölgenin silahsızlandırılması için 1920’de 46 imzacı devlet tarafından onaylanan Svalbard Antlaşması, Arktik özelinde yapılan ilk Antlaşma özelliği taşımaktadır. Ancak Soğuk Savaş döneminde bölge silahlandırılmaya başlanmıştır. Danimarka ile yapılan anlaşma sonucunda “Buz Solucanı Projesi” ile 1959’da ABD bu ülke üzerine nükleer üs kurmuş ancak 1967’de Proje’nin durdurulmasının ardından reaktörler kaldırılmıştır.³⁸³

Arktik, Sovyetler açısından da hayati öneme sahiptir.³⁸⁴ Sovyetler Birliği 1920’lerin başından itibaren Arktika’ya yoğunlaşmıştır. Endüstriyel gelişme projeleri, maden arama faaliyetleri ve askeri tatbikatlar için kullanılmaya başlanmasının ardından bölge Ruslar dahil olmak üzere tüm ziyaretçilere kapatılmıştır. 1930’lu yıllar ise SSCB’nin bölgeye olan ilgisinin arttığı ve bölgesel çalışmaların hız kazandığı yılları içermektedir.³⁸⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus devleti ağır yaralar almış, özellikle iç politikada yaşanan sorunlar Çarlık rejiminin sonunu getirmiştir. Sovyetler Birliği ise ilk yıllarından itibaren ülkenin sosyo-ekonomik durumunu düzeltmek için çalışmalarına hız vermiştir. Arktik bölgesi de mevcut durumun iyileştirilmesi için oldukça önemli görülmüştür. Kuzey Deniz Yolu’nun kullanılmaya başlanması sonucunda ülkenin iki ucunda yer alan Vladivostok ve Murmansk şehirleri arasındaki mesafe yarı yarıya azalmıştır. Böylece bölgenin ulaşım ve ticaret için önemi kanıtlanmıştır. 1926 yılında SSCB, Arktik üzerinde hak ilan ettiği bölgeleri ilk defa bir döküman yayımlayarak belirtmiştir. Bu belge aracılığıyla Sovyetler’in egemenliği Kola Yarımadası’ndan Bering Boğazı’na kadar genişletilmiştir. Zorlu hava koşulları ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle, hedeflenen ilerleme tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Stalin’e göre ülkenin sosyo-ekonomik düzeninde iyileşmenin sağlanması için Arktik gerekli olan reçetiyi sunmaktaydı. Ancak Stalin vizyonu geniş olmasına rağmen, ekonomik ve iklim faktörlerinin yorucu şartlarına önlem alabilecek düzeyde bilgi sahibi değildi.³⁸⁶

³⁸² Demirkılınç ve Pehlivanlı, 2016: 251.

³⁸³ Tutan ve Arpalier, 2020: 23.

³⁸⁴ McCannon, 1995: 26.

³⁸⁵ Macar ve Oğuz, 2021: 340.

³⁸⁶ Macar ve Oğuz, 2021: 341-342.

Harita 14 Rusya'nın Arktik Kıyıları

Kaynak: <https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>, (erişim tarihi: 03.05.2021).

İkinci Dünya Savaşı dönemi Arktik Okyanusu'nun diğer aktörlerin de bölgeye ilgisinin arttığı yıllar olmuştur. Coğrafi sınırları tam olarak çizilmemiş olan bölge üzerinde artan hak iddiaları Rusya'nın jeopolitik çıkarlarında tehdit algılamasına neden olmuştur. Kıyı devletleri arasında gerilimlerin tırmanmasına neden olan bölge, küresel rekabette sıcak gelişmelere zemin hazırlamaktadır. Dünya üzerinde henüz keşfedilmemiş hidrokarbon rezervlerinden petrol ve doğalgazın sırasıyla yüzde 13 ve yüzde 30'unun Arktik Okyanusu'nun tabanından yer aldığı iddiaları, enerji güvenliğini sağlamak isteyen devletleri kendisine çekmektedir. Sonuç olarak bölge doğrudan Rusya'nın ulusal güvenlik algısıyla ilişkilendirilmektedir.³⁸⁷

Tarihsel bağları ve coğrafi özellikleriyle Rusya, Arktik üzerinde hak iddia eden devletler arasında öne çıkmaktadır. Rusya'nın Arktik Okyanusu'nda uzanan kıyı şeridi, tüm bölgenin neredeyse yarısıdır. Bölgenin şartlarına uygun olarak dizayn edilmiş buz kırıcı filoların varlığı da bölgeye erişim konusunda Rusya'nın avantajlı konumda olmasını sağlamaktadır. Bunlara karşılık Rusya'nın bölgede bir anlamda yalnız kaldığı bilinmektedir. Arktik Beşlisi olarak bilinen devletlerin dördü NATO üyesidir. Bu durum ise Rusya'yı en savunmasız devlet konumuna getirmektedir.³⁸⁸

³⁸⁷ Kovalev, 2017: 504.

³⁸⁸ Olesen, 2017: 3.

Fiziksel varlığının yanı sıra tarihsel bağlarıyla da bölge üzerinde en baskın güç konumunda bulunan Rusya Federasyonu her ne kadar yalnız görünse de sayısal veriler baz alındığında diğer dört devlete göre eli daha güçlüdür. Bunun nedeni ise Arktik bölgeni yarısından fazlası üzerinde söz sahibi olması ve bölgede yaşayan halkın neredeyse yarısını yönetiyor durumda olmasıdır. Ek olarak Rusya'nın çıkartılabilir durumda olan hidrokarbon rezervelerinin %80'i Kuzey Kutup bölgesinde yer almaktadır.³⁸⁹ Coğrafi, tarihi ve demografik yönleriyle bölgeye sıkı sıkıya bağlı olan Rusya, bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde kilit rolü oynamaktadır.

Bölgesel anlaşmazlıkların çözümünde başvurulabilecek bir antlaşma metni bulunmamaktadır. Arktik Konseyi bünyesinde bir araya gelen devletler burada sadece görüş birliği sağlamak amacıyla buluşmaktadır. Bölgesel ortak bir karar mekanizmasının yokluğu, sorunların çözümünde uluslararası normları gerekli kılmaktadır. 1982 tarihli BMDHS burada oldukça önemlidir. Kıyıdaş ülkeler arasında sadece ABD bu sözleşmeyi imzalamasına rağmen onaylamamıştır. Bu durum sorunların çözüm aşamasında diğer kıyıdaş devletlerle ortak hareketi zorlaştırır da, birçok sorunun çözümü ensasında BMDHS normlarına başvurulmasına itiraz etmemektedir. Aslına bakılırsa ABD gibi diğer devletler de, Arktik özelinde yaşanan sınır anlaşmazlıklarına uluslararası bir müdahalenin gelmesine karşıdır. Görüş ayrılıkları yine bölge devletleri arasında çözülmeli ve sonuca bağlanmalıdır. Böylece bölge üzerinde başka herhangi bir aktörün hak iddiası olamayacak ve kazanç maksimum seviyede korunacaktır.³⁹⁰

Rusya Federasyonu 1997'de BMDHS'ye taraf olmuş, 2001'de Arktik üzerindeki kıta sahanlığını genişletmek için başvurusunu sunmuştur. Rusya'nın kıta sahanlığının 200 deniz mili ötesinde hak iddiasında bulunmasıyla Arktik Okyanusu'nun yarısını hedeflediği görülmüştür. Ancak bu girişim uluslararası kınama ile cevap bulmuştur. Lomonosov ve Alpha-Mendelev sıradağlarını hedefleyen Rusya, bölgenin kaynak bakımından en zengin alanına hakim olmayı amaçlamaktaydı. Kanada, Danimarka ve ABD'de bu bölgeyle yakından ilgilenen diğer devletlerdir.³⁹¹

2003 yılında Irak ve sonrasında Orta Doğu, 2008 Gürcistan ve 2014 Kırım örneklerinin tamamı amaç ve sonuçları açısından doğrudan enerji güvenliğiyle bağlantılıdır. Enerji güvenliği devletin güvenliğiyle doğrudan ilişki üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yüzden küresel ısınma ve iklim değişikliği, devletlerin önlem almak yerine fırsat yakalamaya çalıştıkları bir realpolitiktedir.³⁹² Küresel mücadele içerisinde oyun kurucular arasında yer almak veya en

³⁸⁹ Gunitskiy, 2015: 140-141.

³⁹⁰ Akpınar, 2017: 90.

³⁹¹ Yılmaz ve Çiftçi, 2013: 11.

³⁹² Ediger, 2017: 57.

temelde hayatta kalmak isteyen her devlet, kendisini bir enerji oyunu içerisinde bulabilmektedir. Rusya için de enerji sektörü, “Ben buradayım!” diyebilmemin en önemli aracıdır. Enerji bağımlılığıyla kendisine tabi olan devletlerin güçlenmesi ve kendi enerjisini üretebiliyor olması da Rusya için çıkarların tehlikeye düşmesi anlamına gelmektedir. Rusya’nın Arktik’e olan ilgisini, elini sağlam tutmak isteyen bir oyuncunun hamleleri olarak da görülebilir. Bölge aynı zamanda ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır.³⁹³

2008 Temmuz ayında Rusya, Arktik bölgesinde tekrar devriyelere başladığını duyurmuş ve Eylül ayında ilk Arktik politikasını kabul etmiştir. 2020 ve sonrası için Arktik bölgesinde Rusya Federasyonu’nun devlet politikaları hakkında bildiri niteliği taşıyan bu politika, Rusya’yı Arktik’in lider gücü olarak tasvir etmektedir. Burada Arktik bölgesinin Rus ulusal çıkarında olan yerine değinilmiş ve dört başlık altında açıklanmıştır. Bu belgeye göre Arktik bölgesinin ulusal çıkarlara olan hizmeti,³⁹⁴

- Ulusal stratejik kaynakların üssü olması,
- Barış ve işbirliği bölgesi olarak muhafaza edilmesi,
- Kendine özgü ekolojik dengesinin korunması,
- Kuzey Deniz Yolu’nun ulaşım bağlantısı olarak kullanılması şeklinde belirlenmiştir.

Rusya yayımladığı bu belge ile birlikte küresel rekabet içerisinde Arktik’e verdiği değeri de göstermiştir. XXI. yüzyıl Rus jeopolitiğinde Arktik’in artan değerinin temeli Vladimir Putin tarafından "derin stratejik çıkarlar" olarak işaret edilmiştir. 2010 yılında bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında görüşlerini belirten Rus lider, Arktik için Rusya’nın savunma ve güvenlik anahtarı tanımını yapmıştır. Ziyareti esnasında Rus bilim insanlarının yakalayıp esir olarak tuttuğu bir ayı hakkında sorulan soruya "Kuzey kutbunun gerçek efendisidir." cevabını veren Putin’in, uluslararası medya üzerinden bölge devletlerine bir mesaj gönderdiği de söylenebilir.³⁹⁵

Rusya açısından Arktik’in önemi hidrokarbon yataklarıyla sınırlı değildir. Uluslararası ticaretlerde sağladığı avantajlar göz önüne alındığında deniz yolu taşımacılığı, devletlerin tercihlerinde ilk sıralarda kendisine yer bulabilmektedir. Rusya’nın coğrafi koşulları gereğince deniz ticareti çok daha kısıtlı şartlar altında yapılmaktadır. Arktik ise tam olarak bu noktada Rusya için bir candamarı olmuştur. Kuzey Deniz Yolu, Rus devletinin uzun yıllar boyunca kullandığı bir ulaşım güzergahıdır. Kuzey Deniz Yolu ilk defa 1935 yılı itibarıyla SSCB’de ticarete açılmıştır. Uzun yıllar boyunca yabancı gemilerin bu rotayı takip etmeleri

³⁹³ Ateş, 2017: 68.

³⁹⁴ Foxall, 2017: 5.

³⁹⁵ <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/29/vladimir-putin-polar-bear-arctic>, (erişim tarihi: 04.05.2021).

engellenmiştir. Çünkü bölge Rus ulusal sınırları içerisinde görülmekteydi ve herhangi bir yabancı geminin burada bulunması, ulusal güvenlik açısından risk teşkil ediyordu. 1987’de bu yasağın kaldırılacağına dair bir açıklama yapılmış ve 1991 yılında yabancı gemilere geçiş serbestisi tanınmasıyla Kuzey Deniz Yolu uluslararası deniz trafiğinin bir parçası haline gelmiştir.³⁹⁶

Kuzey Deniz Yolu, Rus ekonomisine ek gelir sağlamasıyla güncel değerini arttırmaktadır. 2013 yılında yapılan açıklamayla, Kuzey Deniz Yolu’na olan ilginin farkında olduğu Putin tarafından aktarılmıştır. Putin’in Arktik siyaseti iki farklı karakterli politikayı barındırmaktadır. Bölgesel değerlerin korunması ve ticaretin geliştirilmesi için kıyı devletleriyle işbirliği ortamında bir araya gelebilen Putin yönetimi, bölgenin lideri hatta tek hakimi olabilmek için de çeşitli dönemlerde çatışma ortamına sebep olabilecek kararlara imza atabilmektedir. 2007 Münih Konferansı’nda yaptığı konuşma sebebiyle Batılı devletlerin teyakkuza geçmesine neden olmuş, aynı yılın Ağustos ayında denizin 4.300 m derinliğine Rus bayrağının dikilmesi sonucu Batı ile çatışma ortamının fitili ateşlenmiştir. İkili ilişkilerde yaşanan bu gergin süreç esnasında dahi Arktik kaynaklarının geliştirilmesi için işbirliği zemini koruma altında tutulmuştur.³⁹⁷

Petrol, kömür ve doğalgaz kullanımıyla doğru orantılı olarak atmosfere salınan sera gazındaki artışa bağlı olarak gerçekleşen küresel ısınmanın son yıllarda hız kazandığı, uzmanlar tarafından aktarılmaktadır. Atmosferdeki gaz dengesini ve ekolojik yapıyı değiştiren bu süreç aynı zamanda sosyal ve siyasal değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. İnsanın sebep olduğu bu değişim süreci, zaman içerisinde artan kıtlık, salgın hastalıklar, su baskınları, göçler ve etnik sorunlar gibi devletleri karşı karşıya getirebilecek olayları başlatmıştır.³⁹⁸ İklim değişikliğinin olumlu etkilerinden faydalanmak için projeler geliştiren Rusya’nın devlet başkanı Putin ise geline bu noktanın insan faaliyetleri sonucu gerçekleştiği tezini reddetmektedir. Ülkenin soğuk kesimlerinde enerji tüketiminin azalması, tarım arazilerinin genişlemesi ve buzulların erimesinin ardından Kuzey Buz Denizi’nde seyrüsefer imkanlarının artması Rusya’nın beklediği olumlu etkilerdir.³⁹⁹

Buzulların erimesinin ardından Arktik Okyanusu’nun hidrokarbon kaynaklarına erişim imkanı yalnızca Rusya’nın sahip olduğu bir avantaj değildir. Sonuç olarak kıyı devletleri başta olmak üzere, uluslararası aktörler de enerji güvenliğini sağlamak için bir fırsat yakalamışlardır. Bu sebeplerle, küresel ısınmanın Rus devlet politikalarında bir ikilem yarattığı bilinmektedir.

³⁹⁶ Sevgili ve Turkistanlı, 2019: 3-4.

³⁹⁷ Dağıstan, 2020: 80.

³⁹⁸ Bayraktar ve İncekara, 2017: 202.

³⁹⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51007034>, (erişim tarihi: 08.05.2021).

Eriyen buzullar sonrasında ticaret yollarının güvenliğini sağlamak daha önemli hale gelirken, Rusya doğal surlarını da iklim değişikliğine karşı kaybetmiştir. Kıyı şeridi güvenliği artık doğal şartlarla değil, bizzat Rusya'nın askeri kuvvetleriyle korunmalıdır.

Devletler arasındaki güvenlik sorunları halizarda karmaşık ve çok katmanlı bir yapıdaydı. SIPRI 2019 raporuna göre, küresel ısınmadan en çok ve en hızlı etkilenen bölge Kuzey Kutbu'dur. Bu bize iklim değişikliğinin ileri aşamasında yaşanabilecek senaryoların bir modeli olarak gösterilmektedir. Geline nokta itibarıyla güvenlik sorunları daha ön plana çıkarken bölgedeki sosyal, politik ve ekonomik süreçlerle de bütünleşmiştir. 2011 yılında bölgedeki havaalanları ve radar istasyonlarını restore eden Rusya, aynı yıl içerisinde kullanılmayan askeri üslerini de tekrar açtı. Okyanus tabanında kullanılmak üzere geliştirilen nükleer kuvvetlerin onarımına da hız verilmiştir. 2014 yılında ise Kuzey Filosu Ortak Stratejik Komutanlığı'nı (JSC North) kurmuştur. Tüm bu eylemlerin arkasında buzulların erimesi sonucu oluşan güvenlik sorunu ve tabiki bölgede artan ABD ve NATO faaliyetleri etkili olmuştur. Bölgenin Rusya açısından jeopolitik değeri yalnızca sahip olduğu kıyı şeridi uzunluğuyla bile anlaşılabilmektedir. Moskova hem bölgesel çıkarlarını korumak hem de uzun yıllar hakim olduğu coğrafya üzerindeki gücünü bir başka aktöre kaptırmamak için askeri gücünün tüm unsurlarıyla hareket etmeye hazır şekilde beklemektedir.⁴⁰⁰

Jeopolitik avantajların korunması söz konusu olduğunda Rusya'nın Arktik bölgesinde alabileceği riskler, sisteme dahil olan hiçbir aktör için sürpriz olmayacaktır. Ulusal gücüne kavuştuktan sonra gelişen olaylar bunu daha önce göstermiştir. Gürcistan, Suriye ve Ukrayna politikaları ve 43. Münih Güvenlik Konferansı konuşması, Rusya'nın Arktik çevresinde alabileceği önlemlerin birer ön gösterimidir.

3.5. Rus Jeopolitik Algısında Küresel İklim Krizi

Dünya üzerinde insan ve diğer tüm canlıları tehdit eden birçok etmen vardır. Savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi durumlar canlı yaşamı için olası tehlikeler arasında gösterilmektedir. Son yıllarda adını özellikle duyduğumuz başka bir tehdit ise küresel iklim krizidir. Diğer hayati tehditlerin aksine daha yavaş ancak etkili sonuçları bulunan bu krizin savaşı, doğal afetlere ve hatta salgın hastalıklara neden olduğu bilinen gerçekler arasındadır. Buzulların erimeye başlaması, denizlerdeki yükselme, hava sıcaklıklarında anormal artışlar, yangın, sel gibi doğal afetlerin hızla artması iklim değişikliğinin kendisini gösterme

⁴⁰⁰ Klimentko, 2019: 3-9.

şekillerinden sadece birkaçıdır. Ekosistemi tehdit eden bu krizin önlenmesi adına devletler, çeşitli kurum ve kuruluşlarla birlikte bireyler farklı düzeylerde adımlar atmaktadır.

1992 yılında imzalanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 194 imzacı devlet ile birlikte iklim krizini önlemek adına bir çevre antlaşma özelliği taşımaktadır.⁴⁰¹ Küresel ısınmanın artmasıyla birlikte meydana gelen sorunlar tek bir devlet veya bölgenin ötesinde tüm dünya üzerinde kendisini göstermektedir. Böylece sorunun önüne geçebilmek için bir kahramandan öte kolektif hareket gereklidir. Bunun için çeşitli dönemler içerisinde antlaşma metinleri ve protokoller hazırlanmış ardından tüm devletlerin imzasına sunulmuştur. Bunlar ise;

- Ozon Tabakasının Korunması İçin Viyana Sözleşmesi (1985)
- Ozon Tabakasını İncelten Maddeler İlişkin Montreal Protokolü (1987)
- Kyoto Protokolü (İmza tarihi: 1997 Yürürlük tarihi: 2005)
- Paris Anlaşması (2016)'dır.

2016 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları adıyla oluşturulan program çerçevesinde 17 amaç belirlenmiş ve iklim krizinin önüne geçmek için evrensel çağrı yapılmıştır.⁴⁰²

Tablo 3.5 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

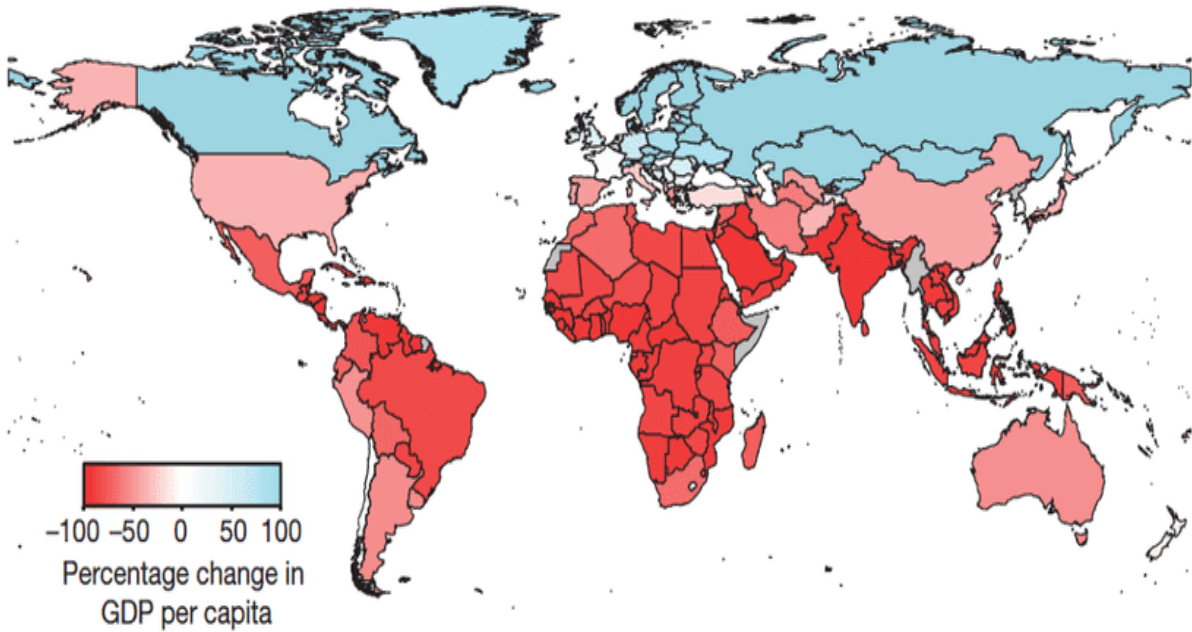

⁴⁰¹ <https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

⁴⁰² <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

Belirlenen 17 madde kapsamında üç ana sorunun önüne geçilmesi planlanmıştır. Bu çerçeve kapsamında; aşırı yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele, iklim değişikliğini düzeltme gibi amaçlar belirlenmiştir.⁴⁰³ Belirlenen maddeler kapsamında 12 ila 15. maddeler arasında iklim değişikliği ile mücadele için yapılması gerekenlere yer verilmiştir. Burada önemli olan konu ise iklim kriziyle mücadele kapsamında hiçbir aktörün saf dışı bırakılmamış olmasıdır. Bireyler, sivil toplum kuruluşları, bölgesel ve uluslararası örgütler ve devletlere ortak çağrı yapılmıştır.

Ancak burada belirtilen ortak hedeflerin ne denli kapsayıcı olduğu veya belirtilen yükümlülüklerin kimler tarafından onaylanıp onaylanmadığı önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel ısınma tüm dünyayı etkileyen bir tehdit olmakla birlikte, kriz içerisinde fırsat yakalama planları yapan devletler de bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Rusya Federasyonu bu devletlere verilebilecek en güzel örnek olacaktır. Tarım arazilerinin büyük çoğunluğu buzullarla kaplı olan, deniz ticaret yollarına ve enerji yataklarına ulaşımında yine buz kütleleriyle mücadele veren bir devlet için küresel ısınmanın ne denli tehdit oluşturduğuna daha yakından bakmalıyız.

Harita 15 Küresel Isınmanın Etkileri

kaynak: <https://www.theguardian.com/environment/climate-consensus-97-per-cent/2015/oct/27/global-warming-could-be-more-devastating-for-the-economy-than-we-thought>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

⁴⁰³ <https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

⁴⁰⁴ Küresel ısınmayla birlikte Tropikal ve Orta Kuşak'ın aşırı sıcaklıklarla mücadele vereceği, Kutup kuşağında ise bu durumun daha hafif seyredeceği tahmin edilmektedir.

Rusya, coğrafi konumu gereği iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda atmosfere sera gazı yayımı ve fosil yakıtların tedariği konularında da oldukça önemli bir paya sahiptir.⁴⁰⁵ Fosil yakıtların üretimi ve enerjinin tedarikinde lider konumda olan Rusya ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir ikilemin ortasında kalmıştır. Küresel ısınmanın etkilerinin Rusya'ya birtakım avantajlar sağlaması muhtemeldir ancak daha öncesinde de belirttiğimiz gibi küresel iklim krizi yalnızca buzulların erimesi veya hava sıcaklıklarının artması anlamına gelmemektedir. Sibiry'a'da görülen ve artan orman yangınları, sel ve çığ felaketlerinin sıklığı ve beraber salgın hastalıkların yaygınlaşmaya başlaması da iklim değişikliğinin tetiklediği durumlar arasındadır. Öyle ki her bir tetikte devletler ekonomik ve siyasi olarak yara almaktadır.

Rusya için olumlu etkilerine baktığımızda tarım arazilerinin genişlemesi, zorlu hava koşullarının beklenen sıcaklık artışıyla beraber iyileşmesi ki böylece enerji tüketiminin azalması ve Kuzey Buz Denizi üzerinde deniz seferlerinin daha kolay yapılabilmesi görünmektedir.⁴⁰⁶ Ancak net olarak etkileri belirlenemeyen bir kriz sonucunda meydana ne tür sorunlar gelebileceği ve kazanılacak avantajlar sadece birer varsayımdır. Rusya açısından ele alınan olumlu etkilerin ne kadar süreyle devam edeceği konusunda kesin olarak konuşmak günümüz verileriyle mümkün görünmemektedir. Rusya ve Putin için iki seçenekli bir yol ayrımı bulunmaktadır. Ya BM'de alınan kararlar doğrultusunda diğer aktörlerle birlikte krizin karşısında durmak, ya da iklim krizinin olası olumlu etkilerini beklemek. Bizim kanaatimizce Rusya için en doğru yol iklim krizinin önlenmesinde kolektif hareket bünyesine katılmak olacaktır. Burada yaşanan mücadele devletler arasında ki çatışmaların aksine ekosistem ve doğrudan yaşamın sürdürülebilirliği için ortak bir mücadeledir.

3.6. Rusya'nın Yakın Çevre Politikasından Uluslararası Krize: Rusya – Ukrayna Savaşı

*“Önemli olan bir ülkeyi sağlam ve henüz ayaktaiken ele geçirebilmektir. Savaşla yıpratılmış bir ülke daha az değerlidir.”*⁴⁰⁷

Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında başlayan ve bu çizgiden genişleyerek küresel çapta krizleri tetikleyen sıcak savaş durumunu, Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'ne dahil olması, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması veya SSCB'nin dağılmasından öte kimlik algısı üzerinden “Biz-Öteki” kavramsallaştırması ve Rusya'nın jeopolitik gerekçeleriyle açıklamaya

⁴⁰⁵ Sharmina and Anderson, 2013: 373.

⁴⁰⁶ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51007034>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

⁴⁰⁷ Tzu, 2016: 7.

çalışacağız. Çünkü Rusya'nın politik karakterini göz önüne aldığımızda, güncel sorunlara dahi tarihsel öğretiler ışığında yaklaşmakta olduğunu görmekteyiz.

Çeşitli dönemlerini ele aldığımız Rus devletlerinde birtakım benzerlikler bulunduğunu, uygulamaya konulan dış politikaların, geniş açıdan bakıldığında, aynı doğrultuda hareket ettiği varsayımına ulaşabiliriz. Çarlık Rusyası'nın ardından kurulan SSCB ve 1991'de SSCB'nin mirasını devralan Rusya Federasyonu'nun ilk dönem politikalarında Batı ile ilişkilerinde kimi zaman uyum yakalama kimi zaman ise hoşgörölü davranma eğiliminde olduğu bilinmektedir. Ta ki ulusal benliğinde taşıdığı güce ulaşana dek.

21 Aralık 1991'de on bir Sovyetler Birliği üyesinin⁴⁰⁸ Almatı'da bir araya gelerek imzacısı oldukları antlaşmalarla birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş, 25 Aralık 1991 tarihinde Gorbaçov'un televizyon konuşması ise SSCB üyeleri için yol ayrımını beraberinde getirmiştir.⁴⁰⁹ Henüz Sovyetler dağılmadan Birlik içerisinde yer alan devletlerin kendi aralarında oluşturdukları bir topluluk, aslında SSCB'nin bir gecede yıkıldığı görüşlerinin aksini kanıtlamaktadır. BDT'nin kurucu antlaşması içerisinde yer alan "Tüm imzacı devletlerin vatandaşlarına eşit muamele" ve "Toprak bütünlüklerine saygı" ifadeleri de SSCB içerisindeki dağılmanın sinyallerini uluslararası kamuoyuna sunmuştur.⁴¹⁰

Tüm bu ılımlı yaklaşımlar ve dostluk çerçevesinde inşa edilen ortam 1996 yılına geldiğimizde Dışişleri Bakanı olarak göreve getirilen Yevgeny Primakov ile birlikte, Rusya'nın realizme dönüşü olarak da ifade edilebilir, bir dönüşüm içerisine girmeye başlamıştır. Gorbaçov'un mirası olan Batı ile uyumlu adımlar terk edilirken Rusya eski Sovyet coğrafyası üzerinde tek hegemon güç olma arzusunu dile getirmeye başlamıştır. ABD'nin tek kutuplu düzenine karşı durma, NATO'nun genişlemeci politikasına bir nevi Sovyet seddi çekme ve Çin ile yakın ilişkiler geliştirme politikaları Rusya'nın yeni dönemini tanımlamaktadır.⁴¹¹

AB ve NATO'nun Sovyet ardılı coğrafyalardaki genişlemeci politikaları Vladimir Putin iktidarının da tehdit algılamasında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Ukrayna özelinde konuya yaklaştığımızda Rusya'nın saldırgan tavrının boyutlarını çok daha rahat görebilmekteyiz. 2010 yılı ve sonrasında başlayan Ukrayna'nın eksen değişimi sonucunda

⁴⁰⁸ BDT üyesi devletler: Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Belarus, Moldova ve Kazakistan. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/commonwealth-independent-states-cis/>, (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

⁴⁰⁹ Armaoğlu, 2018: 715.

⁴¹⁰ Hasgüler ve Uludağ, 2017: 429.

⁴¹¹ Eugene Rumer, "The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action", <https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254>, (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Rusya 2014 yılında Kırım'ı topraklarına katmıştır. Uluslararası kamuoyunca haksız ilhak ve bir başka devletin toprak bütünlüğüne saldırmak suçlarıyla ötekileştirilen Rusya kendisini Kırım halkının kendi kaderini tayin etme hakkını kullandığı ifadeleriyle haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

3.6.1. Rusya – Ukrayna Savaşı'nda İkinci Perde

2014 yılında Kırım'ın yasa dışı ilhakıyla sonuçlanan, beraberinde Rusya'ya yöneltilen suçlamalar ve yaptırımlarla ilerleyen eden süreç, Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji kozuyla birlikte bir anlamda halının altına sürüklenmiş ancak tohumlarını serpmeyi bırakmamıştır. Rusya buradaki kazanımlarıyla kendisine cesaret toplarken, Batılı güçler ise Rus doğalgazına alternatif enerji kaynakları aramayı hızlandırmıştır. Rusya'nın neokolonyal politikaları karşısında daha güçlü durabilmek için karşılıklı bağımlılık ilişkisinde baskın güç olmak, Rusya karşısında Avrupa ve ABD için gerçek silah olarak etki edebilecektir.

Burada bahsettiğimiz savaş yalnızca iki devlet arasındaki egemenlik yarışı olarak ele almak doğru olmayacaktır. Bu coğrafya üzerinde yalnızca coğrafi sınırları genişletme savaşı değil, aynı zamanda “kimlik” savaşı da verilmektedir. Rusya için “Biz” kavramıyla şekillendirilen kimlik, yapısal olarak eski Sovyet devletlerini adeta bir bütünün ayrılmaz parçası olarak ele almayı içermektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, 2008 yılında George W. Bush ile yaptığı görüşme sırasında “Ukrayna bir ülke bile değil.” İfadelerini kullandığı öğrenilen Putin'in aynı zamanda Rus ve Ukraynalıları tek bir halk olarak gördüğü ifadelerini de kullandığı bilinmektedir. Putin'in Ukrayna özelinde sergilediği politik tavrın zeminine, yalnızca NATO genişlemesinin engellenmesini oturtmak gerçeklerden uzaklaşmamıza neden olabilir. Ukrayna ve Belarus'un ulusal kimlik bakımından kırılgan yapıda olduğu fikriyle hareket eden Putin için, Ukrayna'ya siyasi, askeri ve ekonomik olarak hakim olmak Rus lider için oldukça önemlidir.⁴¹²

21 Şubat 2022'ye geldiğimizde, Rusya lideri Vladimir Putin devlet televizyonuna yaptığı konuşma sırasında, Ukrayna'nın olası NATO üyeliğini ele alırken “*güvenliği sağlamaya yönelik yolların seçimi, diğer devletler için tehdit oluşturmamalı*” ifadelerini kullanmıştır. Putin, konuşma sırasında Bill Clinton ile 2000 yılında yaptığı görüşmede sorduğu bir soruyu da şu ifadelerle aktarmıştır; “*Rusya'nın NATO'ya katılma fikrine nasıl yaklaşırsınız?*”. Sorusunu kendi ifadeleriyle birlikte ABD başkanına yönelttiğini öğrendiğimiz Rus liderin, NATO'nun amacına yönelik şüphelerini görmekteyiz. Konuşmanın içerisinde Rusya ve Batı arasında yaşanan uyuşmazlıkları da yer veren Putin'in, tarihsel öğretiler kapsamında jeopolitik

⁴¹²Jeffrey Mankoff, “Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict”, <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

etki alanlarını korumaya yönelik hareket ettiği çıkarımına ulaşabiliriz. Sözlerini barış görüşmelerini sona erdirdiğini bildiren bir açıklamayla bitirirken, Donetsk ve Luhansk'ın bağımsız ülkeler olarak tanınması için kendilerine iletilen talebi onayladıklarını açıklamıştır.⁴¹³

24 Şubat 2022 tarihi, Rusya tarafından başlatılan askeri hareketle birlikte Rusya ve Ukrayna arasında sıcak savaşın resmi tarihi olarak kaydedilmiştir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne doğrudan saldırı ve egemenlik ihlali olarak görülen Rus harekatı, BM Şartı'na⁴¹⁴ aykırı olması yönüyle de değerlendirilmiştir. 25 Şubat günü Sudan'dan Amin Awad, BM Ukrayna Kriz Koordinatörü olarak, Genel Sekreter Yardımcısı olarak atanmıştır. 28 Şubat'ta Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görevli savcı, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar için soruşturma açmıştır. Tarihler 2 Mart'ı gösterdiğinde ise BM Genel Kurulu, Rusya'nın saldırganlığını kınama kararını 5 aleyhte ve 35 çekimser oya karşılık 141 lehte oyla kabul etmiştir.⁴¹⁵

Uluslararası alandan Rusya'ya tepkiler gelmekle beraber, Rusya'nın mücadelesinde Rusya'yı haklı bulan ve dolaylı ya da doğrudan destek veren devletler de mevcuttur. Bu ülkeler ise şunlardır;⁴¹⁶

- **Belarus:** Ukrayna saldırıları başlamadan önce Rusya ile ortak tatbikatlarda bulunmuştur.
- **Küba:** Vladimir Putin'e destek verdikleri bilinmektedir.
- **Nikaragua:** Donbass bölgesinin güvenliği için askeri desteğin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.
- **Çin:** Savaşın sorumlusu olarak ABD ve Batı'yı sorumlu tutmaktadır. BM oylamasında çekimser oy kullanan devletler arasındadır.
- **Hindistan:** Çekimser oy kullanan bir diğer devlet olmakla birlikte, Rusya ile denge politikası yürütmektedir.

⁴¹³ Address by the President of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴¹⁴ Birleşmiş Milletler Şartı, BM'nin kuruluş belgesi olarak geçmektedir. 26 Haziran 1945'te imzalanmış ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴¹⁵ <https://unric.org/en/the-un-and-the-war-in-ukraine-key-information/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴¹⁶ <https://tr.euronews.com/2022/02/28/rusya-n-n-ukrayna-igaline-hangi-ulkeler-destek-veriyor>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

- **İran:** Her ne kadar Ukrayna'nın işgaline açık olarak destek vermiyor gözükse de, Rusya ile olan diyalogu bilinmektedir.
- **Kuzey Kore:** Krizin ana nedeni olarak ABD'yi hedef almaktadır.
- **Suriye:** Rusya'nın Donetsk ve Luhansk yönetimlerinin bağımsızlığını tanımasını öven açıklamalar yapan Şam hükümetinin Rusya ile olan bağı yıllardır kendisini kriz anlarında daha net göstermektedir.
- **BAE:** Çekimser oy kullanarak dolaylı yoldan Rusya'ya destek veren bir diğer yönetimdir.

Harita 16 Rus Askeri Gücü Ukrayna'da (24 Şubat-5 Temmuz 2022)⁴¹⁷

kaynak: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/after-losing-luhansk-ukraine-forces-gather-for-defence-of-donetsk/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

Rus saldırılarının henüz ilk günlerinde AB'ye üyelik sürecini hızlandırmak için yeterli gerekçeye kavuşan Ukrayna hükümeti, 28 Şubat tarihinde AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ukrayna'nın AB'ye üyelik başvurusuna ilişkin görüş, Avrupa Komisyonu tarafından 17 Haziran 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Yine Avrupa Konseyi tarafından Ukrayna'ya aday statüsü verilirken, üyelik başvurusuna ilişkin koşulların yerine getirilip

⁴¹⁷ 24 Şubat 2022 gecesi Ukrayna'ya başlatılan askeri operasyon sonrasında Donetsk ve Luhansk üzerinden Ukrayna topraklarında ilerleyiş kaydeden Rusya'nın beş aylık süreç sonucunda ulaştığı mesafe harita üzerinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/after-losing-luhansk-ukraine-forces-gather-for-defence-of-donetsk/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

getirilmediği denetlendikten sonra bir ileri aşamaya geçileceği AB yetkililerince açıklanmıştır.⁴¹⁸

Ukrayna ve Batı yaklaşmasından hoşnutsuzluğunu sıklıkla dile getiren Vladimir Putin, yine bu yaklaşmayı neden göstererek savaşın fitilini ateşlemişti. Ancak jeopolitik denklemler her zaman tek bir cevabı işaret etmemektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açmasının ardından Ukrayna batılı devletlerle daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamış ve hatta AB üyeliğine kabul edilme aşamasına kadar gelmiştir. Fakat burada Putin'in gözünden olaya yaklaştığımızda, yukarıda verdiğimiz televizyon konuşmasından hareketle, Rusya'nın söylemler üzerinden tehdit algısını dile getirmesi geçmişte işe yaramadığı gibi burada da işe yaramayacaktı. Ukrayna ise hali hazırda bağımsız ve egemen bir devlet olarak iç ve dış politikasında etkin gücünü kullanmakta özgürdür. Aynı zamanda Sovyet gücünü taşıdığını ve bölge üzerinde tek hakim güç olduğunu iddia eden bir Rusya'ya karşı tek başına ayakta duramayacağına inanmaktadır. Ukrayna'nın AB ve daha da önemlisi NATO'ya üyelik statüsünün sonucu hem Rusya hem de Ukrayna için jeopolitik denklem içerisinde hayati öneme sahiptir.

3.6.2 Savaş'ın Fiziki Temeli: Donbass Bölgesi

2014 yılında Ukrayna Kırım'ı kaybetmekle kalmamış, Donbass bölgesinde de Rus yanlısı ayrılıkçı hareketlerin kendisini göstermesiyle yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin doğu kanadında yer alan ve Donetsk ve Luhansk'ın yer aldığı bu bölge devletleri, kendilerini yeni iki bağımsız cumhuriyet olarak ilan etmişlerdir. Ancak burada belirtmek gerekirse Rusya'da dünyanın geri kalanındaki ülkeler gibi, bu iki devletin bağımsızlığını tanımıyordu.⁴¹⁹

Peki bölgeyi önemli kılan ve yeni savaşın merkez üssü haline getiren önemi nereden geliyor?

Donbass bölgesi 1721'de keşfedilen kömür rezervleriyle dikkatleri üzerinde toplayan bir bölge olmakla birlikte, Ukrayna'nın en büyük demir ve çelik üretim alanını da oluşturmaktadır. Dünya'nın en büyük metalurji ve ağır sanayi komplekslerinin yer aldığı bölge içerisindeki Donetsk ve Luhansk ise Ukrayna'nın sanayi bölgelerini temsil etmektedir.⁴²⁰

⁴¹⁸ <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴¹⁹ <https://www.trthaber.com/haber/guncel/donbas-nerede-neden-onemli-donbas-hangi-ulke-sinirlari-icerisinde-657886.html>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴²⁰ <https://www.britannica.com/place/Donbas>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

Harita 17 Donbas Bölgesi

kaynak: <https://www.ekonomist.com.tr/dunya/donbas-bolgesi-donetsk-ve-lugansk-nerede-onemi-ne-krizin-ayak-sesleri-nasil-gelmisti-29698>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

Rusya bu bölgeyi 2014 sonrasında strateji üssü olarak kullanarak Ukrayna üzerinde baskı kurmak amacını taşımıştır. 2022 yılına kadar bölgenin bağımsızlık isteklerine cevap vermeyen Moskova yönetiminin tavrı, 21 Şubat itibarıyla Donetsk ve Luhansk devletlerinin bağımsızlıklarını tanıdığını ilan eden Vladimir Putin ile ortaya konulmuştur.⁴²¹

3.6.3. Çıkar Çatışmalarının Arka Perdesi: İnsani Kayıplar

Dünya üzerinde yaşanan küçük ya da büyük birtakım gelişmeler, ki bunları bölgesel, ulusal veya küresel olarak sınıflandırabiliriz, tüm insanlık için kayda değer etkilere neden olabilmektedir. Bu konuyu “Kelebek Etkisi” örneği ile açıklayabiliriz. İki ülke arasında başlayan çatışmalar küresel çapta ekonomik krizlere neden olurken, ekonomisi bu krizleri kaldıramaya yetecek güce sahip olmayan ülkeler içerisinde iç çatışmalara neden olabilir. Sonrasında ise bu süreç bölgesel istikrarsızlıkları peşinde getirebilir. Öyle ki yalnızca savaşlar değil, salgın hastalıklar da bu sürece etki edebilmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı başlamadan önce dünya genelinde yayılan Covid-19⁴²² salgını, küresel ekonomiye, sağlık sektörüne ve hatta küreselleşme fikrine bir nevi balta vurmuştur. Ülke sınırlarından giriş ve çıkışları kapatan devletler, kendi içlerinde isteyerek ya da

⁴²¹https://www.washingtonpost.com/business/energy/why-ukraines-donbas-region-matters-to-putin/2022/12/27/a947acc0-85dc-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴²²<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

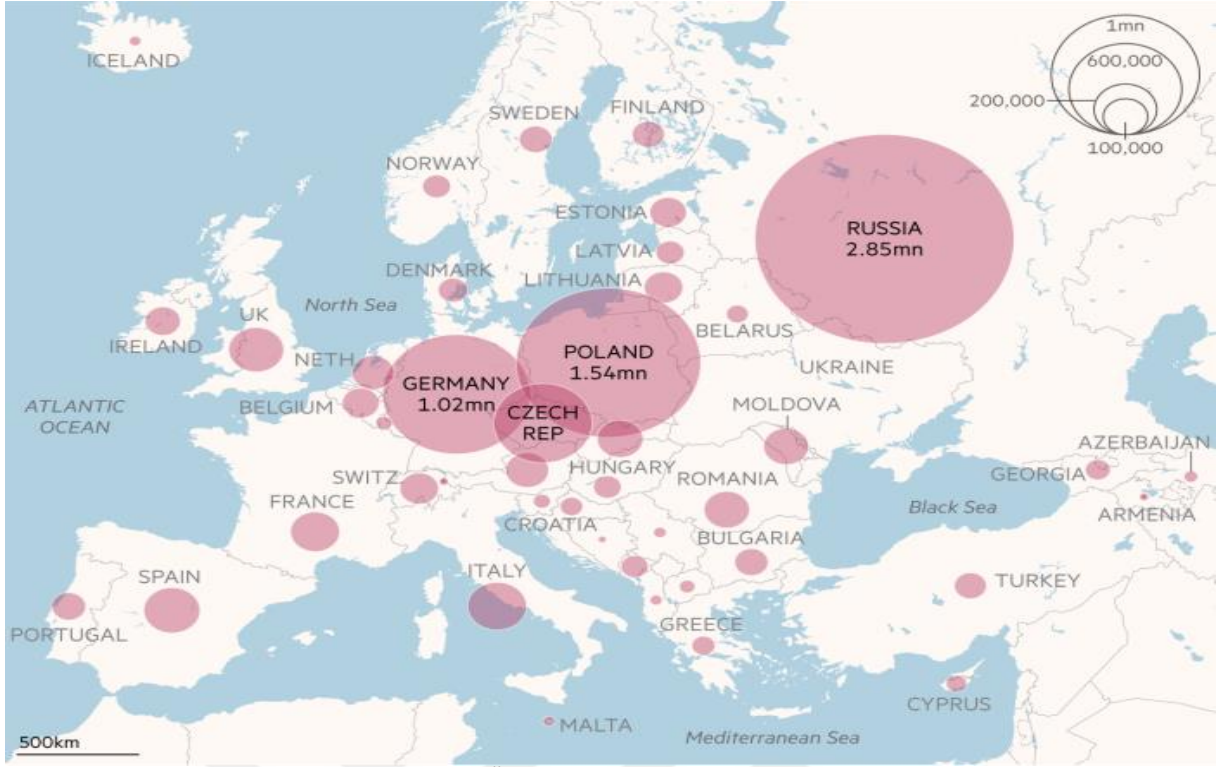
istemeyerek milliyetçi düşüncenin yayılmasında etkili olmuştur. Salgınla birlikte hayatımıza giren izolasyon ve sonrasında iç ve dış ticarete başlayan duraksama devletlerin ekonomik olarak güç kaybetmesine neden olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı savaş ise burada 2014'e göre çok daha büyük etkilere neden olmuştur.

Küresel salgın sonrası alınması planlanan önlemler henüz hayata geçirilmeye başlanmışken patlak veren savaş için Bounou ve Yatie üç ana sorun üzerine odaklanmıştır;⁴²³

- Çatışma ne kadar sürecek?
- Uygulanan yaptırımlar karşısında Rusya ne yapacak?
- Kriz küresel ekonomi üzerinde nasıl bir etki bırakacak?

Bounou ve Yatie'nin üzerinde durduğu ilk iki sorunun cevabı otomatik olarak üçüncü soruya da cevap bulmamıza yardımcı olacaktır. Sıcak çatışma halinin uzunluğu, insani kayıplar, ekonomik sorunlar, kültürel ve siyasi yıpranmalarla doğru orantılı olarak ilerlemektedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkilerini kullanarak Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ise buradaki bağımlılık ilişkisiyle yalnızca Rusya ve onun halkını zor duruma atmakla kalmayacaktır. Küresel enerji tedariki konusunda lider konumda yer alan Rusya'nın karşı hamleleri de öncelikle Avrupa ülkelerini enerji ve ekonomi alanlarında tehdit etmektedir.

⁴²³ Ratten, 2022; 3.

Harita 18 Ukraynalı Göçmenlerin Dünya Üzerindeki Dağılımı

kaynak: <https://www.ft.com/content/4351d5b0-0888-4b47-9368-6bc4dfbcbf5>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

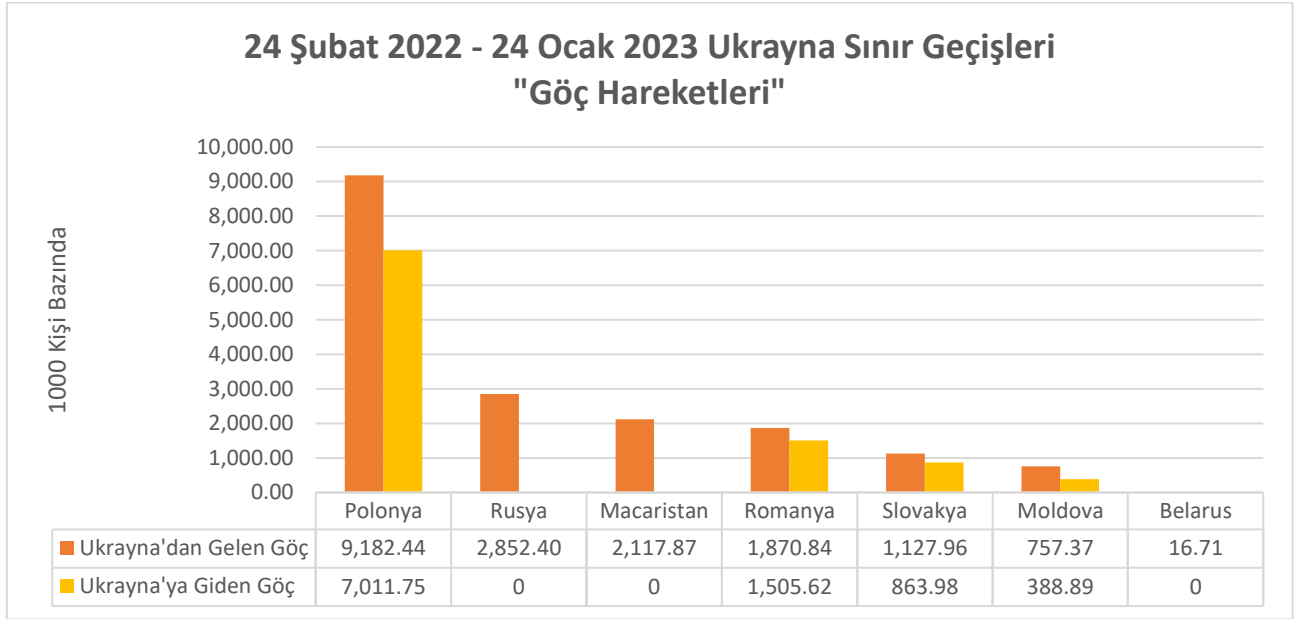
Her ne kadar Ukrayna'nın adaylık statüsü AB tarafından onaylanmış olsa bile, Rus gazına olan bağımlılıkları sebebiyle, gerekli ve yeterli tepki AB ülkeleri tarafından Rusya'ya gösterilememektedir. Bu bağımlılığı kırmak ve Ukrayna'nın yanında olabilmek adına Avrupa Komisyonu 8 Mart 2022 tarihinde REPowerEU⁴²⁴ planını sunmuştur. Plan dahilinde hedeflenen sonuçlar ise şu şekilde sıralanabilir;⁴²⁵

- Ekonomik ve siyasi bir silah olarak kullanılmış ve kullanılmakta olan, Avrupalı devletlerin Rus doğal gazına olan bağımlılığını kırmak,
- Ekonomik ve politik getirisinin ötesinde, sürdürülebilir kalkınma çalışmaları sonucunda iklim kriziyle mücadelede zafere ulaşmak.

⁴²⁴REPowerEU Planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

⁴²⁵ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

Tablo 3.6 Savaş Sırasında Sınır Geçişleri

kaynak: <https://www.statista.com/statistics/1293403/cee-ukrainian-refugees-by-country/>,
02.02.2023).

(Erişim Tarihi:

Ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlıklar, salgın hastalıklar ve savaşlar yalnızca devletler arası ilişkilerin analizinde önem kazanmazlar. Bu tür sorunlar esnasında insanların hayatını kaybetmesi veya göçe mecbur kalması olası senaryolar dahilinde yer almaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı boyunca binlerce insan hayatını kaybederken, milyonları aşan sayıda insan toplulukları ise bulundukları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Tümevarım yöntemiyle bakarsak, ölümler ve göçler devletleri çeşitli açılardan zayıflatan faktörleri de beraberinde getirmektedir.

Göç veren ülkelerde nüfusun azalması, göç verilen sektör bazında gerileme ve personel yetersizliği gibi sorunlar kendisini gösterirken; göç alan ülkede ise ekonomik sorunlar başta olmak üzere kültürel ve sosyal alanlarda kırılmalar yaşanabilirken bu durum siyasi mekanizmanın zayıflamasına neden olabilmektedir. Rus işgalinin başladığı 24 Şubat tarihinden itibaren 24 Ocak 2023 tarihine kadar geçen sürede 17,92 milyondan fazla kişi Ukrayna sınırlarını terk etmiştir. Mülteci olarak kendilerine ülke arayan bu insanların çoğunluğunun ise Polonya'ya yerleştiği bilinmektedir.⁴²⁶

3.6.4. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Üçüncü Taraf Yansımaları

Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen savaş hali her ne kadar bu iki devlet üzerinden kavramsallaştırılsa da, esasında iki devlet arasında yaşanan çatışmaların ötesinde multipolar (çok kutuplu) yapının hakim olduğu ve sıcak temas noktalarının bulunduğu

⁴²⁶ <https://www.statista.com/statistics/1293403/cee-ukrainian-refugees-by-country/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

egemenlik yarışı olarak tanımlayabiliriz. Burada bahsettiğimiz multipolar yapı ise yalnızca savaş durumunu değil, sıcak çatışmaların öncesini yani neden kısmını ve olası ihtimaller dahilinde savaşın sonlaması halinde sonuç kısmını da içermektedir.

Rusya, Ukrayna, ABD, AB ve NATO'nun adının sıklıkla anıldığı savaş içerisinde her bir aktör sahip olduğu dinamikleriyle Savaş'ın seyrini etkilemektedir. Burada karşımıza gelen soru ise şudur; Rusya'nın vermiş olduğu mücadelenin muhatabı Ukrayna mı yoksa NATO mu? Bir diğer soru ise NATO'nun yaşam süresini tamamlamış olduğu bir yapı içerisinde Rusya ne gibi hamlelerle var olma mücadelesi verecektir? Putin'in 21 Şubat 2022 tarihinde yaptığı konuşma da bu soruların Rusya kanadında cevabının arandığını anlamaktayız. Sovyet tehdidine karşı kurulmuş bir örgüt halen Sovyet coğrafyası üzerinde genişlemeci politikaları, Vladimir Putin'in Rusyasını tedirgin etmektedir.

Almanya Başbakanı Olaf Scholz, Rusya'nın kaygılarına cevaben yaptığı açıklamalarında NATO'nun bu savaş içerisinde yer almadığını bildirmiştir. Ancak Batı'nın söylemlerinin aksini iddia eden Rusya ise NATO'nun Ukrayna'ya destek sağlayarak savaşa müdahil olduğunu ileri sürmektedir. Mevcut durumda dahi başta ekonomik olarak devlet içerisinde savaşın olağan getirileriyle oldukça yıpranan Almanya ve diğer batılı müttefikler, savaşın tırmanmasına neden olacak her türlü hamleden çekinmektedir. Örneğin Ukrayna'nın F-16 talebi ABD hükümeti tarafından açık bir dille geri çevrilmiştir. En çok mülteciye ev sahipliği yapan Polonya ise, NATO ile ortak hareket halinde savaş uçağı konusunda Ukrayna'ya destek olabileceklerini açıklamıştır.⁴²⁷

Batılı güçler her ne kadar NATO'nun savaş içerisinde yer almadığını ileri sürseler de, Putin'in söylemler ile hareket edebileceğini düşünmek Rus dış politikasının olası senaryoları arasında yer almamaktadır. Putin'i bu noktada güvenli alana taşıyan kuvvet ise ülkenin sahip olduğu nükleer güç kapasitesidir. Nükleer silahlar savaşlarda askeri amaçlar için değil, yalnızca korku ve gövde gösterisi için kullanılabilir. Putin'in de sahip olduğu güç ile karşı taraf devletlerinde öfke yaratmak değil, korkuyu hissetmelerini sağlama amacı güttüğünü düşünebiliriz. Çünkü nükleer silahların kullanılması durumunda ortaya çıkan sonuç kimse için kazanç getirmeyecektir. Rusya tarafından yapılan nükleer silah vurgusunun arkasında NATO'nun savaşa dahil olma ihtimalinin önüne geçmek vardır. Burada yazılanlar elbette Batılı güçler tarafından da bilinmekle birlikte, Putin'in nükleer silaha başvurma ihtimali asla %0

⁴²⁷ <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn068nzenjpo>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

olmadığı için temkinli ve makul düzeyde ılımlı politikalarla rasyonel hareket etmeyi tercih etmektedirler.⁴²⁸

Clausewitz; “*Harp, ciddi bir amacın ciddi bir aracıdır.*”⁴²⁹ der ve Rusya amaçlarını gerçekleştirebilmek adına, olası tüm sonuçları kabul ederek, “kolektif Batı”nın karşısında savaşa girmiştir. Geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde “biz” ve “öteki” içerisinde kendisini kimi zaman “biz” içerisinde bütünleştirici bir tavır sergileyen Rusya, kimi zaman “öteki” safhına geçerek tarihsel yalnızlığına nevrotik dışavurum getirmektedir. Batı’nın ötekisi olarak Rusya, bölgesel alanda “biz” kimliğiyle jeopolitik egemenliğini sürdürme gayretindedir. Rusya-Ukrayna Savaşı’nda kullandığı nükleer güç vurgusunun altında NATO ve diğer müttefiklerin tedirginliğini arttırmak için bilinçli söylem kullanımı yatmaktadır.⁴³⁰

⁴²⁸ <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/will-putin-use-nuclear-weapons-in-ukraine-our-experts-answer-three-burning-questions/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

⁴²⁹ Clausewitz, 2018: 44.

⁴³⁰ <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2022/07/07/rusyanin-ukraynavi-igali-ve-uluslararasi-guevenlik-nato-ve-oetesi-acisindan-sonuclari/index.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

SONUÇ

Verimsiz toprakları, buzullarla örtülü tarım arazileri ve sıcak denizlere ulaşımın kısıtlı olduğu Rusya'nın, ticaret yollarının güzergahında yer alması, bölgeyi saran geniş akarsu havzaları ve doğal surlardan yoksun olması sonucu güvenlik algısının coğrafya eksenli şekillenmesinde önemli etkiler yaratmıştır. İki büyük kıtanın birleştiği yerde kendi politikasını yaratmak isteyen Rus devletleri, ötekileştirilmiş toplum olarak uzun yıllar boyunca kimlik arayışı içerisinde olmuşlardır. Avrupalılar tarafından Doğu devleti, Asyalılar tarafından ise Batılı olarak görülmeleri bu toplumun kimlik oluşum aşamasında oldukça önemli bir paya sahiptir.

Çarlık imparatorluğu yıllarında dini olgular, SSCB döneminde ideoloji ve Rusya Federasyonu'nda ise jeopolitik unsurlar devletin kimliğini yansıtmaktadır. Federasyon'un ilk yılları İmparator Petro döneminde temelleri atılan Batıcılık ekseninde bir politika sürecine sahne olmuşsa da, 1993 Doktrini ile Avrasyacılık, dış politikanın belirleyicileri arasına yerleşmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ötekileştirilmeye maruz kalmış olan toplum, Avrasyacı düşüncenin birleştirici gücüyle realist ve pragmatist dış politikaya yönelmiştir. Hayat sahasını doğal sınırlarına ulaştırma ve bu sınırlar içerisinde bağımsız hakim güç olma Rusya'nın dış politika konseptine zemin hazırlamaktadır.

Jeopolitik, Rus dış politikasının yalnızca güncel politikalarına şekil vermez. Aynı zamanda geçmişle olan bağlantısını da kurar. Avrasya, Çarlık ve Sovyet rejimlerinin Rusya Federasyonu'na bıraktığı bir miras olarak görülmekte ve bu coğrafya kapsamında geliştirilen politikalara Avrasyacılık misyonuyla meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır. Sınırları konusunda henüz bir uzlaşa sağlanamayan bu coğrafi bölge, Rusya'nın "biz"idir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya atılan jeopolitik teoriler Avrasya'yı hedef almıştır. Nevrotik bir ulus olarak nitelendirilen Rusya için bu durum direkt olarak yaşamsal çıkarların tehdit altında olduğu algısını uyandırmıştır. Vladimir Putin ile jeopolitik vizyonuna kavuşan Avrasyacılık bu noktada Rusya'nın eski Sovyet gücüne dönüş yolu olarak görülmüştür.

11 Eylül saldırılarının ardından küresel ölçekte yaşanan değişimler, Avrasya içerisinde de birtakım dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Putin hükümetinin dönem politikaları ve Çeçenistan sorunu, ABD'nin Avrasya'ya yerleşmesine sebep olmuştur. Batının Çeçenistan müdahalesine engel olmaması ve uluslararası bir yaptırımla karşılaşılmasını önlemek için ABD ve NATO'nun Afganistan üzerinden bölgeye konuşlanmasına göz yumulmuştur. Rusya'nın

burada uygulamaya koyduğu siyaset, Çeçenistan özelindeki yaptırımları engellemiş olsa da, bölgede yaşanacak olan sorunlara zemin hazırlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin ardından tek kutuplu hegemonyasını meşrulaştırma fırsatı bulan ABD için Avrasya, Sovyet ideolojisinden arındırılması ve liberal politikaların bölgeye yerleştirilmesi ile gerçek hegemonyasını kurmasında son halkayı oluşturmaktadır. Tüm gelişmeleri dikkatle takip eden Moskova hükümeti sessizliğini 2007 Münih Konferansı'nda bozmuştur. ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine kararlı bir karşı duruş sergilenmiş, bir ülkeye ait ideolojilerin dünyanın geri kalanına zorla kabul ettirilmeye çalışılmasının başarısızlıkla sonuçlanacağı üzerinde durulmuştur. "Bir yerde barış bozulduğunda, tüm ülkelerin barışı tehlikeye düşer." ifadeleriyle Rusya'nın jeopolitik vizyonunu ortaya çıkaran Putin, güvenlik tehdidi algılanması durumunda gösterilecek reaksiyonun da ipuçlarını vermiştir.

Rusya'nın Münih Konferansı'yla sınırları çizilen jeopolitik duruşu, temelde 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle gelişim sürecine girmiştir. 1991-1993 ve 2001-2003 yılları Rusya'nın Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye özen gösterdiği dönemler olmakla birlikte, her iki süreç sonunda da Rusya Avrasya'ya dönüş sağlamıştır. İlk dönüşün aksine 2003 sonrası politikalarda sahada daha aktif duruş sergileyen bir Rusya karşımıza çıkmaktadır. Moskova'nın bu dönüşümünü bölgede artan ABD ve NATO genişlemesiyle açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır. Ulusal gücüne kavuşan Rusya, çizdiği jeopolitik sınırlar üzerinde egemen güç olabileceğinin farkına varmış ve Batının tüm unsurlarına karşı direnebilecek kapasiteye ulaşmıştır. Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri Rusya'nın açık tehdit algıladığı alanlardı. Ancak Münih Konferansı konuşmasını referans aldığımızda, artık sınırların çok daha geniş ve belirsiz olduğu bir jeopolitik alan karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan sorun eğer Rusya'nın ulusal çıkar ve güvenliğini tehlikeye atıyorsa, Rusya tüm unsurlarıyla kendi çıkarlarını korumak için mücadeleye hazır olarak bekleyecektir. Kavuştuğu güç ile birlikte ABD'yi yakın çevresinden uzaklaştırmanın ötesine geçilmiş, Orta Doğu üzerinde Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bir mücadele içine girilmiştir. Orta Doğu'da müttefiklerle kurulan ilişkiler Kremlin'in ufkunu genişletmiştir. İran, Libya ve Suriye'yle kurulan yakın temaslar, Rusya'nın jeopolitik havzasının kollarını oluşturmuştur.

Ancak Rusya'nın güçlü jeopolitik duruşunun süreklilik içerisinde olduğunu söylemek kolay olmayacaktır. Rus jeopolitiğinin sürekliliği hükümet ile doğru orantılı olarak gelişmektedir. Örnek vermek gerekirse Medvedev hükümetinin egemen olduğu dönemde Libya özelinde uygulanan Orta Doğu politikaları sonucu Rusya, Orta Doğu müttefiklerinden birini kaybetmiştir. Putin'in başkanlık görevini tekrar devralmasıyla birlikte bölgesel müttefiklerle

ilişkilere çok daha fazla dikkat edilmeye başlanmıştır. Arap Baharı sürecinde Suriye politikasında gösterilen ısrarcı tutumu bu şekilde açıklayabiliriz.

Coğrafi açıdan zayıf ancak dış politik vizyonu ile güçlü devlet duruşu sergileyen Rusya Federasyonu'nun kendisine ait olan alana sıkışmasını beklemek realpolitığe aykırı olacaktır. Jeopolitik çıkarlar söz konusu olduğunda Rusya için uluslararası hukuk normları dahi geçerliliğini yitirebilmektedir. Ukrayna üzerinde AB ile yaşadığı süreç sonunda Kırım'ı ilhak eden Rusya, uluslararası hukukun geçerliliğinin sorgulanması gerektiğine dair görüş bildirirken, Suriye krizinde Batının müdahale kararları, devletin iç işlerine müdahalede bulunmanın uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır. Realizmin tipik örneği olarak karşımıza çıkan bu devlet için önemli olan güvenlidir. Ulusal güvenliği tehdit altında olan bir devletin, uluslararası normlar gereği çekimser kalması mantıklı değildir.

Rus jeopolitiğinin tamamen saldırgan zemine inşa edildiğini söyleyemeyiz. Çıkarlarını ve güvenliğini garanti altına alabilecek bölgesel işbirlikleri kurmak Kremlin'in sıklıkla başvurduğu politika araçlarından biridir. Bir bölgenin coğrafi değerlerinin jeopolitik kapsam içerisine alınmasına neden olan birtakım etkenler vardır. Açık denizlere ulaşımı kolaylaştırması, ticaret yollarının güzergahında yer alması, yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla devletlere ihtiyacı olan enerjinin kaynağı olması bu etkenlerden yalnızca birkaçıdır. Buzullarla kaplı olan Arktik bölgesi de sağladığı avantajlarla Rus jeopolitiğinin bir başka yaşam alanıdır. Dünya enerji sektöründe sahip olduğu konumu korumak ve ticaret yollarına hakim olmak isteyen Rusya, bölgeye kıyısı olan devletler ile hem işbirliği süreçlerine dahil olmakta hem de belirli alanlarda çatışma içerisine girebilmektedir.

Sovyet coğrafyasında ötekileştirmenin karşısında duruş sergileyen ve bütünleştirici unsur olarak ortaya çıkan Avrasyacılık düşüncesi, jeopolitiğin uluslararası yansımada ise Batı ve ABD'yi öteki olarak sergilemektedir. Rus jeopolitiği buradan hareketle çatışma ve işbirliği arasında gelişen bir yapıya denk gelmektedir. Bir mıknahtınsın iki zıt kutbunu oluşturan Rusya ve Batı, jeopolitik dinamiklerin öngördüğü çerçevede ve farklı coğrafyalar üzerinde birbirlerini çekmiş ve çekmeye de devam edecektir. Güvenlik tehdidiyle karşılaştığında sıcak çatışmaya girmekten çekinmeyen Rusya, çatışma halinde olduğu düşmanıyla ortak çıkar paydasında bulunduğu anda ise işbirliği yoluna gidebilmektedir. Ancak sorun üstü örtülmüş halde masa üzerindeki yerini korumaya devam etmektedir.

2014 yılında Kırım'ın Rusya'ya yasa dışı ilhakı ile sonuçlanan krizde jeopolitik çıkarlar söz konusu olduğunda Rusya'nın ne kadar ileri gidebileceğini görmüştük. Batı kanadı her ne kadar çeşitli yaptırımlar ile Rusya'yı caydırmaya ve Kırım'ı terk etmeye zorlasa da Putin hükümetinin direnci kırılmamıştır. Rusya'nın jeopolitik kaygıları sonucu uluslararası güvenlik

tehdit edilmiş ve hatta insan hakları ihlalleriyle karşılaşmıştır. Burada önemli olan bir başka konu ise yaşananlar yalnızca Ukrayna ve Avrupa'yı değil, Sovyet ardılı coğrafya üzerinde egemenliklerini sürdüren diğer devletler için de hayati tehlike uyarısı anlamına gelmektedir. Bulundukları bölgeler içerisinde dağınık halde değil bir arada yaşayan Rus azınlıklar, Vladimir Putin'in Rusyası için jeopolitik gücün beşeri unsurlarını oluşturmaktadır. 2014 sonrası her ne kadar Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulansa da Rus hükümeti kararından vazgeçmemiş ve benzer senaryolar 2022 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Donbass ve Lugansk özelinde başlayan çatışmalar devletleri sıcak savaşın ortasına sürüklemiştir. Üzerinde konuşmak ve tartışmak için fazlasıyla sıcak ve sürekli değişimlere açık olan bu savaşın geleceği için söyleyebileceklerimiz kısıtlıdır. Ancak tek bir gerçek burada yine kendisini bizlere göstermektedir. O da Rusya'nın jeopolitik çıkarları söz konusu olduğunda almaktan çekinmeyeceği riskler ve en sert şekilde uygulamaktan kaçınmayacağı politik tavrıdır.

Tüm bunlara ek olarak güçlü jeopolitik duruşuyla küresel siyasetteki yerini alan Rusya'nın Putin sonrasında da aynı vizyonu sergileyebileceği tartışma konusudur. Ancak Putin'in Rusyası için güvenlik ve tehdit algısında yakın veya uzak kavramı yoktur. Rus jeopolitiğine dahil olan her bir metrekare alan önemli ve gerekli görüldüğünde çatışmaya değerdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Arı, T. (2010). *Orta Asya ve Kafkasya*. MKM Yayınları, Bursa.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri “Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu “Siyaset, Savaş ve Diplomasi”*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2015). *Amerika’da Siyasal Yapı “Lobiler ve Dış Politika”*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Alfa Akademi, Bursa.
- Arıboğan, Ü. ve Ayman, G. ve Dedeoğlu, B. (hızl.). (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. F. Sönmezoğlu (drl.). DER Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Auers, D. (2015). *Comparative Politics and Government of the Baltic States Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century*. Palgrave Macmillan, New York.
- Barkanov, B. (2015). "Crisis in Ukraine: Clash of Civilizations or Geopolitics?". R. E. Kanet and M. Sussex (ed.). *Power, Politics and Confrontation in Eurasia Foreign Policy in a Contested Region*. Palgrave Macmillan, Hampshire, 210-239.
- Bebler, A. (2015). "Crimea and the Ukrainian-Russian Conflict". A. Bebler (ed.). *"Frozen Conflicts" In Europe*. Verlag Barbara Budrich, Toronto, 525-559.
- Bilinsky, Y. (1999). *Endgame in NATO's Enlargement : The Baltic States and Ukraine*. Praeger, London.
- Brzezinski, Z. (2018). *Büyük Satranç Tahtası*. (Çev. Y. Türedi), İnkılap, İstanbul.
- Buzan, B. and Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, UK.
- Cambridge University. (1995). *International Legal Materials*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Carr, E. H. (1985). *The Bolshevik Revolution 1917-1923*. W. W. Norton & Company, New York.
- Caşın, M. H. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. SRT Yayınları, Ankara.

- Chapman, B. (2011). *Geopolitics: A Guide to the Issues*. PRAEGER, California.
- Clausewitz, C. (2018). *Savaş Üzerine*. (Çev. H. F.Çeliker), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Crump, L. (2015). *The Warsaw Pact Reconsidered: International Relations in Eastern Europe, 1955–69*. Routledge, New York.
- Dalby, S. ve Tuathail, G. (ed.). (1998). *Rethinking Geopolitics*. Routledge, London.
- Demir, A. ve Sayan, S. (2019). "Rasyonel Dostlar: Rusya, İran ve Suriye". A. Yalçınkaya ve D. Tuğlu (ed.). *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*. Astana Yayınları, Ankara, 147-178.
- Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, New York.
- Dugin, A. (2015). *Last War of the World-Island The Geopolitics of Contemporary Russia*. Arktos, London.
- Faulkner, N. (2017). *A People's History of the Russian Revolution*. Pluto Press, London.
- Freedman, O. R. (2004). " Putin Döneminde Rusya'nın Orta Doğu Politikası". (Çev. A. M. Yel), B. Aras (ed.). *Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu*. Tasam Yayınları, İstanbul, 61-86.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. The Free Press, New York.
- Grigas, A. (2017). *The New Geopolitics Of Natural Gas*. Harvard University Press, London.
- Gunitskiy, V. (2015). "İnce Buz Üzerinde: Arktika Okyanusu Üzerinde Su Kullanma Hakkı ve Kaynak Tartışmaları". (Çev. A. İnan). H. Gümrükçü ve N. S. Şanlı ve S. Demirkılınç ve A. İnan ve T. İlbuğa (ed.). *Küresel Bakışla Kutup Çağı "Çatışmalar, İşbirlikleri, Ulusal Çıkarlar"*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 133-146.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2018). *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Högselius, P. (2013). *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence*. Palgrave Macmillan, New York.
- Högselius, P. (2019). *Energy and Geopolitics*. Routledge, New York.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, New York.
- İnalcık, H. (2017). *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- İşyar, Ö. G. (2018). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Dora Yayınları, Bursa.
- Jones, S. G. (2020). "Russian Goals and Strategy". S. G. Jones (ed.). *Moscow's War in Syria*. Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington D. C., 7-17.
- Kahveci, H. (2019). "Petrol". M. Şahin (ed.). *Orta Doğu "Aktörler, Unsurlar, Sistemler"*. Kopernik Kitap, İstanbul, 453-472.
- Kalaycı, R. (2018). *Uluslararası Sistemin, Siyasal Kültürün ve Rejimin/Devlet Yapısının Dış Politikaya Etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye*. Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. USAK Yayınları, Ankara.
- Kjellen, R. (1917). *Der Staat Als Lebensform*. S. Hirzel Verlag, Leipzig.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kuzio, T. (1997). "Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine". Macmillian Press, Londra.
- Langdon, K. C. and Tismaneanu, V. (2020). "Putin's Totalitarian Democracy (Ideology, Myth, and Violence in the Twenty-First Century)". Springer, Switzerland.
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism An Ideology of Empire*. (tr. M. Gabowitsch). Wilson Center, Baltimore.
- Libbey, J. K. (2013). *Alexander P. De Seversky and the Quest for Air Power*. Potamac Books, Dulles.
- Lo, B. (2003). *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*. Blackwell Publishing, Oxford.
- Mackinder, H. J. (1912). *Distant Lands an Elementary Study in Geography*. H. George Philip & Son, London.
- Mackinder, H. J. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Henry Holt and Company, New York.
- Mahan, A. M. (1965). *The Influence of Sea Power Upon History 1660- 1783*. Methuen & Co Ltd., London.
- Mazur, İ. (2015). "Arktika: Global Dünyanın Gelişiminde Bifürkasyon Noktası". H. Gümrükçü ve N. S. Şanlı ve S. Demirkılınç ve A. İnanc ve T. İlbuğa (ed.). *Küresel Bakışla Kutup Çağı "Çatışmalar, İşbirlikleri, Ulusal Çıkarlar"*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 150-161.
- Menkiszak, M. (2016). *Russia's Long War on Ukraine*. Transatlantic Academy, Washington.

- Oran, B. (2018). *Türk Dış Politikası 1980-2001 (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Bulgular)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ostrowska, B. D. (2015). "25 Years After Communism: Four Models of Media and Politics in Central and Eastern Europe". B, Ostrowska and M, Glowacki (Ed.). *Democracy and Media in Central and Eastern Europe 25 Years On*. Peter Lang, USA, 11-44.
- Özdal, B. (2017). *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri*. Dora Yayınevi, Bursa.
- Özdal, B. ve Karaca R. K. (ed.). (2015). *Osmanlı Diplomasi Tarihi*. Dora Yayınevi, Bursa.
- Özdal, B. ve Karaca R. K. (ed.). (2016). *Diplomasi Tarihi II*. Dora Yayınevi, Bursa.
- Peyrouse, S. (2016). "Russia's Military Presence In Central Asia: Strategy, Capabilities, and Threats". S. J, Blank (ed.). *The Russian Military In Contemporary Perspective*. Strategic Studies Institute (US Army War College), Pennsylvania, 883-916.
- Plakans, A. (2011). *A Concise History of The Baltic States*. Cambridge University Press, U.K.
- Reçber, K. (2013). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Riasanovsky, N. V. ve Steinberg, M. D. (2016). *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze* (Çev. F. Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Sancaktar, C. (2014). "Sscb Sonrası Ukrayna: Kapitalizme Geçiş ve Milliyetçi Parçalanma". H. Çomak ve C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (ed.). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. Beta Basım Yayın, İstanbul, 525-559.
- Serdar, K. (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Singleton, F. S. (1997). "Russia and Asia: The Emergence of Normal Relations?". A. G. Kozhemiakin and R. E. Kanet (ed.). *The Foreign Policy of the Russian Federation*. Macmillan Press LTD, London, 102-124.
- Smith, G. and Law, V. and Andrew, W. and Bohr, A. and Allworth, A. (1998). *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands The Politics of National Identities*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sökmen, A. İ. (2016). "Uzay Jeopolitiği: Güç Dengesinde Önemli Avantaj Alanı". H. Çomak ve C. Sancaktar ve S. Demir (ed.). *Uluslararası Güvenlik "Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar"*. Beta Yayınları, İstanbul, 81-93.
- Spykman, N.J. (1944). *The Geography of the Peace*. Harcourt, Brace and Company, New York.

- Stavridis, A. J. (2017). *Sea Power*. Penguin Press, New York.
- Stogiannos, A. (2019). *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel: Dismissing the Myth of the Ratzelian Geodeterminism (Historical Geography and Geosciences)*. Springer, Switzerland.
- Trenin, D. (2001). *The End of Eurasia: Russia on The Border Between Geopolitics And Globalization*. Carnegie Moscow Center, Washington DC.
- Tzu, S. (2016). *Savaş Sanatı*. (Çev. H. A. Yücel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Valiyeva, K. (2019). “Bölgesel Düzene Dair Çatışan Stratejik Vizyonlar ve Komşuluk Politikaları Bağlamında AB ve Rusya’nın Karşı Karşıya Gelmesi”. Y. Yoldaş ve Ö. B. Yoldaş (ed.). 21. Yüzyılda Krizler: Dönüşen Uluslararası Sistemde Devletler. Der Yayınları, İstanbul, 56-98.
- Vernadsky, G. (1936). *Political and Diplomatic History of Russia*. Little, Brown and Company, Boston.
- Wallerstein, I. (1991). *Geopolitics and Geoculture Essays on the Changing World-System*. Cambridge University Press, New York.
- Waltz, K. (2001). *Man, State and War*. Columbia University Press, New York.
- Yalvaç, F. (2018). “Eleştirel Teori”. Ş. Kardaş ve A. Balcı (ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul, 223-238.
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*. USAK Yayınları, Ankara.
- Yeşiltaş, M. (2018). “Jeopolitik”. Ş. Kardaş ve A. Balcı (ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul, 351-365.
- Yılmaz, M. E. (2015). *Toplumlar Arası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*. Dora Yayınları, Bursa.

MAKALELER

- Afridi, M. K. and Jibran, A. (2018). “Russian Response to Syrian Crisis: A Neorealist Perspective”. *Strategic Studies*, 38(2): 56-70.
- Afzal, A. (2006). “Security Cooperation In Central Asia: The Changing Role Of Multilateral Organisations”. *Strategic Studies*, 26(4): 69-90.

- Ağır, O. (2016). “Rusya - Ukrayna Krizi’nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2): 23-42.
- Ağır, O. ve Ağır, Ö. (2017). “Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1): 103-128.
- Ağır, O. ve Takar, M. (2016). “Rusya-Suriye Gelişkilerinin Tarihsel Arka Planı”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 285-306.
- Akçalı, P. (2012). “Kırgızistan’da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1): 193-209.
- Akdemir, E. (2014). “Avrupa Birliği’nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?”. *Karadeniz Arastırmaları Merkezi*, 11(41): 61-75.
- Akengin, H. ve Yaşar, A. (2018). "Suriye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32): 25-57.
- Akgül, F. (2006). “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5): 129-157.
- Akgül, F. (2007). "Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5): 129-157.
- Akgül, N. S. P. (2016). "İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması". *TESAM Akademi*, 3(2): 133-137.
- Akmaz, A. (2014). “Rus Yayılmacılığının Sistemleşme Süreci”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 29-44.
- Akpınar, B. G. (2017). “Uluslararası Hukuk Çerçevesinden Arktik Güvenliği Politikalarının Analizi: Rusya ve ABD Örneği”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2): 83-118.
- Al, A. Ve Özgül, B. (2017). “Karadeniz’in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Yeniden Analizi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2): 151-167.
- Alakuş, İ. (2021). “Normatif Güç Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Ukrayna İle İlişkilerine Avrupa Parlamentosu’nun Etkisi”. *The Journal of Social Science*, 5(9): 130-155.
- Altundağ, Z. (2016). “Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü”. *Avrasya Etüdları*, (49): 99-124.
- Amir, E. (2019). “Hristiyan’dan Öte Ortodoks Hristiyan Bir Millet: ” Rus İmparatorluğu’nun Tarih Okuması”. *Universal Journal of History and Culture*, 1(2): 174-188.

- Ar, M. (2020). "Jeopolitik Söylemde Paradigmatik Değişim ve Eleştirel Söylem Analizi". *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, (42): 278-290.
- Arman, M. N. (2011). "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi". *Uluslararası İlişkiler*, 8(31): 45-68.
- Artar, T. ve Baysoy, E. (2020). "Bismarck Döneminden 2. Dünya Savaşı'na Alman Jeopolitik Düşüncesi: Haushofer Ve Hitler Karşılaştırması". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 30(1): 1-24.
- Atay, S. Ö. "Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 144-155.
- Ateş, O. (2017). "Rusya Federasyonu'nun Arktika Politikası". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1): 57-95.
- Aydın, A. (2015). "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13): 1-11.
- Ayhan, İ. S. (2016). "Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejisi". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(2): 1-22.
- Baharçipek, A. ve Ağır, O. (2014). "Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi". *Birey ve Toplum*, 4(8): 5-27.
- Balcı, A. (2016). "Yeni Dünya Düzeninde Jeopolitiğin Değişen Konumu". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10): 107-129.
- Bassin, M. (2011). "'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık". (Çev. Ö. Tüfekçi). *Bilge Strateji*, 2(4): 117-135.
- Bayar, M. (2016). "Kapsamlı Ortak Eylem Planı ve İran'ın Nükleer Programının Geleceği". *Uluslararası İlişkiler*, 13(51): 81-97.
- Bayat, C. (2018). "Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu". *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 169-205.
- Baylis, J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18): 69-85.
- Baysoy, E. (2009). "Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10): 59-82.
- Bekcan, U. (2019). "Stalin Döneminde Sovyet Dış Politikası İdeolojiden Saptı mı?". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36): 371-382.
- Berk, F. M. ve Arslan, M. (2009). "Alfred T. Mahan Ve Deniz Egemenliği Teorisi". *Tarihin Peşinde*, (2): 15-27.

- Bingöl, Y. (2007). “Kırgızistan’ın ‘Renkli’ Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13): 1-21.
- Blum, D. W. (2000). “The United States and Putin's Russia”. *The Brown Journal of World Affairs*, 7(1): 147-156.
- Bozkaya, Ö. ve Eylemler, S. (2019). “Güney Kafkasya’da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu: Avrupa Birliği’nin Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(1): 109-142.
- Bozkurt, S. G. (2006). “Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1): 118-138.
- Bulut, R. (2014). “SSCB’nin Dağılması Ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 7-19.
- Bulut, S. (2018). "Suriye Krizinin İsrail’e Yansımaları: İsrail’in ‘Kırmızı Çizgi’ Politikası ve Geçirdiği Dönüşüm". *Tarihin Peşinde*, (20): 521-557.
- Caferov, N. ve Aslanlı, A. (2016). “ABD ve Güney Kafkasya: Ağustos 2008 Öncesinde ve Sonrasında”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4): 1-10.
- Cafersoy, N. (2002). “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları”. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel*, 8(4): 51-101.
- Caner, C. ve Şengül, B. (2018). "Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, (6): 45-70.
- Canikoğlu, E. (2020). “Rus Güvenlik Düşüncesinin Gelişiminde Jeopolitik Faktörlerin Ve Avrasyacılığın Rolü”. *Kafkas University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 11(22): 1137-1164.
- Charron, A. (2016). “Whose is Crimea? Contested Sovereignty and Regional Identity”. *Region*, 5(2): 225-256.
- Çapa, M. (2019). “Sovyetler Birliği’nin Dağılması: Kazakistan Cumhuriyeti’nin Bağımsızlık Sürecinde Türkiyekazakistan Münasebetleri”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17): 1-23.
- Çelikkpala, M. (2012). “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 7(14): 1-35.
- Çınar, S. ve Göçer, İ. (2014). “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2): 16-29.

- Çıtak, E. (2020). “Arktik Bölgesi Siyaseti: Ottawa Deklarasyonu’ndan Bugüne Aktör Politikaları ve Çin’in Kutup İpek Yolu Projesi”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10 Yıl Özel Sayısı): 5438-5473.
- Çolakoğlu, S. (2004). “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1): 173-197.
- Dal, A. (2020). “Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika Ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (65): 66-84.
- Demir, İ. (2019). “Bilardo Topunun Yapısının Sökümü: Dış Politika Analizi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1): 177-201.
- Derman, G. S. (2016). “Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi Ve Sonuçları”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (49): 79-89.
- Diec, J. (2019). “Major Trends In Russian Geopolitics After 1991”. *Politeja*, 5(62): 141-160.
- Dilek, M. S. (2017). "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2): 58-82.
- Diriöz, A. O. ve Alımcı, K. (2020). “Klasik jeopolitik yaklaşımlar üzerinden Rusya’nın Suriye Politikaları”. *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, 2(2): 104-126.
- Dosbolov, A. (2014). “Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu’nun Rolü”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2(1): 1-8.
- Ediger, V. Ş. (2017). "Enerji Jeopolitiğinin Uluslararası İklim Değişikliği Girişimleri Üzerindeki Etkisi". *Uluslararası İlişkiler*, 14(54): 45-70.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2009). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”. *Akademik Bakış*, 2(4): 1-24.
- Efegil, E. ve Özsaş, S. (2013). “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Öneme Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği Ve Uluslararası Petrol Şirketleri”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 43-61.
- Ekici, Y. (2017). “Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması Ve Sebepleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1): 265-275.
- Elma, F. (2009). “Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya”. *Journal of Azerbaijani Studies*, 1(4): 129-143.
- Erhan, Ç. (2004). “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”. *Uluslararası İlişkiler*, 1(3): 123-149.

- Erkan, S. (2016). “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum”. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17): 41-64.
- Franco, M. (2021). “Russian Grand Strategy And How To Handle It”. *Security Policy Brief*, (133): 1-8.
- Fukuyama, F. (1989). “The And of History?”. *The National Interest*, (16): 3-18.
- Gerasimov, V. (2016). “The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations”. (tr. R. Coalson). *Military Review*, (Ocak-Şubat): 23-29.
- Gonchar, M. and Chubyk, A. and Ishchuk, O. (2014). “Hybrid War In Eastern Europe: Non-Military Dimension”. *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 23(3-4): 27-36.
- Grant, T. D. (2015). “Annexation of Crimea”. *The American Journal of International Law*, 109(1): 68-95.
- Güneş, E. (2013). “Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya’nın Yakın Dönem Kafkasya Ve Orta Asya Politikası”. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 13(27): 176-203.
- Haas, M. (2013). “Partners and competitors: NATO and the (Far) East”. *Atlantisch Perspectief*, 37(3): 9-14.
- Hamzaoglu, H. (2020). “Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24): 281-299.
- Hamzaoglu, H. (2020). “Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 1610-1637.
- Hamzaoglu, H. (2020). “Tarihsel, Kültürel ve Sosyal Bağların Güncel Rusya–İsrail İlişkilerinin Gelişimine Etkisi”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1): 17-28.
- Harunoğulları, M. (2017). “Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi”. *Humanitas*, 5(9): 121-137.
- Huntington, S. P. (1993). “The Clash of Civilizations?”. *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Hüseynov, F. (2003). “Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4): 387-401.
- İncekara, R. ve İncekara, B. (2015). “Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 111-129.
- İsmayilov, E. (2013). “21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri’nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1(1): 87-105.

- Jane, M. (2017). "İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi". *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi (İran Özel Sayısı)*, 1(2): 264-314.
- Kabadayı, T. (2007). "Tarih Bitti Mi?". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 103-113.
- Kahraman, E. (2016). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(24): 29-70.
- Kakışım, C. (2019). "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2): 460-472.
- Kalkan, E. ve Kılıc, E. (2019). "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği". *İmgelem*, 3(5): 193-206.
- Kantarci, Ş. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16): 47-84.
- Karabulut, A. ve Değer, F. (2015). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış". *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 69-79.
- Karabulut, N. A. (2016). "Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya'nın Yirmibirinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini ve Ukrayna Krizi'ndeki Uygulaması". *Uluslararası İlişkiler*, 13(49): 25-42.
- Karadağ, U. (2016). "Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2): 171-186.
- Kasım, K. (2001). "11 Eylül Terör Eylemlerinin Rusya'nın Kafkasya Politikasına Etkisi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(3-4): 53-64.
- Katıtaş, G. (2019). "Asya'da Çin ve Rus Bölgeselciliği: Modern İpek Yolu Projesi ve Avrasya Ekonomik Birliği". *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı): 119-141.
- Katz, M. N. (2006). "Revolutionary Change in Central Asia". *World Affairs*, 168(4): 157-171.
- Kedikli, U. ve Çalağan, Ö. (2017). "Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi". *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1): 120-138.
- Keleş, E. (2009). "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzele Göre İstanbul'a En Kısa Yol)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46): 89-142.
- Kemaloğlu, İ. (2016). "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 1-14.

- Ketenci, A. (2018). "Rusya- İran Enerji İşbirliği “Kapsamlı Ortak Eylem Planı” Sonrası Değişen Dengeler". *Bilge Strateji*, 10(18): 75-92.
- Kılınç, R. (2016). “İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye’de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi”. *Uluslararası İlişkiler*, 13(52): 67-88.
- Klavuz, İ. T. (2017). “Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34): 199-216.
- Kocaman, M. E. (2018). “Hazar Havzası’nda Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği”. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3): 152-171.
- Kovalev, V. V. and Kasyanov, V. V. and Bortsov, Y. S. ve Goloborod’ko, A. Y. ve Skudnova, T. D. (2017). "The Increase in Geopolitical Competition as a Challenge (threat) to Russia's National Security". *European Research Studies Journal*, 20(4B): 499-508.
- Kozłowski, K. (2016). “Colour Revolutions, Frozen Conflicts And The New Silk Road: The Political Struggle In The Post-Soviet Space”. *Politeja*, 2(41): 279-304.
- Köktaş, N. A. (2015). “Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 95-110.
- Köroğlu, V. (2004). “Jeopolitik Ve Jeopolitik İlminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 27-43.
- Kreutz, A. (2002). “The Geopolitics Of Post-Soviet Russia and The Middle East”. *Arab Studies Quarterly*, 24(1): 49-61.
- Lane, D. (2008). “The Orange Revolution: ‘People’s Revolution’ or Revolutionary Coup?”. *The British Journal of Politics & International Relations*, 10(4): 525–549.
- Larrabee, F. S. (2010). “Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return Of Geopolitics”. *Journal of International Affairs*, 63(2): 33-52.
- Macar, O. D. ve Oğuz, B. K. (2021). "Tarihten Bugüne Rusya’nın Arktik Politikaları: Değişimler ve Süreklilikler". *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 3(1): 336-362.
- Mackinder, H. J. (1904). “The Geographical Pivot of History”. *The Geographic Journal*, 23(4): 421-437.
- Matthews, C. (2020). “The Baltic States’ Relations with Russia”. *Global Insight*, 1: 21-30.
- McCannon, J. (1995). "To Storm The Arctic: Soviet Polar Exploration and Public Visions Of Nature In The USSR, 1932-1939". *Ecumene*, 2(1): 15-31.

- Meinig, D. W. (1956). Heartland And Rimland In Eurasian History. *The Western Political Quarterly*, 9(3): 553-569.
- Menan, R. and Motyl, A. J. (2011). "Counterrevolution in Kiev: Hope Fades for Ukraine". *Foreign Affairs*, 90(6): 137-148.
- Meydan, V. (2017). "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı Çerçevesinde Analizi". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2): 417-429.
- Motyl, A. J. (2010). "Ukrainian Blues: Yanukovych's Rise, Democracy's Fall". *Foreign Affairs*, 89(4): 125-136.
- Nurieva, G. (2017). "Natural Gas Factor in Israel-Turkey-Russia "Energy Triangle". *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 4(1): 102-129.
- Olçar, K. (2010). "Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11): 93-127.
- Ratten, V. (2022). "The Ukraine/Russia Conflict: Geopolitical And Internationalbusiness Strategies". *Thunderbird International Business Review*, 1-7. <https://doi.org/10.1002/tie.22319COMMENTARY7>.
- Orhan, D. D. (2018). "Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar". *Avrasya Etüdleri*, 53(1): 87-116.
- Öcal, M. (2017). "Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 166-185.
- Öngör, S. (1963). "Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18(1): 301-316.
- Özdal, H. (2015). "İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi". *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11(42): 69-102.
- Özdaşlı, E. (2012). "Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6): 108-122.
- Özdaşlı, E. (2017). "İsrail'in Yeni Çevre Stratejisinde Güney Kafkasya". *Bilig*, (82): 175-200.
- Özdemir, H. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3): 113-144.
- Özey, R. (2017). "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri". *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35): 95-100.
- Özkan, G. (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1): 109-132.

- Özkan, G. ve Özkan, E. Ş. (2020). “Rusya’nın Büyük Güç Siyasetinde Test Alanı Olarak Libya”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 21(47): 96-130.
- Özsoy, İ. (2006). “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”. *Bilig*, (39): 163-194.
- Öztürk, S. (2013). “Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(17): 201-242.
- Pekşen, H. D. (2016). “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23): 35-69.
- Polese, A. (2011). “Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building?”. *Studies of Transition States and Societies*, 3(3): 36-50.
- Rauf, S. (2017). “Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia: Causes and Effects”. *Strategic Studies*, 37(4): 149-165.
- Ries, T. (2014). “A blessing In Disguise: Ukraine and The Future of European-Russian Relations”. *Atlantisch Perspectief*, 38(7): 4-8.
- Roberts, K. (2017). “Understanding Putin: The Politics Of Identity and Geopolitics In Russian Foreign Policy Discourse”. *International Journal*, 72(1): 28-55.
- Rutland, P. (2016). “Geopolitics and the Roots of Putin’s Foreign Policy”. *Russian History*, 43(3-4): 425-436.
- Sağlam, M. (2013). “Kronik: İnadin Ötesinde: Rusya’nın Suriye Politikası”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68(4): 211-217.
- Sağlam, M. (2014). “21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(2): 435-444.
- Sarı, M. A. (2010). “Tarihin Mi Sonu Yoksa İdeolojilerin Mi?”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (14): 61-84.
- Sekin, S. (1996). “Dünya Tatlı Su Rezervlerinin Coğrafi Dağılımı”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (1): 247-256.
- Semercioğlu, H. (2016). “Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 188-202.
- Sergunin, A. (2013). “Bridging A (Mis)Perceptional Gap: The Eu’s Eastern Partnership and Russian Policies In The Trans-Caucasus”. *Bilge Strateji*, 5(8): 17-36.
- Sevgili, C. ve Türkistanlı, T. (2019). "Kuzey Deniz Yolu ve Türkiye’nin Denizyolu Taşımacılığına Etkisi". *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 1-16

- Sevim, C. (2012). "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği". *Journal of Yasar University*, 26(7): 4378-4391.
- Sevim, T. V. (2014). "Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya". *Uluslararası İlişkiler*, 11(41): 87-108.
- Sharmina, M. and Anderson, K. and Larkin, A. (2013). "Climate change regional review: Russia". *WIREs Climate Change*, (4): 373-396.
- Shevtsova, L. (2008). "Vladimir Putin". *Foreign Policy*, (164): 34-40.
- Sinkaya, B. (2016). "Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini". *Orta Doğu Analiz*, 8(72): 22-25.
- Soltan, E. (2001). "Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği". *Avrasya Dosyası "Rusya Özel"*, 6(4): 64-94.
- Soltan, E. (2002). "Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği". *Avrasya Dosyası*, 7(4): 177-204.
- Sönmez, A. S. (2011). "Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 95-116.
- Sönmez, İ. ve Aygen, M. (2019). "Çeçen Halkının Kendi Kaderini Belirleme Hakkı". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3): 665-675.
- Sönmez, S. (2010). "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası". *Avrasya Etüdleri*, (37): 37-76.
- Sönmez, S. (2010). "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi". *Gazi Akademik Bakış*, 3(6): 73-96.
- Sözmez, A.S. ve Bıçakçı, H. ve Yıldırım, C. (2015). "Kırım Sorunu Bağlamında Rusya Ukrayna İlişkilerinin Analizi". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3): 656-670.
- Şahin, G. (2018). "Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Fırsatlar ve Türkiye". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(29): 199-230.
- Şahin, G. ve Özel, Y. (2018). "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye, Rusya ve İran". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9(1): 53-70.
- Şahin, L. (2016). "Rusya Federasyonu'nun Etnik ve Dinsel Yapısı". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 15-32.
- Şanlı, B. ve Bayraktar, S. ve İncekara, B. (2017). "Küresel İklim Değişikliğinin Etkileri ve Bu Etkileri Önlemeye Yönelik Uluslararası Girişimler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1): 201-211.

- Taban, M. H. (2013). "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve "Stratejik Derinliğin" Bu Bağlamda İncelenmesi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 21-31.
- Taban, M. H. (2013). "Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve "Stratejik Derinliğin" Bu Bağlamda İncelenmesi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 21-31.
- Taşkesenligil, M. (2017). "16. Yüzyılda Korkunç İvan'ın Rus Tarihindeki Rolü Üzerine". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 36(36): 143-151.
- Taştan, Y. K. (2012). "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları Ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(2): 1-99.
- Tecer, Ö. (2014). "Jeopolitik Ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna Ve Dış Politika Parametreleri". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 97-125.
- Tellal, E. (2007). "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(3): 349-377.
- Tosun, H. (1994). "Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (13): 87-112.
- Tucker, J. (2007). "Enough! Electoral Fraud, Collective Action Problems, and Post-Communist Colored Revolutions". *Perspectives on Politics*, 5(3): 535-551.
- Tutan, E. V. ve Arpalı, S. (2020). "Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik". *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1): 21-59.
- Tüysüzöğlu, G. (2011). "Rusya Arka Bahçesini Temizliyor". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 55-69.
- Tüysüzöğlu, G. (2011). "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (3): 62-79.
- Ural, A. (2009). "ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi". *Akademik ORTA DOĞU*, 3(2): 131-147.
- Üren, M. (2019). "Orta Doğu'daki Yeni Jeopolitik Ortamda Rusya'nın Suriye Politikası". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(2): 231-275.
- Wood, T. (2006). "Reflections on the Revolution in Kyrgyzstan". *The Fletcher Forum of World Affairs*, 30(2): 43-56.
- Yalçınkaya, A. (2019). "Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ". *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı): 85-100.
- Yanık, L. K. (2015). "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46): 35-55.

- Yapıcı, M. İ. (2016). “Rusya’da Kilise-Devlet İlişkilerinde “Asimetrik Senfoni” Modeli: Ukrayna Krizi Örneği”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1): 173-193.
- Yapıcı, U. (2008). “Kronik: Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3): 185-190.
- Yapıcı, U. (2018). “Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi”. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(59): 1-33.
- Yardımcıoğlu, M. ve Koçarlan, H. (2012). “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 163-174.
- Yaycı, C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”. *Bilge Strateji*, 4(6): 1-70.
- Yeşilot, O. (2014). “The Crimean Crisis in the Context of New Russian Geopolitics”. *Insight Turkey*, 16(2): 167-181.
- Yılmaz, N. ve Çiftçi, A. (2013). " Arktika Bölgesi'nin Siyasal Önemi ve Siyasal ve Hukuksal Statüsünün Karşılaştırmalı Değerlendirmesi". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31): 1-16.
- Yılmaz, R. (2010). “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları”. *Avrasya Etüdleri*, 38(2): 21-42.
- Yılmaz, S. (2015). “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (34): 111-120.

TEZLER

- Açıkgöz, M. A. (2017). *Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Ağar, B. (2007). *Antik Çağda Deniz Gücü Ve Önemli Deniz Savaşları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bravo, I. B. (2005). *"Tarihin Sonu" Fikri İle "Küreselleşme" Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiğdem, G. (2016). *Tarihin Sonu Ve Medeniyetler Çatışması Tezlerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

- Dağıstan, F. (2020). *Rusya Federasyonu'nun Vladimir Putin Dönemi Arktik Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Duman, F. (2019). *Deniz Hakimiyeti Teorisi Çerçevesinde XVI. Yüzyıl Osmanlı Deniz Gücünün Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Erbaş, G. (2012). *Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ercan, B. D. (2019). *Kırgızistan'da Askar Akayev Döneminin Sona Ermesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar (2005-2007)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jane, M. (2020). *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik Mi Dönüşüm Mü?*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kaya, S. (2008). *Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Korkmaz, D. (2007). *Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Menzilcioğlu, M. (2018). *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım Krizi'ne Karadeniz'de Değişen Jeopolitik Dengeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Noğay, A. U. (2019). *Medeniyetler Çatışması Tezi Açısından 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Ve Batı Ülkeleriyle İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, S. (2008). *Avrupa Birliği'nin Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Yaptığı Mali Yardımlar ve Türkiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdal, H. (2015). *Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarıkaya, G. (2014). *Ukrayna Jeopolitiği Bağlamında Kırım Ve Kırım Türkleri Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Sever, Z. (2020). *Rus Kaynaklarına Göre Stroganov Ailesi Ve Sibiry'a'da Rus Hâkimiyeti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Turgutoğlu, K. (2006). *Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, G. (2016). *Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Batı'ya Karşı "Yumuşak Dengeleme" Arayışları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünal, M. C. (2011). *Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü Ve Ab Enerji Politikasına Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yedidağ, Y. (2019). *Rus Dış Politikasında Yeni Avrasyacılık Yaklaşımı ve Hazar'ın Statü Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Y. (2020). *Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhamı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

YAYIMLANMIŞ BİLDİRİ VE RAPORLAR

- Bulut, S. (2020). *İsrail'in Suriye Krizi Politikası: Bekle-Gör Yaklaşımından Noktasal Saldırı Politikasına* (Analiz No: 260). ORSAM, Ankara.
- Büyükkakıncı, E. (2015). "Rus Dış Politikasında Sibiry'a Faktörü: Ekonomik Araçlar ve Jeopolitik Oyunlar". *International Conference On Eurasian Economies*. 9-11 Eylül 2015, Kazan, 478-485.
- Demirkılınc, S. ve Pehlivanlı, R. (2016). "Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki İşbirliğinde Arktika Konseyi'nin Rolü". *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi*. 5-6-7 Mayıs 2016, Hatay, 246-265.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2013). *Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu* (Rapor No: Belirtilmemiş). Doğal Gaz Piyasası Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Foxall, A. (2017). *Russia's Policies Towards a Changing Arctic: Implications for UK Security* (Research Paper No: 12). Russia Studies Centre, <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2017/09/Russias-Policies-towards-a-Changing-Arctic-1.pdf>.
- Gülşen, H. (2018). *Rusya'nın Askeri Yayılmacılığı: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Müdahaleleri* (Rapor No: 218). ORSAM, Ankara.

- Karluk, S. R. (2011). “Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler”. *International Conference On Eurasian Economies*. 12-14 Ekim 2011, Bishkek, 47-56.
- Klimenko, E. (2019). *The Geopolitics of A Changing Arctic* (Research Paper No: Belirtilmemiş). SIPRI, Stockholm.
- Olesen, M. R. (2017). *Arctic Rivalries: Friendly Competition Or Dangerous Conflict? Security Issues* (Research Paper No: 6). Danish Institute for International Studies, Copenhagen.
- Özdal, H. (2013). *AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler* (Analiz No: 26). Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara.
- Özdal, H. ve Demydova, V. (2011). *Türkiye Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj* (Analiz No: 16). Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara.
- Pirimbayev, J. ve Ganiyev, J. (2010). “Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi”. *International Conference On Eurasian Economies*. 4-5 Kasım 2010, İstanbul, 82-85.
- Sheles, H. (2014). *Ukraine’s Euromaidan: Questions From The (R)Evolution* (Rapor No: Belirtilmemiş). NATO Defense College, Rome.
- Sümer, K. K. (2015). “Kırım’da Rus İşgalinden Sonra Rusya’ya Karşı Yaptırımların Ekonomik Sonuçları”. *International Conference On Eurasian Economies*. 9-11 Eylül 2015, Kazan, 469-477.
- Tsafos, N. (2018). *Who’s Afraid of Russian Gas?: Bridging the Transatlantic Divide* (Rapor No:Belirtilmemiş). Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington.
- Uğur, Ö. (2016). “Ukrayna Krizi Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa’daki İstikrara Etkisi”. *International Conference On Eurasian Economies*. 29-31 Ağustos 2016, Kaposvár, 199-205.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bohman, J. “Critical Theory”. https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202012, (erişim tarihi: 25.01.2021).
- http://ebookassets.penguinrandomhouse.com/ebookassets/features/seapower/Sea_Power_map_02_final.jpg, (erişim tarihi: 10.03.2022).
- <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47029>, (erişim tarihi: 28.04.2021).
- http://eng.sectesco.org/about_sco/, (erişim tarihi: 07.04.2021).

http://eng.sectsco.org/about_sco/, (erişim tarihi: 07.04.2021).

<http://helsinki.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/366293> (erişim tarihi: 20.01.2021).

<http://www.4pt.su/pt-br/content/eurasianismo-como-para-real-multipolaridade-0>, (erişim tarihi: 03.04.2021).

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel-sovyetler-birligini-dagitan-anlasma>, (erişim tarihi: 05.04.2021).

<https://columbialinguistics.wordpress.com/2009/09/27/102-rusiko-amirejibi-the-mountain-of-tongues/map-central-asia-and-caucasus/>, (erişim tarihi: 18.11.2021).

<https://en.odkb-csto.org/25years/>, (erişim tarihi: 27.06.2021).

<https://geopoliticalfutures.com/natural-gas-cooperation-in-the-eastern-med/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

<https://globalriskinsights.com/2019/03/energy-and-security-in-the-eastern-mediterranean/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

<https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

<https://legacy.lib.utexas.edu/maps/asia.html>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://orientalreview.org/2014/06/22/the-reverse-brzezinski-the-ultimate-eurasian-dilemma-i/>, (erişim tarihi: 02.02.2021).

<https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1939pact.asp>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

<https://tr.euronews.com/2016/01/18/iran-a-uygulanan-yaptirimlarin-tarihcesi>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/19915-krm-zerk-cumhuriyeti-parlamentosu-terafndan-krmn-bamszl-hakknda-kabul-edilen-deersiz-ve-sefil-ynetmelii-ile-ilgili-bir-aklama>, (erişim tarihi: 28.04.2021).

<https://unacademy.com/content/ssc/study-material/world-history/geographical-discoveries/#:~:text=Geographical%20discoveries%20are%20the%20process,old%20and%20pre%20dating%20objects.>, (erişim tarihi: 15.09.2022).

<https://www.amerikaninsesi.com/a/lockerbie-faciiasi-kurbanlari-anildi/1815260.html>, (erişim tarihi: 10.05.2021).

<https://www.bbc.com/news/world-europe-27767345>, (erişim tarihi: 16.04.2021).

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090930_georgia_eureport, (erişim tarihi: 20.04.2021).

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131215_ukrayna_gosteri, (erişim tarihi: 26.04.2021).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47333464>, (erişim tarihi: 15.04.2020).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51007034>, (erişim tarihi: 08.05.2021).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51007034>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54252161>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56601206>, (erişim tarihi: 28.04.2021).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56910325>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60401237>, (erişim tarihi: 23.03.2022).

https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/russian_revolution_turkish (erişim tarihi: 03.01.2022).

<https://www.bilgiekonomisi.com.tr/single-post/2007/02/16/Vladimir-Putin%E2%80%99in-43-M%C3%BCnhih-G%C3%BCvenlik-Konferans%C4%B1nda-Yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Konu%C5%9Fma>, (erişim tarihi: 15.04.2021).

<https://www.britannica.com/biography/Karl-Ernst-Haushofer>, (erişim tarihi: 18.07.2022).

<https://www.britannica.com/event/the-collapse-of-the-Soviet-Union>, (erişim tarihi: 08.05.2022).

<https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact>, (erişim tarihi: 11.05.2022).

<https://www.britannica.com/place/Libya>, (erişim tarihi: 10.05.2021).

<https://www.britannica.com/place/Middle-East>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://www.britannica.com/place/Siberia>, (erişim tarihi: 27.12.21).

<https://www.britannica.com/topic/social-science>, (erişim tarihi: 25.10.2022).

<https://www.cnnturk.com/dunya/baltik-ve-kuzey-avrupa-rusya-yuzunden-diken-ustunde?page=5>, (erişim tarihi: 11.05.2022).

<https://www.csis.org/features/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>, (erişim tarihi: 03.05.2021).

<https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~231678~5508993>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

<https://www.eurasiareview.com/05112019-russias-return-to-the-world-stage-the-primakov-doctrine-analysis/>, (erişim tarihi: 26.01.2022).

<https://www.euratlas.net/geography/europe/rivers/dnieper.html>, (erişim tarihi: 13.02.2021).

<https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/kaliningrad-maps.htm>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/lale-devrimi-kana-bulandi-305673>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://www.iea.org/commentaries/how-producers-in-the-middle-east-and-north-africa-can-free-up-more-natural-gas-for-exports>, (erişim tarihi: 01.12.2022).

<https://www.iea.org/fuels-and-technologies/gas>, (erişim tarihi: 01.04.2022).

<https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022/executive-summary>, (erişim tarihi: 01.12.2022).

<https://www.jstor.org/stable/20045621?seq=1> (erişim tarihi: 29.01.2021).

<https://www.linternaute.fr/actualite/biographie/1776662-sebastien-le-prestre-de-vauban-biographie-courte-dates-citations/>, (erişim tarihi: 24.10.2022).

<https://www.mapsland.com/asia/iran/large-detailed-political-and-administrative-map-of-iran-with-relief-roads-railroads-and-major-cities-2010>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://www.mapsland.com/asia/syria/large-detailed-political-and-administrative-map-of-syria-with-roads-railroads-cities-and-airports>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

<https://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa>, (erişim tarihi: 16.04.2021).

<https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (erişim tarihi: 07.04.2021).

https://www.nationsonline.org/oneworld/map/israel_map.htm, (erişim tarihi: 05.05.2021).

https://www.nationsonline.org/oneworld/third_world.htm#:~:text=The%20term%20Third%20World%20was,America%2C%20and%20Australia%2FOceania,,, (erişim tarihi: 08.09.2022).

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (erişim tarihi: 10.07.2022).

https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_138294.htm, (erişim tarihi: 12.05.2022).

<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/03/17/nordik-baltik-boelgesinin-guevenligi/index.html>, (erişim tarihi: 10.05.2022).

<https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (erişim tarihi: 23.03.2022).

https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, (erişim tarihi: 12.05.2022).

https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Friedrich_Ratzel, (erişim tarihi: 24.10.2022).

<https://www.nytimes.com/2013/05/19/us/kenneth-n-waltz-who-helped-shape-international-relations-as-a-discipline-dies-at-88.html>, (erişim tarihi: 30.11.2022).

https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/bd88yq/illustration_of_a_geostrategic_idea_ni_cholas_john/, (24.01.2021).

https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-Levantine-basin-and-surrounding-countries_fig3_230730002, (erişim tarihi: 01.05.2021).

<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/third-world>, (erişim tarihi: 08.09.2022).

<https://www.setav.org/5-soru-2020-munih-guvenlik-konferansi/>, (erişim tarihi: 15.04.2021).

<https://www.sipri.org/news/2019/sipri-informs-black-sea-security>, (erişim tarihi: 18.11.21).

<https://www.state.gov/key-topics-office-of-ocean-and-polar-affairs/arctic/>, (erişim tarihi: 02.05.2021).

<https://www.theguardian.com/environment/climate-consensus-97-per-cent/2015/oct/27/global-warming-could-be-more-devastating-for-the-economy-than-we-thought>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

<https://www.theguardian.com/world/2010/apr/29/vladimir-putin-polar-bear-arctic>, (erişim tarihi: 04.05.2021).

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-419428.html>, (erişim tarihi: 18.04.2021).

<https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29>, (erişim tarihi: 07.10.2022).

<https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1ma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>, (erişim tarihi: 20.01.2022).

Kaymal, T. “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu”.
<https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlandirilmasi-sorunu/>, (erişim tarihi: 01.05.2021).

Kazanski, M. "Archaeology of the Slavic Migrations", https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02902087/file/Kazanski_Archaeology-Slavic%20Migrations_2020.pdf, (erişim tarihi: 28.11.2022).

Kısacık, S. "1990 Ve 2000'li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler". <http://politikaakademisi.org/2012/08/25/1990-ve-2000li-yillarda-rus-dis-politikasinda-temel-egilimler/>, (erişim tarihi: 27.03.2021).

Kısacık, S. "Aleksandr Dugin'e Göre 21. Yüzyılda Rusya'nın Avrasya Politikası Nasıl Olmalı?". <http://www.kafiad.org/alt/haber296.htm>, (erişim tarihi: 30.04.2021).

Köker, İ. Ve Erem, O. "1917: Dünyayı Değiştiren Devrimlerin Yılı". https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/russian_revolution_turkish, (erişim tarihi: 18.03.2021).

zdal, H. "Putin Döneminde Rusya'nın Güvenlik Doktrinleri". https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2021/02/PutinRusyasiGuvenlikDoktrinleri_HabibeOzdal_v.1.pdf, (erişim tarihi: 10.04.2021).

Tekin, O. "Geçmişten Günümüze Rus Jeopolitiği Ve Rusya'nın Orta Doğu Politikası". https://www.researchgate.net/publication/331649976_GECMISTEN_GUNUMUZE_RUS_JEOPOLITIGI_VE_RUSYA'NIN_ORTA_DOGU_POLITIKASI, (erişim tarihi: 30.04.2021).

<https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/commonwealth-independent-states-cis/>, (erişim tarihi: 31.01.2023).

Jeffrey Mankoff, "Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict", <https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

Eugene Rumer, "The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action", <https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254>, (Erişim Tarihi: 31.01.2023).

Address by the President of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://unric.org/en/the-un-and-the-war-in-ukraine-key-information/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

REPowerEU Planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.;
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.statista.com/statistics/1293403/cee-ukrainian-refugees-by-country/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

<https://tr.euronews.com/2022/02/28/rusya-n-n-ukrayna-igaline-hangi-ulkeler-destek-veriyor>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.ft.com/content/4351d5b0-0888-4b47-9368-6bc4dfbccbf5>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/after-losing-luhansk-ukraine-forces-gather-for-defence-of-donetsk/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

<https://www.britannica.com/place/Donbas>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

https://www.washingtonpost.com/business/energy/why-ukraines-donbas-region-matters-to-putin/2022/12/27/a947acc0-85dc-11ed-b5ac-411280b122ef_story.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.ekonomist.com.tr/dunya/donbas-bolgesi-donetsk-ve-lugansk-nerede-onemi-ne-krizin-ayak-sesleri-nasil-gelmisti-29698>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.trthaber.com/haber/guncel/donbas-nerede-neden-onemli-donbas-hangi-ulke-sinirlari-icerisinde-657886.html>, (Erişim Tarihi: 01.02.2023).

<https://www.bbc.com/turkce/articles/cn068nzenjpo>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/will-putin-use-nuclear-weapons-in-ukraine-our-experts-answer-three-burning-questions/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2022/07/07/rusyanin-ukraynayı-ısgalı-ve->

uluslararasi-guevenlik-nato-ve-oetesi-acisindan-sonuclari/index.html,

(Erişim

Tarihi:

02.02.2023).

ÖZGEÇMİŞ

ADI ve SOYADI	Menekşe DOĞAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Metin Çiviler Lisesi
Lisans Diploması	Uludağ Üniversitesi-İİBF-Uluslararası İlişkiler
Yabancı Diller	İngilizce